

Fra aktiv fisker til pensjonist

Forslag til en ny nedtrappingspensjon for fiskere

Utredning fra et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 14. september 2001
Avgitt til Sosialdepartementet 5. februar 2003

ISSN 0333-2306
ISBN 82-583-0695-2

GAN Grafisk AS, Oslo

Til Sosialdepartementet

Ved kongelig resolusjon av 14. september 2001 ble det oppnevnt et utvalg til å utrede og vurdere pensjonstrygden for fiskere. Utvalget legger med dette fram sin innstilling.

Oslo, 5. februar 2003

Sverre Bjørnstad
leder

Webjørn Barstad

Knut Werner Hansen

Eva Irene Holt

Morten Gundersen

Kjetil Lund

Birger Mordt

Oddlaug Osmundsvåg

Jørn E. Pedersen

Aase Rokvam

Lars R. Bærøe

Jack Fredagsvik

Innhold

1	Sammendrag av hovedpunktene i utredningen	9	3.6.4	Likviditetsfondet.....	27
1.1	Innledning	9	3.6.5	Nærmere om den økonomiske situasjonen	27
1.2	Dagens pensjonsordning	9	3.7	Administrasjon av pensjonstrygden for fiskere	30
1.3	Viktige spørsmål for utvalgets arbeid	10	4	Sosiale ordninger for fiskere.....	32
1.4	Utvalgets utredninger av framtidig fiskerpensjon.....	12	4.1	Innledning	32
1.4.1	En fortsettelse av dagens pensjonstrygd for fiskere	12	4.2	Produktavgift til folketrygden	32
1.4.2	En fondsbasert pensjonsordning for fiskere	13	4.3	Yrkesskadetrygd for fiskere.....	32
1.4.3	En kombinert fiskerpensjonsordning	15	4.4	Arbeidsløshetstrygd for fiskere	32
1.5	Sammenligning mellom alternative fiskerpensjonsordninger.....	17	4.5	Sykepengeordningen for fiskere	33
1.6	Sammendrag av utvalget vurdering og forslag.....	17	4.6	Garantiordningen	33
2	Utvalgets mandat, sammensetning og arbeid	19	5	Oversikt over pensjons- og trygdeordninger i Norge	34
2.1	Bakgrunn og mandat.....	19	5.1	Innledning	34
2.2	Sammensetning	19	5.2	Folketrygden	34
2.3	Utvalgets arbeid.....	20	5.2.1	Formål, omfang m.m.....	34
3	Beskrivelse av dagens pensjonstrygd for fiskere.....	21	5.2.2	Alderspensjon	34
3.1	Innledning. Historikk.....	21	5.2.3	Andre ytelser	36
3.2	Omfang	22	5.2.4	Finansiering	36
3.2.1	Pliktig trygd – manntallsførte yrkesfiskere.....	22	5.3	Supplerende tjenestepensjoner i offentlig sektor	36
3.2.2	Unntak fra trygdeplikten	22	5.3.1	Innledning. Omfang	36
3.2.3	Frivillig trygd	23	5.3.2	Alderspensjon	36
3.2.4	Premiefrie uker/premierefusjon	23	5.3.3	Andre ytelser	38
3.3	Alderspensjon	23	5.3.4	Finansiering og administrasjon	38
3.3.1	Vilkår.....	23	5.4	Supplerende tjenestepensjoner i privat sektor	38
3.3.2	Pensjonsberegning.....	24	5.4.1	Innledning	38
3.3.3	Forsørgertillegg.....	24	5.4.2	Nærmere om foretakspensjon	39
3.4	Samordning/tilpassing til andre pensjoner	24	5.4.3	Nærmere om innskuddspensjon	39
3.4.1	Innledning	24	5.4.4	Finansiering. Administrasjon	40
3.4.2	Samordning etter samordningsloven ..	24	5.4.5	Engangsbetalt alderspensjon	41
3.4.3	Tilpassing etter fiskerpensjonsloven ..	25	5.4.6	Kombinerte pensjonsordninger.....	41
3.5	Tilbakebetaling av premie	25	5.5	Avtalefestet pensjon (AFP)	41
3.5.1	Innledning	25	5.5.1	Innledning	41
3.5.2	Tilbakebetaling til medlemmet	25	5.5.2	Omfang.....	41
3.5.3	Tilbakebetaling til etterlatte	25	5.5.3	Pensjon	41
3.6	Finansiering	25	5.5.4	Finansiering	42
3.6.1	Innledning	25	5.5.5	AFP i offentlig sektor	42
3.6.2	Medlemspremie.....	26	5.6	Pensjonstrygden for sjømenn	42
3.6.3	Omsetningsavgift på fisk	26	5.6.1	Innledning	42
			5.6.2	Omfang.....	42
			5.6.3	Alderspensjon	43
			5.6.4	Samordning/tilpassing til andre pensjoner.....	43
			5.6.5	Finansiering	44
			5.7	Pensjonstrygden for skogsarbeidere ..	45

6	Viktige spørsmål for utvalgets arbeid.....	46
6.1	Innledning	46
6.2	Fiskerne og fiskerinæringen.....	46
6.2.1	Innledning	46
6.2.2	Fiskerne og deres yrkesmønster.....	46
6.2.3	Norsk fiskerinæring	49
6.3	Inntektsforhold for fiskere og fiskerpensjonister	51
6.3.1	Innledning	51
6.3.2	Pensjonsgivende inntekt for fiskere ...	51
6.3.3	Inntektsforhold for fiskerpensjonister	53
6.3.4	Sammenligning av inntektsforholdene før/etter 60 år.....	54
6.4	Gjennomsnittlig uførepensjon for tidligere fiskere	57
6.5	Fiskermanntallet som grunnlag for medlemskap i fiskerpensjonsordningen	57
6.5.1	Innledning	57
6.5.2	Formål	57
6.5.3	Føring av fiskermanntallet.....	57
6.5.4	Ansvar for manntallsføringen	58
6.5.5	Ulemper ved dagens føring/rullering av fiskermanntallet – hovedliste.....	59
6.5.6	En mulig løsning.....	59
6.5.7	Konklusjon	60
6.6	Finansiering av pensjoner	60
6.6.1	Innledning	60
6.6.2	Utligningssystemet.....	60
6.6.3	Kapitaldekningssystemet.....	61
6.6.4	Hva er «best» av utligning eller kapitaloppsamling?	61
7	Fortsettelse av dagens pensjonstrygd for fiskere.....	63
7.1	Innledning	63
7.2	Personkrets	63
7.3	Underbalansen i dagens ordning.....	63
7.4	Pensjonsytelsene	64
7.4.1	Innledning	64
7.4.2	Utgifter ved å øke pensjonsnivået.....	64
7.4.3	Nærmere om opptjeningstiden	64
7.4.4	Inntektsprøving	65
7.5	Samordning med folketrygdens uførepensjon mv.	67
7.5.1	Innledning	67
7.5.2	Generelt om samordning av tjenestepensjon	67
7.5.3	Nærmere om samordning av fiskerpensjonen.....	69
7.6	Refusjon av medlemspremie	73

7.7	Finansiering	74
7.8	Administrative forhold	75

8	En fondsbasert pensjonsordning for fiskere	76
8.1	Hovedspørsmål ved en fondsbasert pensjonsordning.....	76
8.1.1	Innledning. Krav til en fondsbasert ordning	76
8.1.2	Ytelsesbaserte eller innskuddsbaserte ordninger?	76
8.1.3	Hvem skal omfattes av en fondsbasert ordning?	78
8.1.4	Hvordan finansiere en fondsbasert ordning?	79
8.1.5	Pensjonssystem	80
8.1.6	Fordeling av omsetningsavgiften mellom medlemmene	81
8.1.7	Regulering av løpende pensjoner	82
8.1.8	Samordningsspørsmål	83
8.1.9	Forvaltning av ordningens midler/ytelser fra pensjonsordningen	83
8.1.10	Problemstillinger ved overgang til en fondsbasert ordning.....	84
8.2	Regelverket i en fondsbasert ordning	85
8.2.1	Omfang.....	85
8.2.2	Pensjonsalder	85
8.2.3	Pensjonssystem	85
8.2.4	Finansiering	85
8.2.5	Dødsfall	86
8.2.6	Avgang fra fiskeryrket	86

9	En kombinert fiskerpensjonsordning	87
9.1	Innledning	87
9.2	Beskrivelse av en kombinert fiskerpensjonsordning	87
9.2.1	Fastpensjonen.....	87
9.2.2	Innskuddspensjonen.....	87
9.3	Overgangsløsning	88
9.4	Finansiering – økonomien i løsningen.....	89
9.4.1	Innledning	89
9.4.2	Økonomien i den statsgaranterte fastpensjonen	89
9.4.3	Økonomien i innskuddsordningen.....	95
9.4.4	Samlet kapitalbehov ved overgang til en kombinert pensjonsordning	95
9.5	Rettslig regulering. Administrasjon	97
9.6	Vurdering av den kombinerte løsningen.....	97

10	Sammenligning mellom alternative fiskerpensjonsordninger.....	99
10.1	Innledning	99
10.2	Omfang	99
10.3	Pensjonsalder/løpetid.....	99
10.4	Krav tidligere yrkesaktivitet.....	99
10.5	Forholdet til yrkesaktivitet etter uttak av pensjonen.....	99
10.6	Størrelsen på pensjonen. Inntektsforhold	99
10.6.1	Opptjening	99
10.6.2	Beregning av pensjon. Inntektsforhold som pensjonist	100
10.6.3	Pensjonsregulering	100
10.7	Ytelser til etterlatte	100

10.8	Samordning.....	101
10.9	Finansiering – økonomi.....	101
10.10	Rettslig regulering – administrasjon	102
10.11	Oppsummering.....	102
11	Utvalgets vurdering og forslag.....	103
11.1	Innledning	103
11.2	Utvalgets forslag til valg av framtidig pensjonssystem.....	103
11.3	Særuttalelser.....	104

Vedlegg

1	«Æ har vel aldri mottatt lønn for et arbeid» Yrkestilpassinger blant fiskere	106
---	--	-----

Kapittel 1

Sammendrag av hovedpunktene i utredningen

1.1 Innledning

I dette kapitlet gir utvalget et sammendrag av de viktigste kapitlene i utredningen. Det gis sammendrag av kapittel 3 der dagens pensjonsordning beskrives, kapittel 6 om viktige spørsmål for utvalgets arbeid, kapitlene 7-10 der alternative løsninger for en framtidig fiskerpensjon er utredet og kapittel 11 med utvalgets oppsummering og forslag. Ellers vises det til de øvrige kapitlene i utredningen.

1.2 Dagens pensjonsordning

Pensjonstrygden for fiskere ble opprettet ved lov 28. juni 1957 nr. 12 for å gi fiskerne en pensjon fra 65 år fram til pensjonsalderen, som var 70 år. Fiskeryrket var slitsomt, og fiskerne måtte vanligvis oppgi eller redusere yrkesaktiviteten før den alminnelige pensjonsalderen. Loven er senere endret en rekke ganger, blant annet ved innføring av uføretrygd fra 1961, da det ble bestemt at fiskerpensjonen skulle falle bort for personer som fikk uføretrygd. Fiskerpensjonen er nå en tidligpensjonsordning fra 60 til 67 år. I kapittel 3 beskriver utvalget fiskerpensjonsordningen slik den er i dag.

Hovedregelen er at alle som er registrert på blad B i fiskermanntallet, dvs. som har fiske og fangst som hovedyrke, er pliktige medlemmer av pensjonstrygden for fiskere. Medlemskapet gjelder for hele kalenderåret. Det er visse unntak fra trygdeplikten, blant annet for medlemmer av pensjonstrygden for sjømenn og personer som blir yrkesfiskere så sent at det ikke er mulig å tjene opp rett til pensjon. I 2001 var 8 340 fiskere pliktige medlemmer av trygden.

Pensjonsalderen i pensjonstrygden for fiskere er 60 år. Det ytes alderspensjon fram til pensjonsalderen i folketrygden, 67 år. Dette gjelder uavhengig av om pensjonisten har inntekt som fisker eller i et annet yrke. Minste opptjeningsstid (pre-

mieuker) for å få fiskerpensjon er 750 uker (om lag 14 ½ år). Det gis full pensjon når opptjeningsstiden er minst 1560 uker (30 år). Det kan på visse vilkår gis fiskerpensjon for mindre enn 750 uker når pensjonisten også har opptjeningsstid i pensjonstrygden for sjømenn.

Fiskerpensjonen er knyttet til folketrygdens grunnbeløp (G). Full årspensjon er 1,6 ganger G og utgjør 86 672 kroner fra 1. mai 2002. Det gis tillegg på 30 prosent av G for forsørgede barn under 18 år. Pensjonen og eventuelle barnetillegg reduseres forholdsmessig hvis det er opptjent mindre enn 1560 premieuker. Per 31. desember 2001 var det 1 684 fiskerpensjonister.

Fiskerpensjonen faller bort for personer som har uførepensjon mv. fra folketrygden eller avtalefestet pensjon (AFP). Ytes det gradert uførepensjon mv., faller fiskerpensjonen delvis bort.

Det tilbakebetales på visse vilkår innbetalt medlemspremie når tjenestetiden er fra 76 til 749 uker. Det tilbakebetales ikke medlemspremie til den som har 100 prosent uførepensjon mv. fra folketrygden eller visse andre ytelser.

Pensjonsordningen finansieres av næringen selv gjennom et utligningssystem der utgiftene i et år i prinsippet skal dekkes av inntekter i det samme året. Finansieringskildene er medlemspremie og en avgift på omsetningen av fisk. Det er dessuten bygd opp et likviditetsfond som i en del år har bidratt vesentlig til å finansiere pensjonene. Pensjonsordningen er garantert av staten.

Medlemspremien fastsettes årlig ved kongelig resolusjon. I 2001 var årspremien 3 012 kroner, og utgjorde totalt om lag 24 mill. kroner. I 2002 er årspremien 3 200 kroner. Omsetningsavgiften er 0,25 prosent av førstehandsverdien av fiskeomsetningen. I 2001 utgjorde innbetalt omsetningsavgift om lag 31,2 mill. kroner.

Kapitalen i likviditetsfondet i pensjonstrygden for fiskere var om lag 724,7 mill. kroner per 31. desember 1994. Per 31. desember 2001 var kapitalen sunket til om lag 645,5 mill. kroner, hvorav nedgangen i 2001 var om lag 21 mill. kroner. Dermed har avkastningen av likviditetsfondet siden

midten av 1990-tallet gått med til å finansiere pensjonene. Dessuten har det vært tært på fondskapitalen, som gjennomsnittlig har blitt redusert med om lag 11,3 mill. kroner årlig i årene 1995-2001.

Det er utarbeidet prognoser over pensjonsutbetalinger, inntekter og beholdningen av likviditetsfondet for årene 2003-2017, forutsatt at regelverket er som i dag. Flere av forutsetningene som prognosene bygger på er usikre. Det er blant annet forutsatt at likviditetsfondet vil utgjøre om lag 632,3 mill. kroner per 1. januar 2003, og at det vil gi 7 prosent årlig avkastning i hele perioden.

Utvalgets prognoser har tre alternativer for antatt inntekt av omsetningsavgiften fordi det er særlig usikkert hvordan førstehåndsverdien av innbrakt fisk, og dermed inntektene fra omsetningsavgiften, vil utvikle seg. Fiskeridirektoratet regner i en prognose med at førstehåndsverdien ikke vil øke de nærmeste årene, men utviklingen i tidligere år har vist seg å være mer positiv enn det har vært antatt i tidligere prognoser.

Utvalget regner det som sannsynlig at det vil skje en viss nominell økning av inntektene fra omsetningsavgiften, i det minste tilsvarende inflasjonen og antakelig noe mer. I utvalgets prognoser forutsettes det at inntektene fra omsetningsavgiften vil øke med henholdsvis 1,5 prosent, 4,0 prosent og 8,0 prosent i året. Utvalget legger alternativet med 4,0 prosent økning til grunn for sine beregninger. Prognosen der denne forutsetningen er lagt til grunn viser en nedgang i likviditetsfondet fram til 2017 fra om lag 632,3 mill. kroner til om lag 610,0 mill. kroner. Utvalget presiserer at også andre av forutsetningene som er lagt til grunn for prognosene er usikre. Blant annet gjelder dette avkastningen av likviditetsfondet, som er forutsatt å være 7 prosent per år. Dersom en ser på nedgangen i fondskapitalen i årene 1995-2001, vil de være nødvendig å styrke finansieringen med 11-12 mill. kroner i året for å unngå at fondet svekkes ytterligere.

1.3 Viktige spørsmål for utvalgets arbeid

I kapittel 6 er det samlet opplysninger som har betydning ved utredningen av forskjellige alternativer for fiskerpensjon i framtiden.

I *punkt 6.2* om fiskerne og fiskerinæringen omtales fiskerne og deres yrkesmønster og norsk fiskerinæring. Det refereres blant annet til en utredning som er foretatt av forsker Jahn Petter Johnsen, Norsk senter for bygdeforskning. Han

har funnet at avgangen fra fiskeryrket er stor de første årene etter første gangs innbetaling av medlemspremie til pensjonstrygden for fiskere, men senere mye mindre. De fleste fiskerne har sin mest varierte erfaring i sine første fiskerår. Etter 3-5 år preges fiskernes yrkesliv i hovedtrekk av stabilitet og av spesialisering mot ett eller noen få fiskerier. De fleste er også stabile i forhold til rederi og fartøy. Den lokale variasjonen i fiskernes tilpassing til yrket er stor. I 2001 var det sys-selsatt ca. 10 400 personer i den helårsdrevne fiskerflåten, hvorav ca. 6 000 fiskere i havfiskeflåten. Det er grunn til å tro at et betydelig antall fiskere driver ulike fiskerier i kombinasjon.

Det totale antallet fiskere har vist nedgang gjennom en årrekke. I 2001 var 13 700 personer registrert i fiskermanntallet med fiske som hovedyrke.

Fiskerinæringen er den viktigste eksportnæringen i Norge etter olje og gass. Fiskeeksporten har økt jevnt de siste 10-15 årene, og eksportinntektene var 30,5 milliarder kroner i 2001. Omsetningen innenlands var om lag 4,8 milliarder kroner. Verdien av tradisjonelt fiske og fangst på første hånd (fra fisker) var 11,5 milliarder kroner i 2001.

Fiskerinæringen er nå strengt regulert gjennom lovverk, kvoter og konsesjoner, og gjennom fiskeriavtaler med andre land. Fangstkapasiteten globalt er for stor.

Subsidiene i fiskerinæringen var tidligere betydelige, men statsstøtten har gradvis blitt bygd ned. Det har skjedd en utviking der flere og flere fiskerier har blitt lukket for avgrensede grupper. Det er forventet at det vil finne sted en reduksjon av antall fartøy de nærmeste årene, og dermed en nedgang i antall fiskere. På den annen side vil økt kvotegrunnlag for fartøyene gi økt aktivitet og lønnsomhet.

Avlønningen i fiskeflåten består hovedsakelig av lott, dvs. en forhåndsavtalt prosentdel av fangstverdien der fellesutgifter er trukket fra. I havfiskeflåten og deler av kystfiskeflåten er det også et element av fast lønn i form av avtalt hyre.

Utvalget omtaler i *punkt 6.3* undersøkelser som er foretatt om inntektsforhold for personer oppført på blad B i fiskermanntallet i alderen 50-66 år. Undersøkelsene omfatter pensjongivende inntekt i 2000. Det er lagt til grunn at pensjongivende inntekt i kategorien næringsinntekt i jordbruk, skogbruk og fiske i det vesentlige omfatter næringsinntekt som fisker. Når de med 20 prosent størst avvik er fjernet, var gjennomsnittlig pensjongivende inntekt av denne kategorien om lag

195 000 kroner for fiskere i alderen 50-59 år, mens gjennomsnittet av all pensjonsgivende inntekt var om lag 260 000 kroner. For aldersgruppen 60-66 år var gjennomsnittlig næringsinntekt av fiske mv. om lag 93 000 kroner, mens gjennomsnittet for all pensjonsgivende inntekt var om lag 111 000 kroner.

Dermed har de manntallsførte fiskere på blad B som mottar fiskerpensjon (aldersgruppen 60-66 år), gjennomsnittlig noe under halvparten av næringsinntekten i fiske per år i forhold til fiskere i alderen 50-59 år. Dersom en også tar med gjennomsnittlig fiskerpensjon, er gjennomsnittlig inntektsnivå for fiskerpensjonistene som fortsatt er registrert som yrkesfiskere nærmere 80 prosent av tidligere nivå for næringsinntekt i fiske mv. For personer som har opptjent full fiskerpensjon, er inntekten som fiskerpensjonister høyere. Forutsatt at denne gruppen har samme næringsinntekt i fiske som de øvrige, beholder de om lag 87 prosent av inntektsnivået sammenlignet med de som er i alderen 50-59 år.

Det er også foretatt en undersøkelse om størrelsen på gjennomsnittlig uførepensjon fra folketrygden for tidligere fiskere, se *punkt 6.4*. Den omfatter personer i alderen 60-66 år i 2001 som har opptjent 750 premieuker eller mer i pensjonstrygden for fiskere. Gjennomsnittlig uførepensjon for personer med fullt opptjent fiskerpensjon var om lag 151 000 kroner, mens den var om lag 141 000 kroner for personer med mindre opptjeningstid. Dette avspeiler en viss forskjell i tidlige inntektsnivå.

I *punkt 6.5* drøfter utvalget fiskermanntallet som grunnlag for medlemskap i fiskerpensjonsordningen. Formålet med manntallet er å ha et pålitelig register over yrkesfiskere for de offentlige etatene som administrerer ulike ordninger. Ansvaret for manntallsføringen er lagt til fiskeridirektoratets ytre etat. Fiskeridirektoratet fører et sentralregister.

Fiskermanntallet har et blad A (fiske som biyrke) og et blad B (fiske som hovedyrke). Hovedvilkårene for å stå på blad B er at vedkommende i det kommende manntallsåret antas å få

- minst 20 ukers beskjeftigelse i fiske eller fangst og
- en inntekt av fiske og fangst tilsvarende folketrygdens grunnbeløp (1G).

Den som er beskjeftiget i full virksomhet i tillegg til fiske, kan ikke tas opp på blad B. Heller ikke personer med uførepensjon etter en høyere uføreggrad enn 60 prosent kan tas opp der.

Det kan i dag registreres at en rekke fiskere med inntekt bare fra arbeidsledighetstrygd eller som har over 60 prosent uførepensjon, er ført på blad B i fiskermanntallet. Det samme gjelder personer med lav fiskeriinntekt og liten aktivitet generelt. Fiskeridepartementet arbeider for tiden med en revisjon av forskriften for føring av fiskermanntallet.

Utvalget peker på at kravet om en inntekt på 1 G fra fiske og fangst er lavt, og bør økes. Det er viktig at ordningene som er knyttet til fiskermanntallet kommer de personene til gode som er reelle yrkesfiskere, og som bidrar til finansiering av ordningene gjennom avgifter knyttet til omsetningen av fisk. Det svekker økonomien i pensjonstrygden for fiskere at det opptjenes rettigheter av personer som i realiteten ikke bidrar til finansieringen på linje med reelle yrkesfiskere.

Utvalget forutsetter at manntallet i framtiden blir ført korrekt, og kun omfatter de som er reelle yrkesfiskere. Dette krever at kravene til å stå på blad B blir skjerpet. Videre er det nødvendig med en endring av praktiseringen av regelverket slik at det sikres at kravene faktisk er oppfylt for personer som er ført på blad B.

I *punkt 6.6* redegjør utvalget for hvordan pensjoner kan finansieres, enten ved utligning (ofte kalt «pay as you go») eller ved kapitaldekning gjennom fondsoppsamling.

Ved *utligningssystemet* dekkes årets pensjonsutgifter over årets regnskap ved at innbetalingene beregnes ut fra forventede pensjonsutbetalinger i år. Dermed betaler dagens yrkesaktive for pensjonene til forrige generasjon, mens de overlater til senere yrkesaktive å betale sin egen pensjon. Et slikt system fungerer tilfredsstillende dersom utgiftene er beskjedne i forhold til pengestrømmen hos dem som finansierer ordningen, og for en gruppe som er stabil eller er i vekst. Systemet er sårbart dersom antallet medlemmer reduseres, og det blir færre til å betale pensjonene til forrige generasjon. Gjennom en viss fondsoppbygging kan det etableres en buffer for å dempe problemene med store svingninger i pensjonsutgiftene, men en er likevel avhengig av senere generasjoner for å dekke pensjonsløftene.

Ved *kapitaldekningssystemet* sparer hver årsklasse til sin egen pensjon ved å bygge opp pensjonsfond. Dersom pensjonen skal ha et avtalt nivå, må de årlige avsetningene beregnes ut fra forventninger om utviklingen av levealder, uførehet mv. Det må også tas hensyn til forventninger om avkastningen av de oppsparte midlene. Et slikt system fungerer økonomisk pålitelig selv om

antallet medlemmer i pensjonsordningen svinger. Kapitalen som samles opp i pensjonsfondene, skaffer store renteinntekter slik at avgiftene kan holdes lavere enn i et utligningssystem.

Når man sammenligner de to systemene, er fordelene ved kapitaldekningssystemet bl.a. at det til enhver tid settes av nok penger til pensjonene som forventes utbetalt. Midlene som er samlet opp, fører til at ordningen vil være fleksibel og kan tilpasses endrede krav. Fordelen ved et utligningssystem er at man ikke trenger å vente på en oppsparingsperiode, men kan sette i gang å utbetale fulle pensjoner straks.

Valget av finansieringsløsning har ingen betydning for de totale kostnadene ved en pensjonsordning. Forskjellen ligger i at ved kapitaldekningssystemet er de nødvendige midlene til pensjonering satt av i fond. Et utligningssystem er avhengig av stabile betingelser, og det er nødvendig at det finnes en garanti for at pensjonene utbetales. Dersom man skal legge om fra et utligningssystem til et kapitaldekningssystem i en pensjonsordning som pensjonstrygden for fiskere, må pensjonsrettigheter som allerede er opptjent dekkes samtidig som de yrkesaktive sparer opp midler til egen pensjonering i framtiden.

1.4 Utvalgets utredninger av framtidig fiskerpensjon

1.4.1 En fortsettelse av dagens pensjonstrygd for fiskere

I *kapittel 7* har utvalget utredet en videreføring av dagens sosiale og statsgaranterte fiskerpensjonsordning. Det er forutsatt at bestemmelsene om hvem som omfattes av ordningen skal være som i dag, og at pensjonstrygden skal fortsette som en pliktig ordning. Utvalget uttaler at både praksis ved føring av fiskermanntallet og kriteriene for å stå på blad B i manntallet bør gjennomgås og innskjerpes, og forutsetter at blad B i framtiden bare omfatter de som har fiske som hovedyrke.

Utvalget påpeker at pensjonstrygden for fiskere finansieres av en medlemspremie og en avgift på førstehåndsomsetningen av fisk, og at likviditetsfondet i de senere årene har dekket en betydelig del av utgiftene. Dersom en skal bygge på nedgangen i fondsmidlene som har funnet sted de senere årene, trenger pensjonstrygden økte inntekter på anslagsvis 11-12 mill. kroner i året for at inntektene og utgiftene skal være i årlig balanse. Eventuelle forbedringer i ordningen må finansieres i tillegg.

Formålet med fiskerpensjonen er å være en nedtrappingspensjon. Utvalget viser til at undersøkelsene som er foretatt av fiskeres og fiskerpensjonisters inntektsforhold, viser at mange fortsatt står på blad B i fiskermanntallet og har inntekt av fiske etter fylte 60 år. Gjennomsnittlig næringsinntekt i fiske mv. for personer i alderen 60-66 var om lag 47,5 prosent av den inntekten fiskere i alderen 50-59 år hadde. Selv om det er store variasjoner pensjonistene imellom, må en konstatere at pensjonsnivået i gjennomsnitt er rimelig bra ut fra det som har vært intensjonen med fiskerpensjonsordningen.

Det er beregnet hva merutgiftene vil være ved å øke det generelle pensjonsnivået eller å sette ned minstekravet til opptjeningstid for å få pensjon. En endring av pensjonsnivået fra 1,6 til to ganger folketrygdens grunnbeløp (108 340 kroner per år), vil gi merutgifter på om lag 25 mill. kroner i året. Hvis det generelle pensjonsnivået beholdes, men kravet til minste tjenestetid for å få pensjon senkes fra 750 uker til 520 uker (10 år) eller 260 uker (5 år), vil merkostnadene bli henholdsvis om lag 17,1 mill. kroner og om lag 34,5 mill. kroner i året.

Etter mandatet skal utvalget vurdere om man bør innføre en inntektsprøving av fiskerpensjonen. En modell for inntektsprøving er den som gjelder for alderspensjon fra folketrygden mellom fylte 67 og 70 år. Pensjonisten vil kunne tjene to ganger folketrygdens grunnbeløp (108 000 kroner etter avrunding) uten at fiskerpensjonen berøres, men 40 prosent av overskytende inntekt vil gå til fradrag i pensjonen. En fullt opptjent fiskerpensjon på 86 672 kroner vil bli redusert til det halve når inntekten er 216 000 kroner og falle helt bort når inntekten er 325 000 kroner. Med uendret atferdsmønster blant pensjonistene vil fiskerpensjonene gjennomsnittlig bli redusert med 22 000 kroner i året. Pensjonstrygden vil få redusert utgiftene med 37 mill. kroner i året.

En annen mulighet, som vil gi økt pensjon for en del fiskerpensjonister, er å gi et inntektsprøvd tillegg til fiskerpensjonen for fiskere som fortsetter i yrket fram mot pensjonsalderen. Dersom tillegget settes til 0,4 G, dvs. i dag om lag 21 700 kroner, kan utgiftene anslås til om lag 6-7 mill. kroner i året.

Det kan hevdes at inntektsprøving ikke passer i en pensjonsordning som skal være en nedtrappingspensjon, og at innføring av et inntektsprøvd tillegg vil føre til forskjellsbehandling av fiskerne.

Utvalget drøfter regelen om at fiskerpensjonen faller bort for personer som har uførepensjon

mv. fra folketrygden og avtalefestet pensjon. Lov om pensjonstrygd for sjømenn og lov om pensjonstrygd for skogsarbeidere har tilsvarende regler. I likhet med reglene i samordningsloven bygger disse reglene på at det ikke skal kompenseres for det samme pensjonsbehovet fra flere pensjonsordninger. Samlet pensjon begrenses til pensjon i den beste ordningen. I en del konstellasjoner gis det etter samordningsloven et visst tillegg utover dette.

Å sløyfe all samordning med uførepensjon mv. vil være brudd på de prinsipper som bl.a. samordningsloven bygger på, og det har aldri vært intensjonen at to pensjoner i det offentlige trygdesystemet skulle gis samtidig. Beregninger viser at dersom fiskerpensjonen skulle løpe uendret ved siden av uførepensjon fra folketrygden, vil merkostnadene bli om lag 36,6 mill. kroner i året.

Argumenter for å beholde dagens regelverk er at fiskerpensjonen skal kompensere for at inntektsmulighetene er redusert for eldre fiskere, og gi mulighet for å nedtrappe arbeidsinnsatsen fra 60 år. Den som har 100 prosent uførepensjon, har fått kompensasjon for at hele arbeidsevnen/inntektsevnen er falt bort. Uførepensjonen beregnes ut fra inntektsnivået i tidligere år da hele inntektsevnen var i behold.

Et argument for å endre samordningen er at en finner det rimelig at fiskerne får noe igjen for innbetalingene også når det ytes full uførepensjon. Det er flere eksempler på samordningsregler der det gis et visst beløp i tillegg til den pensjonen som gir best dekning (ofte $\frac{1}{4}$ G). Pensjonsordningen finansieres av næringen, og de utgiftene en lempeligere samordning vil føre med seg må dekkes inn gjennom økte inntekter.

En modell for lempeligere samordning er å følge systemet i samordningsloven, men at fradragene halveres, dvs. at ved fullt opptjent fiskerpensjon og 100 prosent uførepensjon skal et beløp tilsvarende halvparten av $\frac{3}{4}$ G og halvparten av tilleggspensjonen gå til fradrag i fiskerpensjonen (modell A). En annen modell er at personer med 100 prosent uførepensjon skal beholde et beløp av en fullt opptjent fiskerpensjon som utgjør $\frac{1}{4}$ G (modell B).

Modell A har en omfordelingseffekt, ved at de som har minst uførepensjon får mest igjen av fiskerpensjonen etter samordning. Ved modell B blir fiskerpensjonen etter samordning den samme uansett størrelsen på uførepensjonen. Etter modell A vil for eksempel en pensjonist med en uførepensjon på 108 170 kroner få 39 359 kroner igjen av en fullt opptjent fiskerpensjon, mens en

pensjonist med en uførepensjon på 184 170 kroner vil få utbetalt 1 359 kroner i fiskerpensjon. Etter modell B vil begge få 13 543 kroner ($\frac{1}{4}$ G). Dersom samordningen endres, vil det være naturlig at personer med 100 prosent uførepensjon som ikke fyller minstekravet til opptjeningstid (750 uker) får tilbakebetalt premie etter samme regler som andre.

Utgiftene til endret samordning er anslått til om lag 5-6 mill. kroner årlig etter begge modellene.

Utvalget konstaterer at det i flere år har vært nødvendig å overføre større beløp fra likviditetsfondet enn avkastningen av fondet, og at kapitalen i perioden 1995-2001 gjennomsnittlig er blitt redusert med 11,3 mill. kroner i året. Prognoser som er utarbeidet over den økonomiske utviklingen til og med 2017, bygger på flere usikre forutsetninger. Avkastningen av fondsmidlene er imidlertid en betydelig inntektskilde for pensjonstrygden. Det er derfor viktig at premienivået fastsettes slik at man har en langsiktig balanse i finansieringen, og at likviditetsfondet opprettholdes på dagens nivå. Utviklingen de senere år har vist at premienivået er for lavt til å opprettholde denne målsettingen. Det er dermed nødvendig å øke inntektene.

Utgifter til eventuelle forbedringer, slik som endret samordning med uførepensjon, må finansieres i tillegg. En forbedring av kvaliteten på blad B i fiskermanntallet vil gi mindre inntekter for trygden, men vil ha positive virkninger på lang sikt ved at det blir mindre pensjonsutgifter.

Dersom dagen ordning fortsetter, anser utvalget det naturlig at det opprettes et eget styre for ordningen, som bl.a. forvalter midlene, følger utviklingen og har ansvaret for å inngå avtaler om administrasjon av pensjonsordningen.

1.4.2 En fondsbasert pensjonsordning for fiskere

I *kapittel 8* legger utvalget fram en skisse til hvordan en fondsbasert pensjonsordning for fiskere kan utformes. Utvalget viser til at fondsbaserte ordninger nå er regulert gjennom lov om foretakspensjon og lov om innskuddspensjon i arbeidsforhold. For pensjonsordninger som opprettes etter disse lovene, gis det etter nærmere regler skattefritak for innbetalte premier. Ved en fondsbasert pensjonsordning for fiskere vil det være behov for flere avvik fra de nevnte lovene, noe som gjør det nødvendig med en særlov. Også det forhold at man ønsker å opprettholde omset-

ningsavgiften som finansieringskilde og at pensjonsordningen skal være obligatorisk, gjør det nødvendig med lovhjæmmel. Det er grunn til å anta at en egen lov om fondsbasert fiskerpensjon må tilpasses den allmenne lovgivningen for pensjonsordninger så langt det er mulig.

Fondsbaserte pensjonsordninger kan deles i ytelsesbaserte og innskuddsbaserte ordninger. I en *ytelsesbasert pensjonsordning* er pensjonsytelsen definert i regelverket, enten i forhold til sluttlønnen eller til et fast beløp. Premien beregnes til det som er nødvendig for å kunne utbetale de fastsatte ytelsene. Ytelsen er altså bestemt, men premien blir den som er nødvendig for å dekke kostnadene. En fondsbasert ytelsespensjon skal omfatte såkalt dødelighetsarv, dvs. at midlene ved dødsfall går til de øvrige forsikrede medlemmene.

I en *innskuddsbasert pensjonsordning* er det premien (innskuddet) som er definert i regelverket. Ytelsen blir først beregnet ved pensjonerings tidspunktet på grunnlag av de midlene som er samlet opp og avkastningen av midlene. Premien kan være fastsatt enten som en prosentdel av lønnen, eller som et fast beløp. I en innskuddsordning kan det ikke etableres dødelighetsarv. Ved dødsfall går oppspart kapital til arvingene. Det kan likevel bestemmes at midlene ved pensjone ring konverteres til en pensjonsforsikring, dvs. med dødelighetsarv i utbetalingsperioden.

Såkalt engangsbetalt alderspensjon følger lovgivningen for ytelsespensjoner (lov om foretakspensjon) selv om det er premien som er definert i regelverket, og pensjonen har likhetstrekk med innskuddspensjon. Engangsbetalt alderspensjon er imidlertid et forsikringsprodukt, der midlene tilfaller de øvrige medlemmene ved dødsfall (dødelighetsarv). I prinsippet kjøpes det hvert år en alderspensjon ut fra innbetalingene det året. Den endelige alderspensjonen blir summen av alle pensjonene opptjent i de enkelte årene.

Utvalget finner det vanskelig å etablere en fondsbasert pensjonsordning for fiskere som en ytelsesordning. En fondsbasert fiskerpensjon bør i tilfelle utformes som en innskuddsordning, eventuelt som en engangsbetalt alderspensjon.

Utvalget legger til grunn at fiskere på fiskermanntallets blad B skal ha rett og plikt til å være med i en fondsbasert ordning. En slik ordning vil også gi mulighet for at manntallsførte personer som er omfattet av pensjonstrygden for sjømenn, vil kunne være med. De vil da tjene opp pensjon begge steder.

Fiskerpensjonen finansieres i dag av en avgift på omsetningen av fisk og en medlemspremie.

Dessuten har avkastningen av likviditetsfondet blitt benyttet de senere årene, og det har vært nødvendig å bruke av fondskapitalen. Utvalget drøfter om inntektsgrunnlaget for en fondsbasert pensjon bør være en personlig avgift og/eller en omsetningsavgift. Utvalget antar at en kombinasjon av omsetningsavgift og egenpremie vil være hensiktsmessig også i en fondsbasert ordning. Bidraget fra næringen (del av omsetningsavgift) bør godskrives kontoen til den enkelte fiskeren bare hvis han betaler egenpremien.

Utvalget finner det rimelig at pensjonssystemet bygges opp slik at midler som godskrives den enkelte fiskeren fra omsetningsavgiften, dvs. midler tilført fra fellesskapet, behandles annerledes enn premier som medlemmet betaler selv. Dette kan skje ved at det etableres to pensjonskonti for hvert medlem:

- En *alderspensjonskonto* der premien dekkes av omsetningsavgiften. Denne delen av pensjonen følger regelverket for engangsbetalte alderspensjoner. Midlene på denne kontoen med renter betraktes da som en forsikringskonto med full dødelighetsarv, dvs. at midlene ved dødsfall går tilbake til fellesskapet.
- En *innskuddskonto* som fiskeren betaler premie til selv. Denne delen følger regelverket for innskuddspensjoner. Midlene på denne kontoen, med renter, betraktes da som sparing til egen pensjon. Ved dødsfall går midlene til de etterlatte.

Fiskernes situasjon med varierende lottinntekter av fiske kan tilsi at de gis mulighet til å skyte inn tilleggsmidler, og at det utformes regler om dette i tråd med det som gjelder etter lov om innskuddspensjon.

Fra 60 til 67 år utbetales det pensjon i forhold til summen av midlene som er samlet opp på begge konti. For alderspensjonskontoen er det fortsatt dødelighetsarv, mens midlene på innskuddskontoen går til de etterlatte ved dødsfall.

Utvalget drøfter hvordan omsetningsavgiften bør fordeles mellom medlemmene dersom det etableres en fondsbasert ordning. Dette vil gjelde de midlene som skal finansiere alderspensjonskontoen. Alternativene er

- full utjevning, dvs. at inntektene fra omsetningsavgiften i et kalenderår fordeles likt på alle de medlemmene som har betalt egenpremie det året
- en helt individuell løsning, der omsetningsavgiften fordeles på den enkelte fiskeren i hen-

- hold til den lotten han mottar/verdiskapningen i vedkommende fiske
- delvis utjevning, der en del av avgiften fordeles i henhold til verdiskapningen i fisket.

Et system som spesifiserer omsetningsavgiften på hver fisker etter verdiskapningen i vedkommende fiske, vil innebære en betydelig omlegging av de rutineene man har i dag. Et system med en solidarisk fordeling av avgiften er enklere. Denne type solidaritet er imidlertid lite vanlig i dag. I de fleste næringer står pensjonsytelsene i et mer direkte forhold til inntektene i yrket. Det er naturlig at det solidariske systemet beholdes dersom næringen ønsker det.

Regulering av en løpende fondsbasert pensjon vil skje i samsvar med overskuddet på pensjonsmidlene i året. Det er visse begrensninger dersom avkastningen er høyere enn økningen av G i vedkommende år (eventuelt en periode på tre år).

Samordningslovgivningen gjelder ikke for fondsbaserte pensjoner etter lov om foretakspensjon og lov om innskuddspensjon i arbeidsforhold. Dette skyldes at det gjennom lovreglene er begrensninger for hvilke ytelser som kan samles opp. Det forutsettes at en fondsbasert fiskerpensjon også vil være tilpasset dette regelverket.

Kapitalforvaltningen er en sentral del av administrasjonen av en fondsbasert pensjonsordning. En fondsbasert fiskerpensjonsordning med en alderspensjonskonto og en innskuddskonto, som i hovedsak etableres i samsvar med lovgivningen om foretakspensjon og innskuddspensjon, åpner for flere muligheter for forvaltning av midlene. Dette kan skje felles for alle i en kollektiv ordning, eller individuelt etter det enkelte medlemmets ønske.

I en individualisert ordning kan midlene for yngre medlemmer plasseres slik at de er mer utsatt for svingninger i verdiene (høyere risiko) enn for eldre medlemmer. Dette vil normalt vil gi en høyere avkastning over tid. Det kan være naturlig å tenke seg at midlene på alderspensjonskontoen plasseres med felles forvaltningspolitikk, mens midlene på innskuddskontoen plasseres etter ønske fra det enkelte medlem innenfor gitte rammer.

Det er foretatt beregninger som viser hvordan finansforvaltningen påvirker størrelsen på pensjonene ved en samlet premie per medlem på 7 000 kroner i året. En person som for eksempel blir medlem av ordningen som 30-åring, vil i løpet av 30 år ha opptjent en årlig pensjon på om lag 58 000 i faste kroner dersom årlig avkastning er 3 pro-

sent. Er avkastningen 5 prosent eller 7 prosent, vil han ha opptjent pensjon på henholdsvis om lag 83 000 kroner og om lag 121 000 kroner. Dette er basert på full dødelighetsarv. Hvis egeninnskuddene skal gå til de etterlatte ved død, blir pensjonene om lag 10 prosent lavere.

Ved en overgang til en fondsbasert ordning vil en rekke fiskere ha opptjent rettigheter i dagens pensjonstrygd for fiskere. En mulig overgangsløsning er at alle som er over 55 år (medregnet de som har løpende pensjon) får pensjonen utbetalt etter tidligere regler. Det samme gjelder yngre personer som ikke arbeider som fiskere etter omleggingen. De som er under 55 år og som er fiskere etter omleggingen (også de som gjenopptar yrket), blir med i den nye ordningen. De får omregnet sine rettigheter i den gamle ordningen til et kontantbeløp som fordeles med halvparten på alderspensjonskontoen og halvparten på innskuddskontoen.

Det ble gjennomført beregninger i 1998 som viste at ved en slik overgang var det nødvendig med et fond på om lag 1,7 milliarder kroner. Dermed ville det ved en overgang på det tidspunkt være et underskudd i dagens ordning på om lag 1 milliard kroner. For å finansiere en overgang er man avhengig av en inndekning gjennom økt omsetningsavgift, økt medlemsinnskudd og/eller andre tilskudd.

1.4.3 En kombinert fiskerpensjonsordning

I *kapittel 9* skisserer utvalget en fiskerpensjonsordning fra 60 til 67 år basert på en kombinasjon av dagens statsgaranterte ordning og en fondsbasert ordning.

Ordningen består av:

- En *fastpensjon* som er statsgarantert og finansiert etter utligningsprinsippet gjennom avgift på omsetning av fisk, samt en del av likviditetsfondet.
- En *innskuddspensjon* der pensjonsordningen er sikret gjennom full fondsdekning. Den finansieres ved innskudd fra fiskerne og resten av likviditetsfondet. Det forutsettes at fiskernes innskudd er 5 000 kroner per år.

For å tjene opp andeler i den statsgaranterte pensjonen i et år, må fiskeren betale innskuddet til innskuddsordningen.

Full fastpensjon opptjenes etter 30 år, som i dag. Den kan f.eks. settes til 3/4 av grunnbeløpet (G), dvs. i 2002 ca. kr 40 600 per år. Det gjøres ingen vesentlige endringer i reglene for tilbakebe-

taling av premie eller i minstekrav til tjenestetid for å få pensjon. Fastpensjonen samordnes med folketrygdens pensjoner som i dag.

Innskuddspensjonen følger i all hovedsak reglene i lov om innskuddspensjon i arbeidsforhold (innskuddspensjonsloven). Denne delen finansieres ved at hver fisker gjør årlige innskudd på egen konto samt av avkastningen på fondsmidlene. Den delen av dagens likviditetsfond som ikke er disponert til fastpensjonen, følger dessuten med til denne ordningen. Midlene fordeles på de eldste medlemmenes konti etter at en overgangsperiode er avviklet og den nye ordningen stabilisert. Ved å prioritere de eldste medlemmene vil også disse sikres en pensjon som minst er lik dagens pensjonstrygd. Denne delen av pensjonen utbetales også ved kortvarig medlemskap. Det er ingen samordning med folketrygdens ytelser. Ved dødsfall utbetales oppsamlet kapital med renter til de etterlatte.

Fiskernes situasjon med varierende lottinntekter av fiske kan tilsi at de gis mulighet til å skyte inn tilleggsmidler, og at det utformes regler om dette i tråd med det som gjelder etter lov om innskuddspensjon.

Størrelsen på samlet kombinert fiskerpensjon vil avhenge av avkastningen på pensjonsmidlene, og av alderen ved omleggingen. En person som for eksempel er 30 år ved omleggingen, vil kunne forvente en pensjon på om lag 108 000 kroner ved 3 prosent realrente. Dette forutsetter at det oppføres pensjon kontinuerlig fram til 60 år.

Overgangen fra dagens ordning kan legges opp slik at alle medlemmene som er over 55 år på overgangstidspunktet beholder dagens ordning. Det samme gjelder yngre personer som har forlatt fiskeryrket. Medlemmer yngre enn 55 år, og tidligere medlemmer som gjenopptar yrket senere, går inn i det nye systemet.

Overgangen til en kombinert pensjonsordning krever at man kan finansiere en overgangssituasjon der ingen skal gå ned i pensjon i forhold til dagens pensjonstrygd. Samtidig må det legges til rette for at man for fremtiden har en tilnærmet uavhengig finansiering av fastpensjonen og innskuddspensjonen.

For å finansiere en kombinert pensjonsordning med en fastpensjon på for eksempel 3/4 G er det nødvendig at det settes av 240 mill. kroner av likviditetsfondet for å dekke en del av underskuddet i den statsgaranterte delen i de første årene. Videre settes det av 410 mill. kroner for å sikre pensjonene i innskuddsordningen. Hele dagens likviditetsfond er da disponert.

Dette er ikke tilstrekkelig til å finansiere overgangen fra dagens ordning til en kombinert pensjonsløsning. Det vil være nødvendig med en tilleggsmidfinansiering gjennom en høyere omsetningsavgift, et høyere medlemsinnskudd og/eller et kontanttilskudd.

Utvalget har foretatt beregninger over hvordan økonomien i den statsgaranterte ordningen vil utvikle seg i en 17-årsperiode under visse forutsetninger, blant annet at verdien av fiskeomsetningen vokser årlig med 4 prosent, at grunnbeløpet (G) øker årlig med 4 prosent og at avkastningen av fondsmidlene er på 7 prosent p.a. Beregningene er gjennomført for varierende størrelse på fastpensjonene, henholdsvis 1/2 G, 2/3 G, 3/4 G, 7/8 G og 1 G. For hvert alternativ er omsetningsavgiften midlertidig satt til henholdsvis 0,25 prosent, 0,35 prosent og 0,5 prosent av avgiftsgrunnlaget. Videre er det satt av en startkapital, slik at ordningen med en stabil sats for omsetningsavgiften, forventes å gi dekning for fastpensjonene.

Alternativene med høyest fastpensjon krever minst kapitaltilskudd, og overgangen fra dagens system blir lettere. Imidlertid vil bidraget fra omsetningsavgiften bli mer bundet opp til å finansiere høyere fastpensjon. Systemet vil da bli mer sårbart ved en svakere utvikling i fiskeomsetningen enn forutsatt. De laveste fastpensjonene vil på den annen side kreve en høy innskuddspensjon for at den kombinerte ordningen skal gi en samlet pensjon på dagens nivå.

Alternativet med en fastpensjon på 3/4 G og en startkapital på 240 mill. kroner vil i følge beregningene ha økonomisk balanse etter 14-15 år dersom for eksempel omsetningsavgiften midlertidig forhøyes til 0,5 prosent av avgiftsgrunnlaget for dette tidsrommet, eventuelt må startkapitalen forhøyes, f. eks. kombinert med økte løpende inntekter. Beregningene bygger imidlertid på flere usikre forutsetninger. Blant annet vil behovet for tilleggsmidfinansiering være avhengig av hvor stor veksten i fiskeomsetningen blir.

For å etablere en kombinert ordning vil det være nødvendig med en særlov.

Den kombinerte løsningen vil bygge bro mellom ønsket om å beholde en statsgarantert pensjon som et fundament og en personlig sparing for den enkelte fisker. Man vil blant annet få en betydelig bedre pensjon for fiskere som arbeider i yrket hele livet, en pensjon også til personer som er mindre enn 15 år i yrket og en ytelse til etterlatte.

Det er en svakhet at dagens omsetningsavgift ikke er tilstrekkelig til å dekke kostnadene ved

den statsgaranterte delen av pensjonen, inkludert utbetalinger etter dagens system til medlemmer over 55 år. Dette gjør det nødvendig å øke inntektene en periode, for eksempel ved å øke omsetningsavgiften, øke medlemsinnskuddet og/eller ved at det skytes inn andre midler for å lette overgangen.

1.5 Sammenligning mellom alternative fiskerpensjonsordninger

I kapittel 10 sammenligner utvalget alternativene slik de er framstilt i kapitlene 7-9.

Sammenligning av vilkår og ytelser

- Omfanget er det samme i alle alternativene, og bygger på blad B i fiskermanntallet.
- Pensjonsalderen er 60 år i alle alternativene, og pensjonen løper til 67 år.
- Medlemstid for rett til pensjon vil fortsatt være 750 uker i en fortsettelse av någjeldende ordning. I en fondsbasert ordning vil det opptjenes pensjon etter ett års medlemskap. Den kombinerte løsningen vil følge dagens ordning for den statsgaranterte delen og gi pensjon for all oppsparing i innskuddsdelen.
- Etter alle alternativer kan man ha inntekt som pensjonist i hvilket som helst yrke.
- Opptjening av pensjon skjer ved en fortsettelse av dagens ordning uavhengig av premien, men avhengig av opptjeningstiden inntil 30 år. Ved en fondsbasert ordning skjer opptjeningen gjennom innbetaling av premie til innskuddsdelen og gjennom den andelen av omsetningsavgiften som tilføres alderspensjonskontoen. I den kombinerte ordningen skjer opptjeningen dels etter prinsippet for dagens ordning (fastpensjonen), dels ved oppsparing gjennom innskudd.
- Beregning av pensjonen vil ved en fortsettelse av dagens ordning skje ved at den utgjør et fastsatt beløp (1,6 G), eventuelt en forholdsmessig del av dette. I en fondsbasert ordning beregnes pensjonene ut fra innskuddene og avkastningen. Dessuten vil det ha betydning om det er dødelighetsarv i ordningen. I en kombinert ordning vil fastpensjonen beregnes etter prinsippene for dagens ordning. Størrelsen på innskuddspensjonen vil avhenge av innskuddene og avkastningen.
- Regulering av dagens pensjon skjer gjennom at grunnbeløpet reguleres. I en fondsbasert ord-

ning vil reguleringen avhenge av overskuddet. I en kombinert løsning vil reguleringen skje ved en kombinasjon av G-regulering og regulering i samsvar med overskuddet i innskuddsdelen.

- Dagens ordning gir ikke ytelser til etterlatte. I den fondsbaserte løsningen vil den delen som samles opp ved egne innskudd kunne tilfalle de etterlatte. I en kombinert løsning vil verdien av innskuddene med renter tilfalle de etterlatte.
- I en fortsatt statsgarantert ordning vil det skje samordning. Tilpassingen til uførepensjon fra folketrygden kan enten skje som i dag, eller det kan gis et visst beløp i fiskerpensjon i tillegg til uførepensjonen. I en fondsbasert løsning gjelder regler som begrenser hvilke ytelser som kan samles opp, men det skjer ingen beløpsmessig samordning. I en kombinert løsning vil den delen som er statsgarantert være gjenstand for samordning.

Sammenligning av finansieringen av ytelsene

- I alle alternativer finansieres ordningen av næringen. I dagens ordning er pensjonene sikret ved statsgaranti, i den fondsbaserte ordningen gjennom oppsamling av nødvendig kapital og i den kombinerte ordningen ved en kombinasjon av statsgaranti og oppsamling av kapital.
- Omsetningsavgiften forutsettes opprettholdt uansett alternativ.
- Ved en fortsettelse av dagens statsgaranterte ordning vil det i tillegg til omsetningsavgiften betales en medlemspremie. Økonomien i ordningen er ikke i balanse, og det er nødvendig å forbedre finansieringen. Eventuelle forbedringer i ordningen må finansieres i tillegg.
- Ved en fondsbasert løsning vil medlemmene finansiere innskuddsdelen direkte. En overgang til en slik løsning er problematisk på grunn av store overgangskostnader.
- I en kombinert løsning vil også medlemmene finansiere en innskuddsdel. Man er også her avhengig av å få finansiert en overgangssperiode.

1.6 Sammendrag av utvalget vurdering og forslag

Utvalgets vurdering og forslag framgår av kapittel 11. I samsvar med mandatet har utvalget lagt til grunn at fiskerpensjonsordningen skal være en

tidligpensjonsordning for fiskere i alderen 60 – 67 år. Utvalget forutsetter at ordningen uansett alternativ fortsatt skal være en pliktig ordning slik næringen ønsker, og omfatte personer som er registrert på fiskermanntallets blad B.

Utvalget legger også til grunn at uansett alternativ er det nødvendig at en spesiell pensjonsordning for fiskere fortsatt baseres på en særlov. For øvrig er det forutsatt i alle alternativene at en del av finansieringen fortsatt skal skje gjennom en avgift på fiskeomsetningen, og i to av alternativene vil det være nødvendig med statsgaranti.

Utvalget mener at det uansett alternativ bør opprettes et styre for ordningen med representanter for alle berørte parter.

Etter å ha sammenlignet de tre alternativene foreslår utvalget enstemmig at man for framtiden går over til en pensjonsordning som kombinerer en statsgarantert fastpensjon som er finansiert av omsetningsavgiften og en fondsbasert innskuddspensjon finansiert ved medlemmenes egne innskudd.

Utvalget antar at denne løsningen er å foretrekke, fordi den åpner for en delvis fondsbasert pensjonsordning uten at overgangsproblemene blir uoverstigelige når man skal finansiere en fondsoppbygging samtidig som man skal dekke tidligere opptjente pensjonsrettigheter.

Den fondsbaserte delen gir en personlig sparing for den enkelte fisker til egen pensjonering. Den oppsparte fondskapitalen med renter vil bli utbetalt som pensjon til medlemmet selv etter kortere medlemskap i ordningen. Dersom medlemmet faller fra før pensjonen er fullt utbetalt, vil

fondskapitalen bli utbetalt til de etterlatte i samsvar med lovgivningen. Den fondsbaserte delen vil også bli utbetalt til medlemmer som oppebærer uførepensjon fra folketrygden.

Fondsoppbyggingen vil gjøre pensjonsordningen mer robust overfor demografiske endringer blant fiskerne, og vil føre til at fiskere som arbeider i næringen hele sitt liv vil oppnå en høyere pensjon enn i dag.

Utvalget vil også peke på at på grunn av de varierende inntektene i næringen, bør det legges til rette for at medlemmene kan betale høyere innskudd i gode lottår.

Den statsgaranterte fastpensjonen forutsettes finansiert helt ut av omsetningsavgiften, og kan for eksempel ligge på 3/4 av grunnbeløpet (G). Dette bør vurderes nærmere når finansieringen av ordningen er avklart.

Utvalget har lagt til grunn at medlemmer som er eldre enn 55 år ved omleggingen, beholder ytelser beregnet etter dagens system. Med en fastpensjon på 3/4 G vil omsetningsavgiften etter utvalgets beregninger ikke være tilstrekkelig til å dekke hele den statsgaranterte pensjonen i de første 10-15 årene fordi man også må dekke pensjon beregnet etter dagens system for de eldste medlemmene. I denne perioden vil det være nødvendig med en tilleggsfinansiering gjennom at omsetningsavgiften forhøyes, ved at det betales en høyere medlemsavgift, eventuelt at det også tilføres midler fra andre kilder.

Det er tatt inn særuttalelser fra utvalgsmedlemmer i punkt 11.3 i utredningen.

Kapittel 2

Utvalgets mandat, sammensetning og arbeid

2.1 Bakgrunn og mandat

I Ot.prp. nr. 99 (2000-2001) om lov om endringer i lov 28. juni 1957 nr. 12 om pensjonstrygd for fiskere mv. ble det bl.a. vist til at fiskerpensjonsordningen har vært kritisert. Departementet uttalte i proposisjonen at det fant det lite tjenlig å fortsette med en ordning som fiskerne er misfornøyd med, og varslet at det ville ta initiativ til å sette ned et utvalg til å utrede alternative løsninger til en mer individrettet pensjonsordning.

Utvalget ble oppnevnt ved kongelig resolusjon av 14. september 2001. Det ble gitt følgende mandat:

«Utvalget skal foreta en utredning og vurdering av fiskerpensjonen etter følgende alternativer:

- a) En fortsettelse av dagens sosiale og statsgaranterte ordning.
- b) En fondsbasert ordning med opptjening av individuelle rettigheter.

Utvalget skal legge til grunn at fiskerpensjonen fortsatt skal være en tidligpensjonsordning fra fylte 60 til 67 år, og at den skal finansieres av næringen selv.

Ved utredning av alternativ A skal utvalget vurdere eventuelle endringer i samordningen med uførepensjon fra folketrygden mv., og om det bør innføres inntektsprøving av pensjonene. Eventuelle endringer må ikke føre til at statens garantiansvar utvides.

Ved utredning av alternativ B skal utvalget vurdere om omsetningsavgift på fisk fortsatt skal inngå i finansieringen av fiskerpensjonen, og hvordan dette i så fall kan tilpasses en ordning med opptjening av individuelle rettigheter.

De økonomiske og administrative konsekvensene av de enkelte alternativene utredes i samsvar med utredningsinstruksen.

Utvalget skal legge fram sin utredning innen 31. desember 2002.»

Stortinget behandlet i vårsesjonen 2002 et forslag fra stortingsrepresentantene Bendiks H. Arnesen,

Aud Gaundal, Grethe Fossli og Olav Akselsen om å likestille yrkesaktive fiskere med andre yrkesaktive i samfunnet, jf. Innst. S. nr. 163 (2001-2002) fra Stortingets sosialkomite. Stortinget gjorde den 30. mai 2002 følgende vedtak:

«Stortinget ber Regjeringen utrede forslag til endringer i regelverket for folketrygden slik at det sosiale sikkerhetsnettet som folketrygden representerer, organiseres og finansieres på samme måte for fiskere og fangstfolk som for andre arbeidstakere.

Dette utredningsarbeidet sees i sammenheng med den utredningen som er satt i gang angående pensjonsordning for fiskere.»

Stortingets vedtak gjelder primært folketrygden, men en eventuell endring vil også få skatte- og avgiftsmessige konsekvenser for fiskerne. I innstillingen viser komiteen til at problemstillingen har vært reist tidligere, bl. a. i utredningen «Beskatning av fiskere» (NOU 1990: 18). Komiteen viser også til at det høsten 2001 ble opprettet et offentlig utvalg som skal vurdere pensjonsordningen for fiskere, og uttaler i innstillingen: «Selv om dette utvalgets arbeid berører litt andre sider ved velferdsordninger for fiskere, finner komiteen det naturlig at dette utvalgets arbeid sees i sammenheng med eventuelle endringer når det gjelder fiskeres trygderettigheter.»

Utvalget viser til at den utredningen som Stortinget har bedt om vil måtte omfatte både skatte- og trygderettslige forhold, og legger til grunn at det er opp til Regjeringen å koordinere den nevnte utredningen med dette utvalgets utredning.

2.2 Sammensetning

Ved avslutningen av arbeidet hadde utvalget følgende sammensetning:

- Aktuar Sverre Bjørnstad, leder
- Fisker Knut Werner Hansen, Norges Fiskarlag
- Rådgiver Jørn E. Pedersen, Norges Fiskarlag
- Konsulent Oddlaug Osmundsvåg, Norges Fis-

karkvinnelag, med forretningsfører Anne Hatlevik som varamedlem

- Advokat Birger Mordt, Norsk Sjømannsforbund, med nestleder Rigmund Storøy som varamedlem
- Avdelingsleder Webjørn Barstad, Fiskebåtrederes forbund, med fiskebåtreder Eva Toril Strand som varamedlem
- Rådgiver Eva Irene Holt, Rikstrygdeverket, med rådgiver Pål Berg som varamedlem
- Rådgiver Stine Hammer, Fiskeridepartementet, med rådgiver Morten Gundersen som varamedlem
- Underdirektør Kjetil Lund, Finansdepartementet, med rådgiver Åshild Wiik som varamedlem
- Ekspedisjonssjef Aase Rokvam, Sosialdepartementet, med rådgiver Vera Torkildsen som varamedlem.

Utvalgets medlem Jahn Waage Aurdal, Fiskebåtrederes forbund, gikk ut av utvalget ved årsskiftet 2001/2002, som følge av overgang til ny stilling. Det oppnevnte medlemmet fra Fiskeridepartementet har ikke møtt i utvalget. Varamedlemmet Morten Gundersen har deltatt i utvalgets arbeid.

Sekretærer for utvalget har vært underdirektør Lars R. Bærøe, Sosialdepartementet og avdelingsleder Jack Fredagsvik, Garantikassen for fiskere.

2.3 Utvalgets arbeid

Utvalget har hatt 9 møter, hvorav ett møte over 2 dager. Utvalget har fått bistand av Garantikassen for fiskere med beregninger mv.

Til hjelp for utvalget har Rikstrygdeverket i samarbeid med Garantikassen for fiskere foretatt undersøkelser om fiskere og fiskerpensjonisters inntektsforhold. Flere av utvalgsmedlemmene har skrevet utkast til deler av utredningen.

Torbjørge Vanvik og Odd Eide fra Gjensidige Nor Forsikring deltok på et møte der en fondsbasert fiskerpensjon ble behandlet, og la fram et forslag til hvordan en overgang til en fondsbasert ordning kunne gjennomføres.

Forsker Jahn Petter Johnsen, Norsk senter for bygdeforskning, Norges teknisk- naturvitenskapelige universitet har laget en utredning for utvalget om yrkestilpassingen blant fiskere. Johnsens utredning følger som vedlegg.

Kapittel 3

Beskrivelse av dagens pensjonstrygd for fiskere

3.1 Innledning. Historikk

Pensjonstrygden for fiskere er en statsgarantert tidligpensjonsordning, og en del av vårt offentlige, samordningspliktige pensjonssystem. Pensjonstrygden er regulert ved lov 28. juni 1957 nr. 12 om pensjonstrygd for fiskere (heretter kalt fiskerpensjonsloven). Loven trådte i kraft 1. januar 1958, og er senere endret en rekke ganger.

Spørsmålet om å opprette en offentlig pensjonsordning for fiskere ble reist i 1950-årene, både av fiskernes organisasjoner og i Stortinget. På den tiden var det i Norge en behovsprøvd alderstrygd der pensjonsalderen var 70 år, og det ble framholdt at det var behov for en ordning for fiskerne som gav rett til pensjon fra en lavere alder. Det ble blant annet pekt på at fiskeryrket var slitsomt, at fiskerne vanligvis måtte oppgi eller redusere yrkesaktiviteten før den alminnelige pensjonsalderen, og at fortjenesten for fiskere flest ikke var så stor at de hadde særlige muligheter for å sikre alderdommen økonomisk. Dessuten hadde både sjømenn og skogsarbeidere fått lovfestede pensjonsordninger med lavere pensjonsalder enn ellers.

Fra begynnelsen av var pensjonsalderen i pensjonstrygden for fiskere 65 år, og pensjonen løp til fylte 70 år. Det kunne ytes pensjon selv om vedkommende hadde inntekt gjennom fiske eller annen inntekt. Det ble også gitt enkepensjoner.

Samordningsloven trådte i kraft 1. januar 1959 samtidig med at det ble innført alderstrygd uten behovsprøving. I og med at fiskerpensjonen opphørte ved fylte 70 år, var samordning med alderstrygden ikke aktuelt. Samordningsloven fikk blant annet betydning for pensjonstrygden for fiskere når det også var opptjent rettigheter i pensjonstrygden for sjømenn. Videre skulle personskadetrygdene – krigspensjon og yrkesskadetrygd – samordnes med fiskerpensjonen. Da lov om uføretrygd ble innført fra 1. januar 1961, ble det bestemt at fiskerpensjonen skulle falle bort for

personer som fikk uføretrygd. Bestemmelsen om dette ble gitt i fiskerpensjonsloven.

Folketrygden ble innført fra 1967 og avløste flere lover, blant annet lovene om alderstrygd og uføretrygd. Pensjonstrygden for fiskere ble da tilpasset folketrygden. Regelen om at fiskerpensjonen skulle falle bort for den som fikk uføretrygd, ble videreført, slik at fiskerpensjonen faller bort for den som har full uførepensjon fra folketrygden. Ordningen med enkepensjon fra pensjonstrygden for fiskere ble opphevet for nye pensjonstilfeller fordi enkene kunne få etterlattepensjon fra folketrygden.

Fra 1. januar 1973 ble det innført rett til å ta ut alderspensjon fra folketrygden fra fylte 67 år. Fiskerpensjonsloven ble da endret slik at pensjonsalderen ble satt ned til 62 år, og pensjonen skulle løpe til fylte 67 år.

Etter at en arbeidsgruppe med representanter for myndighetene og næringen hadde gjennomgått pensjonstrygden for fiskere, ble det med virkning fra 1994 foretatt en større revisjon av pensjonsordningen, som blant annet omfattet pensjonsnivået, pensjonsalderen og finansieringen. Ved denne revisjonen ble pensjonsalderen for fiskerpensjonen senket til 60 år.

Dermed er fiskerpensjonen i dag en tidligpensjonsordning fra 60 til 67 år, som skal gi fiskerne muligheter til å trappe ned arbeidsinnsatsen før den ordinære pensjonsalderen. Pensjonen er fortsatt ikke ment som noen fulltids pensjonsordning, men som et supplement til arbeidsinntekt.

Pensjonstrygden for fiskere har hele tiden vært finansiert av næringen selv, men trygden er garantert av staten. Finansieringskildene var opprinnelig premie fra medlemmene, en utførselsavgift på fisk og en avgift på omsetning av fisk. I 1964 opprettet Stortinget Sosialfondet for fiske- og fangstnæringen ved en bevilgning over fiskeriavtalen. Sosialfondet ble brukt til flere formål, blant annet ble det før 1976 gitt tilskudd til pensjonstrygden for fiskere fra fondet. Utførselsavgiften ble opphevet fra 1. januar 1993, og Sosialfondet ble avviklet i 1994. Kapitalen ble da overført til

likviditetsfondet i pensjonstrygden for fiskere. Medlemspremien ble økt vesentlig i forbindelse med revisjonen av ordningen fra 1. januar 1994.

Pensjonstrygden ble fra først av administrert sentralt av Rikstrygdeverket og lokalt av trygdekassene (trygdekontorene fra 1971). Fra 1. januar 1996 ble den daglige administrasjonen overført til Garantikassen for fiskere.

3.2 Omfang

3.2.1 Pliktig trygd – manntallsførte yrkesfiskere

Som utgangspunkt er alle som er registrert på blad B i fiskermanntallet pliktige medlemmer av pensjonstrygden for fiskere. Medlemskapet gjelder for hele kalenderåret.

Plikten til å være omfattet av pensjonstrygden for fiskere, og dermed til å betale medlemspremie, foreligger selv om medlemmet er registrert med full opptjeningstid (minst 1560 pensjongivende uker). Det skal også betales premie for det året fiskerpensjonen blir tatt ut.

Fiskermanntallet ble opprettet tidlig på 1900-tallet i forbindelse med innføring av en ulykkestrygd for fiskere. Gjennom årene har hjemmelen for å ha et fiskermanntall skiftet fra lovgivningen om yrkesskadetrygd og folketrygd til lov om rettledningstjenesten for fiskerinæringen, som nå er opphevet. Fiskermanntallet er i dag hjemlet i fiskerpensjonsloven § 4. Manntallet sikrer en registrering av alle som er bosatt i Norge og som har saltvannsfiske eller dyrefangst i havet som næring. Flere sosiale ordninger og en rekke rettigheter i fisket er i dag knyttet til fiskermanntallet. Det er sider ved regelverket for fiskermanntallet og manntallsføringen som ikke fungerer til

fredsstillende, se kapittel 6 punkt 6.5 der det gis en nærmere omtale av manntallet.

Det er frivillig å søke opptak på blad B i fiskermanntallet. Opptaket fører imidlertid til at fiskeren er pliktig medlem av pensjonstrygden for fiskere for hele året. Det er imidlertid visse unntak fra trygdeplikten, se nedenfor.

3.2.2 Unntak fra trygdeplikten

Det gjelder visse unntak fra trygdeplikten for personer som er oppført på blad B i fiskermanntallet. Unntatt er

- den som har alderspensjon fra pensjonstrygden for fiskere
- den som har fylt 60 år og krevd å få tilbakebetalt medlemspremie
- den som er omfattet av pensjonstrygden for sjømenn eller en annen offentlig pensjonsordning som departementet finner likeverdig med pensjonstrygden for fiskere
- den som antas å ville ha sitt hovedarbeid i annen næring enn fiske eller fangst i store deler av kalenderåret
- den som er over 46 år når han første gang fyller vilkårene for pliktig medlemsskap i trygden.

I tabell 3.1 er det gitt en oversikt over antall fiskere som var registrert på blad B i fiskermanntallet i årene etter at Garantikassen for fiskere overtok administrasjonen av pensjonstrygden for fiskere fra 1. januar 1996, og hvor mange av disse som var pliktig omfattet av pensjonstrygden for fiskere. Tabell 3.2 gir en oversikt over antall fritak fordelt på ulike fritaksgrunner.

Som det fremgår er det et vesentlig antall personer som er registrerte på fiskermanntallets blad B, dvs. har fiske som hovedyrke, som er unntatt fra trygden av forskjellige årsaker.

Tabell: 3.1 Antall yrkesfiskere og fiskere med trygdeplikt 1996-2001

År	Ant. fiskere på blad B	Ant. fiskere med trygdeplikt	Prosentandel med trygdeplikt
1996	17 087	10 004	58,5
1997	16 661	9 347	56,1
1998	15 141	9 377	61,9
1999	15 326	9 136	59,6
2000	14 259	8 789	61,6
2001	13 700	8 340	60,9

Kilde: Garantikassen for fiskere

Tabell: 3.2 Fritak fordelt på ulike fritaksgrunner 1996-2001

År	Betalende i P. for sjø	Fritak over 60 år	Fritak over 46 år	Fritak verne-plikt	Fritak skolegang
1996	1 963	1 506	283	54	154
1997	2 102	1 506	322	43	121
1998	2 168	1 489	345	32	153
1999	2 168	1 702	395	20	176
2000	2 141	1 837	432	25	212
2001	2 092	1 655	424	15	217

Kilde: Garantikassen for fiskere

3.2.3 Frivillig trygd

I visse tilfeller er det adgang til å være frivillig medlem i trygden. Dette gjelder

- de som er fritatt for medlemskap fordi de omfattes av pensjonstrygden for sjømenn eller annen offentlig pensjonsordning. De kan stå som frivillig medlem av pensjonstrygden for fiskere i de delene av kalenderåret de ikke går inn under pensjonstrygden for sjømenn mv.
- personer med tillitsverv innen næringen. I disse tilfellene gjelder det frivillige medlemskapet for hele året.

3.2.4 Premiefrie uker/premierfusjon

Pliktig eller frivillig medlem av trygden kan kreve premierfusjon eller premiefritak for den tid han avtjener verneplikt eller tar utdanning som har studieretning for sjøfartsfag, fiskerifag, tekniske fag eller annen studieretning som fiskere kan ha nytte av. Premierfusjon gis likevel ikke for de første seks hele kalenderukene av verneplikten eller skolegangen, og ikke for mer enn 98 uker for samme tilfelle.

Det må betales årspremie på vanlig måte det året verneplikten eller skolegangen begynner. Krav om premierfusjon skal settes fram etter utløpet av kalenderåret. Dersom verneplikten eller skolegangen fortsetter etter årsskiftet, gis det premiefritak så lenge verneplikten eller skolegangen varer.

3.3 Alderspensjon

3.3.1 Vilkår

Pensjonsalderen i pensjonstrygden for fiskere er 60 år. Pensjonen løper fra og med kalendermåneden etter at vedkommende har fylt 60 år og til og med den kalendermåneden pensjonisten fyller 67 år. Settes kravet fram etter pensjonsalderen, ytes pensjonen ikke lenger tilbake enn tre år.

Minstekravet til tjenestetid for å få rett til pensjon er 750 premieuker.

Den som ikke har 750 pensjongivende uker ved fylte 60 år, har anledning til å opparbeide premieuker etter fylte 60 år dersom vedkommende står på blad B i fiskermanntallet. Pensjon kan da ytes fra 1. januar det året pensjonsrett oppnås.

Den som også har opptjent tjenestetid (pensjongivende farts måneder) i pensjonstrygden for sjømenn, kan på visse vilkår gis fiskerpensjon for mindre enn 750 uker. Vilårene for dette er

- det må være opptjent minst 52 premieuker (dvs. ett år) i pensjonstrygden for fiskere
- samlet tjenestetid i pensjonstrygden for sjømenn og pensjonstrygden for fiskere må være minst 750 uker.

Slik sammenlegging av tjenestetid har bare betydning for retten til å få pensjon, og det er en tilsvarende regel i lov om pensjonstrygd for sjømenn (se kapittel 5, punkt 5.6.3). Fiskerpensjonen beregnes på grunnlag av den tjenestetiden (antall premieuker) som pensjonisten har. Dersom størrelsen på samlet pensjon fra de to ordningene tilsier det, vil en av pensjonene bli satt ned ved samordning, se punkt 3.4.2.

Det er ikke noe vilkår for å få pensjon at yrkeslivet som fisker er avsluttet. Pensjonsretten inntreffer uavhengig av om pensjonisten har inntekt som fisker eller i et annet yrke.

3.3.2 Pensjonsberegning

Det ytes pensjon for maksimalt 1560 premieuker (30 år). Årspensjon for 1560 uker utgjør 1,6 ganger folketrygdens grunnbeløp. Med gjeldende grunnbeløp (fra 1. mai 2002 kr 54 170) utgjør en fullt opptjent fiskerpensjon kr 86 672 per år. Pensjonen reduseres forholdsmessig hvis det er opptjent mindre enn 1560 premieuker.

Fra 1. januar 1994 ble maksimal fiskerpensjon økt fra ett grunnbeløp til 1,6 ganger grunnbeløpet. Fra samme tidspunkt ble pensjonsalderen satt ned fra 62 til 60 år. Disse endringene førte til at pensjonsutgiftene økte vesentlig fra og med 1994, se tabell 3.3 som viser antall pensjonister og pensjonsutbetalinger fra 1990 til 2001.

Tabell 3.3 viser at antallet pensjonister steg for hvert år utover i 1990-årene, til det kulminerte i 1996. Senere har antallet pensjonister vist en svak nedgang.

Tabell: 3.3 Utvikling i antall pensjonister og utbetaling for perioden 1990 – 2001

År	Antall pensjonister per 31.12	Totalt utbetalt pensjon	Gjennomsnittlig pensjon
1990	1 254	38 176 793	30 444
1991	1 545	38 256 946	24 762
1992	1 438	37 580 896	26 134
1993	1 558	38 367 638	24 626
1994	1 718	77 468 970	45 093
1995	1 733	80 031 333	46 181
1996	1 780	83 549 987	46 938
1997	1 763	86 458 874	49 040
1998	1 693	89 551 691	52 895
1999	1 707	90 774 710	53 177
2000	1 682	91 998 306	54 695
2001	1 684	91 300 000	54 216

Kilde: Rikstrygdeverket og Garantikassen for fiskere

3.3.3 Forsørgertillegg

Forsørger pensjonisten barn under 18 år, ytes det barnetillegg med 30 prosent av folketrygdens grunnbeløp for hvert barn. Er det opptjent mindre enn 1560 pensjonsgivende uker, reduseres barnetillegget forholdsmessig. Det er om lag 4 prosent av fiskerpensjonistene som har barnetillegg, og utgiftene til tilleggene utgjør om lag 1 prosent av de samlede pensjonsutgiftene.

3.4 Samordning/tilpassing til andre pensjoner

3.4.1 Innledning

Samordningsloven (lov 6. juli 1957 nr. 26 om samordning av pensjons- og trygdeytelser) omfatter bl.a. tjenstepensjonsordninger fastsatt ved lov, herunder pensjonstrygden for fiskere. Fiskerpensjonsloven har imidlertid egne bestemmelser om tilpassing til bl.a. folketrygden. Der fiskerpensjonsloven har egne bestemmelser, gjelder ikke samordningsloven.

3.4.2 Samordning etter samordningsloven

For fiskerpensjon kommer samordningsloven i dag til anvendelse ved samordning med annen tjenstepensjon og med etterlattepensjon fra folketrygden.

Samordning med annen tjenstepensjon (såkalt horisontal samordning) er særlig aktuelt når pensjonisten også har pensjon fra pensjonstrygden for sjømenn.

Den av pensjonene der opptjeningen er avsluttet først (første ordning) skal alltid utbetales i sin helhet. Samordningsfradrag foretas i tilfelle i den ordningen der opptjeningen er avsluttet sist (siste ordning).

Hovedregelen er at summen av pensjonene ikke skal utgjøre mer enn en fullt opptjent pensjon i siste ordning. Utgjør pensjonene mer, settes pensjonen fra siste ordning ned med det overskytende beløpet. Dersom pensjonen som er opptjent i første ordning er større (har bedre «kvalitet») enn om opptjeningen hadde vært i siste ordning, skal differansen holdes utenfor samordningen.

I forholdet mellom pensjonstrygden for fiskere og pensjonstrygden for sjømenn er i utgangspunktet størrelsen på samlet pensjon avgjørende for om det skal foretas noe samordningsfradrag. Det må dessuten tas hensyn til at sjømannspensjonen har høyere ytelser (mao. har

bedre «kvalitet») enn fiskerpensjonen. Hvilken av ordningene som eventuelt skal avkorte pensjonen, avhenger av hvor opptjeningen er avsluttet sist.

Samordning med etterlattepensjon fra folketrygden skjer ved at fiskerpensjonen settes ned. Det skal som hovedregel gjøres fradrag med hele særtillegget og med $\frac{3}{4}$ av folketrygdens grunnbeløp (fradrag for grunnpensjon). Er fiskerpensjonen ikke beregnet for full tjenestetid (1560 premieuker), skal fradragbeløpene avkortes forholdsmessig.

Tilleggs pensjon fra folketrygden etter en avdød ektefelle skal ikke gå til fradrag i fiskerpensjonen, fordi det følger av samordningsloven at det ikke skal foretas samordning av tjenstepensjon med tilleggs pensjon når pensjonene ikke er opptjent av samme person.

3.4.3 Tilpassing etter fiskerpensjonsloven

Tilpassingen skjer etter fiskerpensjonsloven når det ytes uførepensjon, rehabiliteringspenger eller attføringspenger fra folketrygden, eller avtalefestet pensjon (AFP). Fiskerpensjonen faller bort når det ytes uførepensjon mv. fra folketrygden for hel uførhet, eller det ytes uredusert AFP. Er ytelsen fra folketrygden/avtalefestet pensjon gradert, faller fiskerpensjonen bort med en prosentdel som svarer til uføregraden eller pensjonsgraden. I slike tilfeller skal den reduserte pensjonen fra pensjonstrygden for fiskere beregnes etter minst 1100 uker såfremt pensjonisten er godskrevet 750 pensjonsgivende uker eller mer.

3.5 Tilbakebetaling av premie

3.5.1 Innledning

Når det ikke kommer pensjon til utbetaling, er det en begrenset rett til tilbakebetaling av en del av innbetalt premie for medlemmet eller i visse tilfeller for medlemmets etterlatte. Det er et vilkår for tilbakebetaling at det ikke er opptjent 750 premieuker.

3.5.2 Tilbakebetaling til medlemmet

Tilbakebetaling til et medlem kan skje ved fylte 60 år. Premie kan likevel ikke tilbakebetales dersom vedkommende mottar full uførepensjon fra folketrygden eller avtalefestet pensjon (AFP).

Tabell: 3.4 Tilbakebetaling 1996-2001

År	Ant. pers.	Tot. utbetaling
1996	238	315 300
1997	199	196 896
1998	243	269 748
1999	213	267 611
2000	252	349 280
2001	230	304 356

Kilde: Garantikassen for fiskere

Det er den faktisk innbetalte premien som tilbakebetales, med fradrag for de første 75 ukene. Det gis ikke renter.

I tabell 3.4 gis det en oversikt over tilbakebetalt medlemspremie til personer med mindre enn 750 uker for perioden 1996-2001.

3.5.3 Tilbakebetaling til etterlatte

Enker/samboere har på visse vilkår rett til å få tilbakebetalt premie beregnet på samme måte som medlemmet, når medlemmet dør før fylte 60 år. Det samme gjelder barn under 18 år som var forsørgt av avdøde.

Etterlatte som får utbetalt full uførepensjon fra folketrygden eller avtalefestet pensjon (AFP) kan ikke kreve tilbakebetaling av premie. Det samme gjelder den som har etterlattepensjon fra folketrygden. Dersom en etterlatt har så høy inntekt at det ikke utbetales etterlattepensjonen fra folketrygden på grunn av inntektsprøving, kan det dermed tilbakebetales medlemspremie fra pensjonstrygden for fiskere.

I perioden 1996 til 2001 har det vært foretatt tilbakebetaling til etterlatte i få tilfeller.

3.6 Finansiering

3.6.1 Innledning

Pensjonstrygden for fiskere finansieres av næringen selv gjennom et utligningssystem, der utgiftene i et år i prinsippet skal dekkes av inntekter det samme året. Det er således ikke kapitaldekning for forpliktelsene gjennom fondsoppbygging, men det er gjennom årene bygd opp et likviditetsfond som fungerer som en buffer ved variasjoner i inntektene.

Trygden er garantert av staten, noe som innebærer at fiskerne er sikret sine pensjoner dersom finansieringen svikter. Det har imidlertid ikke vært lagt opp til at staten skal bidra til finansieringen av ordningen. I forarbeidene til fiskerpensjonsloven er det uttalt at premier og tilskott må reguleres ved stigende utgifter med sikte på at trygden skal bære sine egne utgifter, uten tilskudd fra staten (Ot.prp. nr. 46 for 1957 side 46).

Finansieringskildene er i dag medlemspremie og en avgift på omsetning av fisk. Videre gir avkastningen av likviditetsfondet et viktig bidrag til finansieringen. I flere år har det dessuten vært nødvendig å tære på kapitalen av likviditetsfondet. Som nevnt ovenfor var det tidligere også finansiering gjennom en utførselsavgift på fisk. Dagens likviditetsfond er først og fremst bygd opp gjennom utførselsavgiften. Dessuten ble kapitalen som var igjen i det tidligere Sosialfondet for fiskere, overført til likviditetsfondet i pensjonstrygden for fiskere i 1994 med nær 78 mill. kroner.

I forbindelse med at utførselsavgiften var falt bort som finansieringskilde og fiskerpensjonen ble forbedret fra 1. januar 1994, ble medlemspremien økt vesentlig fra 1994.

3.6.2 Medlemspremie

Medlemspremien fastsettes årlig ved kongelig resolusjon. Den reguleres med virkning fra 1. januar hvert år. Endringen i premien skal minst svare til den prosentvise endringen i grunnbeløpet foregående år. Medlemspremien (årspremien) for 2001 var fastsatt til 3 012 kroner og innbrakte om lag 24 mill. kroner. For 2002 er medlemspremien 3 200 kroner.

I 2001 betalte 60,9 prosent av fiskere ført på fiskermanntallet blad B medlemspremie.

Medlemspremien i pliktig trygd innbetales (siden 1998) i to terminer i kalenderåret, henholdsvis for tidsrommet 1. januar – 30. juni og 1. juli – 31. desember.

Økningen fra 1994 skyldes at ordningen ble forbedret vesentlig. I de følgende årene har det flere ganger vært nødvendig å øke premien mer enn den prosentvise endringen i grunnbeløpet. Det vises til tabell 3.5.

Innkrevning

Dersom den pliktige medlemspremien ikke er innbetalt ved forfall, må den tvangsinnføres. Skyldig medlemspremie er tvangsgrunnlag for

Tabell: 3.5 Utvikling i medlemspremien for perioden 1990 – 2002.

År	Årspremie i kroner	Ukepremie i kroner
1990	865	16,70
1991	900	17,40
1992	940	18,10
1993	970	18,70
1994	1 500	28,90
1995	1 700	32,70
1996	2 000	38,50
1997	2 300	44,20
1998	2 600	50,00
1999	2 780	53,50
2000	2 880	55,00
2001	3 012	58,00
2002	3 200	62,00

Kilde: Garantikassen for fiskere

utlegg, slik at det ikke er nødvendig med dom for kravet for å drive det inn gjennom namsmyndighetene.

En regel om at den som ikke betalte pliktig medlemspremie skulle strykes fra fiskermanntallet ble opphevet i 2002.

3.6.3 Omsetningsavgift på fisk

Etter lov 14. desember 1951 nr. 3 om omsetning av råfisk (råfiskloven), skal råfisk og råfiskprodukter i første hånd omsettes gjennom eller med godkjenning av en salgsorganisasjon av fiskere.

Salgslagene krever inn en produktavgift på råfisk og råfiskprodukter, som blant annet skal dekke en rekke sosiale ytelser for fiskerne, se nærmere kapittel 4 om sosiale ordninger for fiskerne.

Da pensjonstrygden for fiskere ble etablert fra 1. januar 1958, ble det innført en egen avgift på omsetning av fisk som et ledd i finansieringen av fiskerpensjonen (fiskerpensjonsloven § 15). Det ble bestemt at salgslagene også skulle kreve inn denne avgiften. Omsetningsavgiften er 0,25 prosent av førstehåndsverdien av omsetningen.

Salgslagene betaler omsetningsavgiften inn til Rikstrygdeverket. I 2001 utgjorde innbetalt avgift om lag 31,2 mill. kroner.

3.6.4 Likviditetsfondet

Som nevnt ovenfor er fondet vesentlig bygget opp av den tidligere utførselsavgiften. Dessuten ble midlene i Sosialfondet overført til likviditetsfondet i 1994.

Likviditetsfondet utgjør i dag et viktig bidrag til finansieringen av pensjonsordningen. Pensjonstrygdens utgifter har gjennom flere år vært høyere enn inntektene, medregnet avkastningen av likviditetsfondet. Dermed har likviditetsfondet blitt redusert de senere årene, se tabell 3.6.

Som det framgår økte fondskapitalen sterkt i begynnelsen av 1990-årene, da man ennå hadde utførselsavgiften som finansieringskilde. At fondskapitalen økte fra 31.12.93 til 31.12.94 skyldes at Sosialfondet for fiske- og fangstnæringen ble overført til likviditetsfondet i 1994 med 78 856 754,96 kroner. Uten denne overføringen, ville kapitalen ha blitt redusert. Senere har kapitalen gått ned hvert år, bortsett fra ett år (1999) da den stod omtrent stille i nominelle kroner. Gjennomsnittlig årlig reduksjon i årene 1995-2001 er om lag 11,3 mill. kroner.

Tabell: 3.6 Avkastning og størrelse på likviditetsfondet 1990-2001. Mill. kroner.

År	Avkastning	Kapital per 31.12
1990	37,7	455,0
1991	43,8	525,6
1992	51,6	618,3
1993	50,4	657,1
1994	34,4	724,7
1995	41,8	721,4
1996	34,8	710,3
1997	26,9	691,8
1998	29,1	676,7
1999	42,0	677,7
2000	39,8	666,5
2001	17,9	645,5

Kilde: Rikstrygdeverket og Garantikassen for fiskere

Fondet har tidligere vært plassert i Norges Bank som kontolån til staten. Ved forskrift av 10.11.2000 ble ansvaret for forvaltningen av fondet lagt til et eget fondsstyre oppnevnt av departementet. Forskriften trådte i kraft 01.01.2001.

Garantikassen for fiskere er sekretariat for fondsstyret og regnskapsfører for fondet.

Fondsmidlene ble overført fra Norges Bank til Garantikassen per 12.01.01 med et samlet beløp på 667 489 658 kroner.

3.6.5 Nærmere om den økonomiske situasjonen

Reduksjonen i fondskapitalen som er vist i tabell 3.6 ovenfor skyldes at pensjonstrygdens ordinære inntekter i form av medlemspremie og omsetningsavgift ikke har vært høye nok til å finansiere pensjonene, heller ikke med årlige tilskudd som svarer til avkastningen av fondskapitalen.

I tabell 3.7 er det gitt en oversikt over inntektene og utgiftene i årene 1995–2001, medregnet avkastningen fra likviditetsfondet, der resultatet for hvert år framkommer.

Som det framgår, har det de fleste årene vært nødvendig med betydelige tilskudd fra likviditetsfondet for å dekke utgiftene. Samlet tilskudd fra fondet, medregnet avkastningen, lå i årene 1995-95 på om lag 44-46 mill. kroner i året. I 1999 var det på 41 mill. kroner, i 2000 på 51 mill. kroner og i 2001 på om lag 39 mill. kroner.

For å kunne vurdere den økonomiske situasjonen i dagens ordning nærmere, er det for utvalget utarbeidet prognoser over pensjonstrygdens pensjonsutbetalinger og inntekter, og virkningen for beholdningen av likviditetsfondet. Prognosene gjelder årene 2003-2017.

Det er utarbeidet tre ulike prognoser. Flere av forutsetningene er usikre. Prognosene er like når det gjelder utgiftene, og bygger på disse forutsetningene:

- *Antall pensjonister* forutsettes å være 1 665 personer i 2003. Antallet synker deretter ned med 15 personer per år.
- *Gjennomsnittlig opptjening* er 1070 uker i 2003, og synker deretter med 5 uker per år.
- *Full pensjon* er 1,6 G per år. Gjennomsnittlig G er 53 233 kroner i 2002, og forutsettes å øke med 4 prosent hvert år.
- *Refusjon av medlemspremie* forutsettes å utgjøre 350 000 kroner årlig.

Når det gjelder inntektene, er det følgende felles forutsetninger:

Tabell: 3.7 Oversikt over inntekter og utgifter 1995-2001 i mill. kroner

Inntekter	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Medlemspremie	18,82	19,85	21,46	22,95	24,24	24,21	24,00
Avgift på omsetningen av fisk	18,03	20,36	21,15	23,31	26,17	17,83	31,25
Renter/avkastning av likv.fondet	41,78	34,79	26,92	29,15	42,04	39,82	17,91
I alt	78,63	75,01	69,53	75,42	92,45	81,87	73,16
Utgifter							
Pensjoner	80,03	83,02	85,76	88,01	89,13	90,46	91,47
Refusjon av medlemspremier	0,37	0,51	0,38	0,42	0,41	0,34	0,38
Administrasjon	1,52	2,59	1,88	2,02	1,99	2,22	2,30
I alt	81,92	86,11	88,02	90,45	91,53	93,03	94,15
Årets resultat	-3,29	-11,10	-18,49	-15,03	0,92	-11,16	-21,00

Tabell: 3.8 Prognose over pensjonsutbetalinger 2003-2017

År	Antall pensjonister	Gj.snittlig opptjente premieuker	Utbetaling 2002-satser		
			Gj.snitt pr. pensjonist	Totalt	Prisjusterte utbetalinger
2003	1 665	1 070	58 420	97 618 976	97 618 976
2004	1 650	1 065	58 147	96 292 245	100 129 935
2005	1 635	1 060	57 874	94 973 705	102 694 999
2006	1 620	1 055	57 601	93 663 354	105 314 833
2007	1 605	1 050	57 328	92 361 193	107 990 082
2008	1 590	1 045	57 055	91 067 222	110 721 371
2009	1 575	1 040	56 782	89 781 440	113 509 302
2010	1 560	1 035	56 509	88 503 848	116 354 450
2011	1 545	1 030	56 236	87 234 446	119 257 363
2012	1 530	1 025	55 963	85 973 233	122 218 559
2013	1 515	1 020	55 690	84 720 210	125 238 521
2014	1 500	1 015	55 417	83 475 377	128 317 699
2015	1 485	1 010	55 144	82 238 733	131 456 500
2016	1 470	1 005	54 871	81 010 280	134 655 295
2017	1 455	1 000	54 598	79 790 015	137 914 404

- *Antallet som betaler medlemspremie* forutsettes å være 8 500 personer i 2003. Antallet synker med 100 personer per år.
- *Medlemspremien* utgjør 3 200 kroner i 2002, og det forutsettes at den øker i samme takt som folketrygdens grunnbeløp (G).
- *Likviditetsfondet* forutsettes å utgjøre 630 mill. kroner per 31.12.02. Den årlige avkastningen av fondet anslås til 7 prosent.

Det som skiller de tre prognosene, er inntektene fra *avgiften fra omsetningen av fisk*.

Det tas utgangspunkt i at omsetningsavgiften vil utgjøre 28 000 kroner i 2002, men det legges til grunn forskjellige forutsetninger om hvordan den vil øke. I den ene prognosen forutsettes det at inntektene fra omsetningsavgiften vil øke med 1,5 prosent i året (se tabell 3.9). I de øvrige prognosene forutsettes det at disse inntektene vil øke med henholdsvis 4,0 prosent og 8,0 prosent i året (se tabellene 3.10 og 3.11).

I alle prognosene er det videre lagt til grunn at utgifter til pensjonsutbetalinger mv. som ikke dekkes av medlemspremie og omsetningsavgift, dek-

kes av avkastningen og/eller beholdningen av likviditetsfondet.

Det forutsettes at pensjonsutbetalinger og uttak fra/innbetalinger til likviditetsfondet skjer jevnt gjennom året. Inntektene fra medlemspremien og omsetningsavgiften forutsettes å bli tilført gjennomsnittlig per 1. april hvert år.

I tabell 3.8 vises den delen av prognosene som er felles, nemlig over utgiftene til pensjonsutbetalinger i årene 2003-2017.

Som det framgår, antas det at både antallet pensjonister og gjennomsnittlig tjenestetid (premieuker) pensjonistene har opptjent vil synke i årene framover. Dermed vil pensjonsutbetalingene regnet i faste kroner gå ned.

Tabellene 3.9, 3.10 og 3.11 viser resultatet av de tre forskjellige prognosene for trygdens inntekter, og beholdningen av likviditetsfondet når pensjonsutgiftene forutsettes å være som vist ovenfor.

Som det framgår, vil det under ellers like forutsetninger ha stor betydning for økonomien i pensjonstrygden for fiskere hvordan verdien av fiskeomsetningen og dermed inntektene fra omset-

Tabell: 3.9 Prognose over inntekter og beholdningen av likviditetsfondet. Inntekt av omsetningsavgift øker med 1,5 % per år.

År	Antall betalende	Premie per medlem	Medlemspremie	Omsetningsavgift	Avkastning av likv.fond	Likv.fond pr. 31.12
2003	8 500	3 328	28 288 000	28 000 000	43 638 456	632 307 480
2004	8 400	3 461	29 073 408	28 420 000	43 775 380	633 446 333
2005	8 300	3 600	29 876 388	28 846 300	43 829 859	633 303 881
2006	8 200	3 744	30 697 089	29 278 995	43 793 997	631 759 128
2007	8 100	3 893	31 535 643	29 718 179	43 659 312	628 682 181
2008	8 000	4 049	32 392 167	30 163 952	43 416 701	623 933 630
2009	7 900	4 211	33 266 755	30 616 411	43 056 395	617 363 889
2010	7 800	4 379	34 159 483	31 075 658	42 567 911	608 812 492
2011	7 700	4 555	35 070 403	31 541 792	41 940 007	598 107 331
2012	7 600	4 737	35 999 541	32 014 919	41 160 623	585 063 855
2013	7 500	4 926	36 946 897	32 495 143	40 216 829	569 484 203
2014	7 400	5 123	37 912 443	32 982 570	39 094 763	551 156 280
2015	7 300	5 328	38 896 117	33 477 309	37 779 567	529 852 772
2016	7 200	5 541	39 897 825	33 979 468	36 255 317	505 330 088
2017	7 100	5 763	40 917 436	34 489 160	34 504 948	477 327 230

Tabell: 3.10 Prognose over inntekter og beholdningen av likviditetsfondet. Inntekt av omsetningsavgift øker med 4,0 % per år.

År	Antall betalende	Premie per medlem	Medlemspremie	Omsetningsavgift	Avkastning av likv.fond	Likv.fond pr. 31.12
2003	8 500	3 328	28 288 000	28 000 000	43 638 456	632 307 480
2004	8 400	3 461	29 073 408	29 120 000	43 812 130	634 183 083
2005	8 300	3 600	29 876 388	30 284 800	43 956 953	635 606 225
2006	8 200	3 744	30 697 089	31 496 192	44 071 564	636 556 236
2007	8 100	3 893	31 535 643	32 756 040	44 154 597	637 012 434
2008	8 000	4 049	32 392 167	34 066 281	44 204 691	636 954 202
2009	7 900	4 211	33 266 755	35 428 933	44 220 492	636 361 081
2010	7 800	4 379	34 159 483	36 846 090	44 200 662	635 212 866
2011	7 700	4 555	35 070 403	38 319 933	44 143 886	633 489 725
2012	7 600	4 737	35 999 541	39 852 731	44 048 875	631 172 313
2013	7 500	4 926	36 946 897	41 446 840	43 914 385	628 241 914
2014	7 400	5 123	37 912 443	43 104 714	43 739 215	624 680 587
2015	7 300	5 328	38 896 117	44 828 902	43 522 227	620 471 333
2016	7 200	5 541	39 897 825	46 622 058	43 262 352	615 598 274
2017	7 100	5 763	40 917 436	48 486 941	42 958 605	610 046 852

ningsavgiften utvikler seg. Dette er usikkert. Fiskeridirektoratet har utarbeidet en prognose for fangstverdien for de nærmeste årene der en ikke regner med noe økning av førstehandsverdien. På den annen side har utviklingen i tidligere år vist seg å være mer positiv enn det har vært antatt i tidligere prognoser.

Utvalget regner det som sannsynlig at det vil skje en viss nominell økning av fangstverdien, i det minste tilsvarende inflasjonen og antakelig noe mer. Utvalget legger alternativet med 4,0 prosent økning av verdien av fiskeomsetningen til grunn for sine beregninger.

Utvalget vil presisere at også andre av de forutsetningene som er lagt til grunn ved prognosene er usikre, blant annet avkastningen av likviditetsfondet.

Dersom en ser på nedgangen som har vært i fondskapitalen i årene 1995-2001, vil det være nødvendig å styrke finansieringen med 11-12 mill. kroner i året for å unngå at fondet svekkes ytterligere.

3.7 Administrasjon av pensjonstrygden for fiskere

Pensjonstrygden for fiskere administreres sentralt av Rikstrygdeverket. Den daglige administrasjonen ble fra 1. januar 1996 overført fra trygdekontorene til Garantikassen for fiskere.

Rikstrygdeverket har det overordnede ansvar for praktisering av regelverk og administrasjon av ordningen. Rikstrygdeverket kan oppheve eller endre vedtak som Garantikassen har truffet med hjemmel i fiskerpensjonsloven, og er ankemotpart for Trygderetten.

Garantikassen informerer om pensjonsordningen, krever inn medlemspremie, fatter vedtak om ytelser, beregner, samordner og utbetaler pensjonene og beregner og utbetaler medlemspremie som skal tilbakebetales.

Garantikassens vedtak kan ankes inn for Trygderetten. Rikstrygdeverket er da ankemotpart. Dette innebærer at Rikstrygdeverket prøver Garantikassens vedtak på ny, og at det er Rikstrygdeverket som fremmer saken for Trygderetten.

Tabell: 3.11 Prognose over inntekter og beholdningen av likviditetsfondet. Inntekt av omsetningsavgift øker med 8,0 % per år.

År	Antall betalende	Premie per medlem	Medlems-premie	Omsetningsavgift	Avkastning av likv.fond	Likv.fond pr. 31.12
2003	8 500	3 328	28 288 000	28 000 000	43 638 456	632 307 480
2004	8 400	3 461	29 073 408	30 240 000	43 870 930	635 361 883
2005	8 300	3 600	29 876 388	32 659 200	44 164 125	639 366 597
2006	8 200	3 744	30 697 089	35 271 936	44 533 016	644 553 805
2007	8 100	3 893	31 535 643	38 093 691	44 994 656	651 187 711
2008	8 000	4 049	32 392 167	41 141 186	45 568 393	659 568 085
2009	7 900	4 211	33 266 755	44 432 481	46 276 150	670 034 170
2010	7 800	4 379	34 159 483	47 987 080	47 142 681	682 968 964
2011	7 700	4 555	35 070 403	51 826 046	48 195 883	698 803 933
2012	7 600	4 737	35 999 541	55 972 130	49 467 138	718 024 183
2013	7 500	4 926	36 946 897	60 449 900	50 991 676	741 174 135
2014	7 400	5 123	37 912 443	65 285 892	52 808 983	768 863 754
2015	7 300	5 328	38 896 117	70 508 763	54 963 241	801 775 375
2016	7 200	5 541	39 897 825	76 149 464	57 503 824	840 671 194
2017	7 100	5 763	40 917 436	82 241 421	60 485 820	886 401 468

ten. I 2001 var det i alt 10 ankesaker som ble over-sendt Trygderetten.

Garantikassen fører rettighetsregisteret (sen-tralregisteret) for pensjonstrygden for fiskere. Garantikassen fikk overført registeret over opp-tjente rettigheter fra Rikstrygdeverket i februar 1996. Innbetalinger foretatt fra 1996 har blitt god-

skrevet den enkelte fortløpende. Garantikassen har i dag registrert ca. 35 000 – 40 000 personer som har opptjent rettighet i pensjonstrygden for fiskere, og som er under 60 år.

Videre er Garantikassen sekretariat for styret som administrerer likviditetsfondet, og er regn-skapsfører for fondet.

Kapittel 4

Sosiale ordninger for fiskere

4.1 Innledning

Det er flere særlige ordninger for fiskerne innenfor og i tilknytning til folketrygden. I dette kapitlet gis det en oversikt over disse ordningene. Dessuten omtales ordningen med garantert minsteinntekt for fiskere (garantiordningen).

Fiskere som helt eller delvis har inntekt i form av lott blir i dag regnet som selvstendige næringsdrivende skatte- og trygderettslig. For fiskere finansieres folketrygden delvis gjennom en produktavgift (se punkt 4.2). Til gjengjeld betales det ikke arbeidsgiveravgift til folketrygden for båtmannskap, og alle fiskere betaler samme trygdeavgift som arbeidstakere (mellomsats, 7,8 prosent av pensjonsgivende inntekt). I punkt 4.3-4.5 omtales særordninger for fiskere som produktavgiften også finansierer. Disse særordningene, og garantiordningen som omtales i punkt 4.6, er knyttet til opptak i fiskermanntallet, se om dette manntallet i kapittel 6, punkt 6.5.

4.2 Produktavgift til folketrygden

Produktavgiften ble satt i verk fra juli 1968. Avgiften er lagt på førstehåndsomsetningen av fisk, og innkreves gjennom fiskesalgslagene.

Produktavgiften skal dekke:

- Trygdeavgift over 7,8 prosent av pensjonsgivende inntekt
- Arbeidsgiveravgift for fiskere som lønnes av hyre
- Utgifter til yrkesskadetrygd for fiskere
- Utgifter til arbeidsløshetstrygd for fiskere
- Utgifter til kollektiv tilleggstrygd for sykepen-ger.

Avgiftssatsen fastsettes av Stortinget hvert år og har variert gjennom årene. For 2002 er produktavgiften fastsatt til 3,6 prosent av omsetningen fra 1. januar, og 2,8 prosent fra 1. juli.

4.3 Yrkesskadetrygd for fiskere

Folketrygdloven har særlige regler for medlemmer som blir rammet av yrkesskade. Det gjelder blant annet gunstige regler for beregning av pensjoner og fritak for egenandeler ved legehjelp. Videre gis det erstatning for ikke-økonomisk tap (menerstatning) ved varig medisinsk invaliditet ned til 15 prosent.

Yrkesskadedekningen omfatter i utgangspunktet arbeidstakere, men selvstendige næringsdrivende kan tegne frivillig trygd.

Fiskere og fangstmenn har imidlertid en særlig stilling, og trenger ikke tegne frivillig yrkesskadetrygd. Etter folketrygdloven omfatter yrkesskadedekningen fiskere og fangstmenn som er tatt opp i fiskermanntallet, samt lottakere og redere som arbeider om bord på fiske- eller fangstfartøy.

Lov om yrkesskadeforsikring pålegger alle arbeidsgivere å tegne yrkesskadeforsikring for sine arbeidstakere. Erstatning fra forsikringen kommer i tillegg til utbetalinger fra folketrygden. Etter lov om yrkesskadeforsikring blir båtmannskap regnet som arbeidstakere på vanlig måte selv om de skatte- og trygderettslig regnes som næringsdrivende. Båtmannskapet har dermed rett til både stønad fra folketrygden og erstatning fra yrkesskadeforsikringen. Båteiere omfattes ikke av yrkesskadeforsikringen.

4.4 Arbeidsløshetstrygd for fiskere

De ordinære reglene om dagpenger ved arbeidsløshet i folketrygden omfatter medlemmer som har tapt arbeidsinntekt som *arbeidstakere*.

Den særlige ordningen for fiskere administreres av Garantikassen for fiskere, og dekker i prinsippet alle yrkesfiskere som har fiske eller fangst som ene- eller hovedyrke. Ordningen tar sikte på å gi kompensasjon for tap av inntekt for en avgrenset periode av året. Den er videre tilpasset

de særlige forholdene som gjør seg gjeldende for personer som fremdeles er «aktive yrkesfiskere», men som på grunn av ulike forhold får avbrudd i fisket, og dermed inntektstap.

Personer som får stønad fra den særlige ordningen med arbeidsløshetsstrygd for fiskere, men som ikke er tilknyttet et fartøy og dermed er disponibel for annet høvelig arbeid, må melde seg for A-etat som arbeidssøkere.

4.5 Sykepengeordningen for fiskere

Ved arbeidsuførhet har arbeidstakere etter folketrygdloven rett til sykepenger med 100 prosent av sykepengegrunnlaget fra første sykedag. Arbeidsgiveren betaler sykepengene opp til 16 kalenderdager (arbeidsgiverperioden), deretter yter folketrygden sykepenger. Det ytes sykepenger fra trygden i til sammen 248 dager (lørdag og søndag unntatt). Selvstendig næringsdrivende får sykepenger fra folketrygden etter 16 kalenderdager med 65 prosent av sykepengegrunnlaget. De kan tegne frivillig trygd med 100 prosent dekning, og dekning fra første sykedag.

Fiskere som står oppført på blad B i fiskermanntallet er i dag helårstrygdet med rett til sykepenger som næringsdrivende uten hensyn til om de for tiden er knyttet til et fartøy. Dessuten har

denne gruppen en kollektiv tilleggstrygd som gir 100 prosent sykepengedekning fra første dag. Denne tilleggstrygden, som finansieres gjennom produktavgiften, er fastsatt gjennom avtale.

Også arbeidstakere som er lønnet med hyre får i praksis sykepenger fra den kollektive ordningen de 16 første sykepengedagene, og ikke fra rederiet (arbeidsgiveren).

4.6 Garantiordningen

Formålet med den særlige garantiordningen for fiskere er å garantere/sikre fiskerne enn viss minsteinntekt innenfor bestemte garantiperioder på årsbasis under de ulike fiskeriene. Størrelsen på den garanterte minsteinntekten fastsettes gjennom de årlige forhandlingene mellom Staten og Norges Fiskarlag (Fiskeriavtalen).

Garantiordningen administreres av Garantikassen for fiskere, og dekker i prinsippet alle fiskere som står på blad B i fiskermanntallet eller fyller betingelsene for opptak. Båteier/hovedsmann er likestilt med mannskap.

I tilknytning til garantiordningen kan båteier/hovedsmann ta opp forskuddslån på vegne av seg selv og mannskapet. Størrelsen på forskuddslånet fastsettes av styret i Garantikassen for fiskere.

Kapittel 5

Oversikt over pensjons- og trygdeordninger i Norge

5.1 Innledning

Folketrygden er et sosialforsikringssystem for hele befolkningen. Pensjonene i folketrygden er grunnpilaren i det norske pensjonssystemet, og skal for det første sikre alle en viss minstestandard uavhengig av inntekten før pensjonering. For det andre skal folketrygden sikre pensjonistene en pensjon som står i et visst forhold til inntekten de hadde som yrkesaktive. Når en pensjonist også har rett til pensjon fra en supplerende ordning, løper alltid folketrygden uavkortet. Den ligger «i bunnen» av pensjons- og trygdesystemet.

Det finnes en rekke supplerende pensjonsordninger. Slike ordninger løper ofte samtidig med pensjonen fra folketrygden. I andre tilfeller er de førtids- og tidligpensjonsordninger som gis fra en tidligere alder enn alderspensjonen fra folketrygden (67 år).

Folketrygden er lovbestemt. Grunnlaget for supplerende pensjoner kan være forskjellig. Det kan være lov, tariffavtale, arbeidsforhold eller en privat avtale med et forsikringsselskap om en pensjonsforsikring.

Også måten å finansiere pensjoner på varierer. Pensjonene kan, som i folketrygden, finansieres etter utligningssystemet («pay as you go»), slik at inntekter og utgifter balanserer hvert år. En annen måte er at det bygges opp fond som gir kapitaldekning for de pensjonsforpliktelsene som pensjonsordningen har til enhver tid. Prinsippene for finansiering av pensjoner er nærmere omtalt i kapittel 6, punkt 6,6.

I de fleste pensjonsordningene i Norge fastsettes pensjonen slik at man har rett til en nærmere definert *ytelse* (ytelsesbaserte pensjonsordninger). Ytelsen kan da defineres i forhold til et inntektsgrunnlag eller som en fast pensjonssats. Pensjonsforpliktelsene kan også defineres i forhold til *innskuddene* som gjøres (innskuddsbaserte pensjonsordninger). Her bestemmes pensjonen av den kapitalen som er spart opp på grunnlag av

innskuddene og avkastningen av oppsamlet kapital fram til pensjoneringstidspunktet.

Nedenfor gis det en kort oversikt over de viktigste pensjonsordningene i Norge. Framstillingen er hovedsakelig begrenset til å gjelde alderspensjon.

5.2 Folketrygden

5.2.1 Formål, omfang m.m.

Folketrygden er et obligatorisk sosialforsikringssystem som ble innført fra 1. januar 1967. Den er nå regulert i lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd (folketrygdloven).

Folketrygden omfatter som utgangspunkt alle som er bosatt eller arbeider i Norge. Det finnes visse unntak og særregler som ikke bli nærmere omtalt her.

Folketrygden gir bl.a. rett til alders-, etterlatte- og uførepensjon. Pensjonene fastsettes i forhold til et grunnbeløp (G) som reguleres av Stortinget 1. mai hvert år om lag på linje med forventet inntektsutvikling for yrkesaktive. Fra 1. mai 2002 er grunnbeløpet 54 170 kroner.

5.2.2 Alderspensjon

Pensjonsalder

Pensjonsalderen i folketrygden er 67 år. Det er ikke adgang til å ta ut alderspensjon før dette tidspunktet. Pensjonister mellom 67 og 70 år får alderspensjonen inntektsprøvd, og det er fortsatt mulig å tjene opp pensjonspoeng (se nedenfor). Inntektsprøvingen skjer ved at 40 prosent av arbeidsinntekt ut over et fribeløp på to ganger grunnbeløpet (108 000 kroner etter avrundning fra 1. mai 2002) går til fradrag i pensjonen. Ved fylte 70 år er det en ubetinget rett til alderspensjon, det vil si at pensjonen ytes uavhengig av om pensjonisten har annen inntekt. Fra da av avsluttes poengopptjeningen, se nedenfor om pensjonsgivende inntekt og pensjonspoeng.

Beregning av pensjon

Pensjonen består av en grunnpensjon, en tilleggspensjon og/eller et sært tillegg.

Grunnpensjonen fastsettes uavhengig av inntekt. For å få rett til grunnpensjon kreves det 3 års trygdetid (som regel botid i Norge) fra fylte 16 år til og med det kalenderåret man fyller 66 år. Kalenderår da man fyller 67, 68 og 69 år regnes som trygdetid dersom man opptjener pensjonspoeng (se nedenfor om tilleggspensjon). Full grunnpensjon gis når trygdetiden er minst 40 år. Dersom trygdetiden er kortere, blir grunnpensjonen tilsvarende mindre.

Full grunnpensjon utgjør

- 100 prosent av folketrygdens grunnbeløp (54 170 kroner) for enslig pensjonist
- 75 prosent av grunnbeløpet (40 628 kroner) når pensjonisten lever sammen med en ektefelle som mottar pensjon fra folketrygden (eller AFP-pensjon), eller som har en årlig inntekt, inkludert kapitalinntekt, som er større enn to ganger grunnbeløpet. Samboere som har felles barn eller som tidligere har vært gift med hverandre, er likestilt med ektefeller. Tilsvarende gjelder for fastsetting av grunnpensjon til samboere som har levd sammen i 12 av de siste 18 månedene.

Tilleggspensjon gis til personer som har opptjent pensjonspoeng i minst 3 år. Pensjonspoeng opptjenes hvert kalenderår av pensjongivende inntekt over grunnbeløpet (G). Det er det gjennomsnittlige grunnbeløpet for kalenderåret som skal legges til grunn (53 233 kroner i 2002). Inntekt opp til 6 G per år medregnes fullt ut som pensjongivende. Mellom 6 G og 12 G er bare 1/3 av inntekten pensjongivende, mens inntekt over 12 G ikke er pensjongivende. Pensjongivende inntekt fastsettes fra og med det året et medlem av folketrygden fyller 17 år til om med det året medlemmet fyller 69 år.

Pensjonspoengene for hvert kalenderår beregnes ved at den pensjongivende inntekten som overstiger grunnbeløpet divideres med grunnbeløpet. Dermed vil f. eks. en pensjongivende inntekt som tilsvarer et beløp på 4 G (212 900 kroner i 2002) gi 3,00 i pensjonspoeng, og en inntekt tilsvarende 6 G (319 300 kroner) gi 5,00 i pensjonspoeng. På grunn av begrensningene i pensjongivende inntekt er det høyeste poengtallet som kan opptjenes 7,00. Det er inntekter på 12 G (638 700

kroner i 2002) og høyere som gir dette poengtallet.

Gjennomsnittet av de 20 høyeste pensjonspoengtallene (eller av alle poengtallene når det er opptjent pensjonspoeng for mindre enn 20 år) kalles sluttpoengtallet (SPT). Den årlige tilleggspensjonen utgjør 42 prosent (pensjonsprosenten) av det beløpet man får ved å multiplisere G med sluttpoengtallet. Dette gjelder når det er opptjent pensjonspoeng i minst 40 år. Er opptjeningstiden kortere, blir tilleggspensjonen tilsvarende mindre.

Formelen for tilleggspensjon når opptjeningstiden er minst 40 år blir da: $G \times SPT \times 42$ prosent. Dersom sluttpoengtallet er 4,00, blir tilleggspensjonen dermed:

$54\,170 \text{ kroner} \times 4,00 \times 42 \text{ prosent} = 91\,006 \text{ kroner per år.}$

For en enslig pensjonist utgjør grunnpensjonen G, dvs. 54 170 kroner, slik at total pensjon blir 145 176 kroner per år. I forhold til den inntekten som pensjonen erstatter, er kompensasjonsnivået 53,6 prosent (regnet etter G fra 1. mai 2002 tilsvarer sluttpoengtallet 4,00 en inntekt på 270 800 kroner).

Tilleggspensjon som er opptjent før 1992 opptjenes etter noe gunstigere regler. Det er også særregler for personer som var eldre enn 30 år da folketrygden trådte i kraft, og som ikke hadde mulighet til å tjene opp 40 poengår. Disse reglene behandles ikke her.

Særtillegget gis til dem som ikke har opptjent tilleggspensjon i folketrygden, eller har en tilleggspensjon som er lavere enn særtillegget. Særtillegget blir forholdsmessig redusert dersom trygdetiden er kortere enn 40 år.

Særtillegget faller bort i den utstrekning pensjonisten mottar tilleggspensjon.

Særtillegget fastsettes av Stortinget som en viss prosent av grunnbeløpet. Fullt sært tillegg (ordinær sats) er fastsatt til 79,33 prosent av G (42 973 kroner per år fra 1. mai 2002). Særtillegget kan være noe mindre (ned til minstesatsen) når pensjonistens ektefelle har tilleggspensjon. Minstesatsen er 74 prosent av G (40 086 kroner per år).

Folketrygdens minstepensjon er minste pensjonsytelse for en person som har full trygdetid (40 år), dvs. summen av grunnpensjon og sært tillegg. For en enslig pensjonist er minstepensjonen 97 143 kroner per år fra 1. mai 2002. For ektepar der begge er minstepensjonister utgjør pensjonen for hver 83 601 kroner per år.

5.2.3 Andre ytelser

Folketrygden yter også uførepensjon og etterlattepensjon. Pensjonene består av de samme komponentene som alderspensjon (grunnpensjon, tilleggspensjon og/eller sært tillegg).

For å få uførepensjon kreves det at inntektsevnen er varig nedsatt på grunn av sykdom, skade eller lyte. Uførepensjonen utmåles etter graden av nedsatt inntektsevne, og det kreves normalt at inntektsevnen er nedsatt med minst 50 prosent.

Når uførepensjonen beregnes, blir det regnet med framtidig trygdetid og framtidige pensjonspoeng til og med det året pensjonisten fyller 66 år. De framtidige pensjonspoengene godskrives pensjonisten for hvert år han eller hun mottar uførepensjon, slik at pensjonspoeng og poengår regnes med når pensjonisten får alderspensjon fra folketrygden.

Ved beregning av etterlattepensjon tas det hensyn til den avdøde ektefellens opptjening. Tilleggspensjonen er 55 prosent av tilleggspensjonen som den avdøde hadde eller ville ha fått som uførepensjonist eller alderspensjonist. Dersom den etterlatte har eller kan forventes å få inntekt over en viss størrelse, blir etterlattepensjonen redusert (inntektsprøvd), og kan falle helt bort.

Til alderspensjon og uførepensjon gis det på visse vilkår forsørgingstillegg for forsørget ektefelle og barn. Tilleggene er behovsprøvd etter nærmere regler.

5.2.4 Finansiering

Folketrygden finansieres løpende ved en trygdeavgift (medlemsavgift), ved arbeidsgiveravgift og ved tilskudd fra staten. Avgiftssatsene og tilskuddet fra staten fastsettes av Stortinget. *Trygdeavgiften* beregnes i prosent av personinntekt fastsatt i medhold av skatteloven, det vil si på grunnlag av vedkommendes pensjonsgivende inntekt. *Arbeidsgiveravgiften* fastsettes i prosent av utbetalt lønn. Avgiften blir differensiert i forhold til hvor i landet arbeidstakeren bor. Det er fem regionale soner. Sonene er basert på geografiske og økonomiske forhold.

5.3 Supplerende tjenstepensjoner i offentlig sektor

5.3.1 Innledning. Omfang

Statens Pensjonskasse er den viktigste pensjonsordningen i offentlig sektor. Den er regulert i lov

28. juli 1949 nr. 26 om Statens Pensjonskasse. Pensjonsordningen omfatter arbeidstakere som er ansatt i statens tjeneste og som arbeider minst 14 timer per uke eller får utbetalt minst halvparten av lønnen for en heltidsstilling. I tillegg gjelder loven for lærere i grunnskolen og den videregående skole, selv om lærerne er ansatt i kommuner og fylkeskommuner. Arbeidstakere i virksomheter/organisasjoner som har en nær tilknytning til staten – for eksempel virksomheter som tidligere har vært en del av staten og som er blitt fristilt – kan være medlemmer i Statens Pensjonskasse. Det er i dag om lag 270 000 medlemmer i pensjonskassen.

Det er også lovbestemte tjenstepensjonsordninger for sykepleiere og for dem som arbeider i apoteketaten. Pensjonene tilsvarer pensjonene i Statens Pensjonskasse.

Pensjonsordningene i kommunal sektor er i dag regulert av tariffavtale og ulike forskrifter. Alle kommuner og fylkeskommuner har opprettet pensjonsordninger for sine ansatte.

Etter en forskrift fastsatt av Sosial- og helsedepartementet med hjemmel i kommuneloven, må pensjonene ikke være større enn de pensjonene som Statens Pensjonskasse gir, og aldersgrensene må ikke være lavere enn aldersgrensene for tilsvarende stillinger i staten. I praksis er pensjonene i all hovedsak lik pensjonene fra Statens Pensjonskasse.

5.3.2 Alderspensjon

Aldersgrense. Pensjonsalder

Den alminnelige aldersgrensen i staten er 70 år, det vil si at medlemmet da plikter å slutte i stillingen. Etter lov 21. desember 1956 nr. 1 kan det imidlertid fastsettes lavere aldersgrenser (*særaldersgrenser*) dersom tjenesten medfører usedvanlige fysiske eller psykiske belastninger for tjenestemennene, eller at tjenesten stiller spesielle krav til fysiske eller psykiske egenskaper som normalt blir svekket før fylte 70 år.

Også i kommunal sektor er aldersgrensen i alminnelighet 70 år, og det er en rekke særaldersgrenser.

Et medlem av en pensjonsordning i offentlig sektor kan fratre med alderspensjon opptil tre år før aldersgrensen, såframt summen av tjenestetiden og alder er minst 85 år, eller en har fylt 67 år. Den såkalte 85-årsregelen innebærer at for eksempel en polititjenestemann eller en ansatt i brannvesenet, som har en aldersgrense på 60 år,

kan velge å pensjonere seg ved fylte 57 år dersom tjenestetiden er minst 28 år.

Pensjonsberegning og kompensasjonsnivå

Pensjonsgrunnlaget er som hovedregel den faste arbeidsinntekten vedkommende har når han eller hun fratrer stillingen som gir rett til medlemskap i pensjonsordningen. Inntekt over tolv ganger grunnbeløpet er ikke pensjongivende. Med någjeldende grunnbeløp, 54 170 kroner, tilsvarer dette en inntekt på om lag 650 000 kroner.

Full alderspensjon gis etter 30 års tjenestetid, og utgjør 66 prosent av pensjonsgrunnlaget. Det vil si at kompensasjonsnivået er 66 prosent opp til en inntekt på 12 ganger grunnbeløpet. Ved kortere tjenestetid reduseres pensjonen forholdsmessig. Den som slutter med mindre enn tre års tjenestetid, har ikke rett til pensjon.

Dersom en person har sluttet i tjenesten før pensjonsalderen, og ble medlem av pensjonsordningen etter 31. desember 1966, regnes tjenestetid for full pensjon på en annen måte. Den skal være lik den samlede tjenestetiden vedkommende ville fått ved å fortsette i stillingen fram til pensjonsalderen, men maksimum 40 år og minimum 30 år.

Samordning

Lov 6. juli 1957 nr. 26 om samordning av pensjons- og trygdeytelser omfatter lovfestede tjenestepensjonsordninger og pensjonsordninger for ansatte i kommuner og fylkeskommuner. Dessuten omfatter samordningsloven blant annet personskadetrygdene (dvs. lovgivningen om krigspensjonering og særlovgivningen om yrkesskadetrygd) og pensjoner fra folketrygden.

Når det er opptjent rett til pensjon fra flere tjenestepensjonsordninger, skal pensjonene samordnes innbyrdes etter nærmere regler (såkalt horisontal samordning). Det er inngått en avtale om overføring av pensjonsrettigheter mellom tjenestepensjonsordningene i offentlig sektor. Avtalen innebærer blant annet at den pensjonsordningen pensjonisten sist var medlem av, skal utbetale pensjon på grunnlag av tjenestetid i alle ordningene. Dermed blir det ikke aktuelt med horisontal samordning etter samordningsloven mellom disse ordningene.

Pensjon fra en tjenestepensjonsordning skal samordnes med pensjon fra en personskadetrygd og med pensjon fra folketrygden. Pensjonene skal hver for seg dekke pensjonsbehovet alene. Når

det foreligger rett til flere pensjoner, blir samlet utbetaling stort sett begrenset til full pensjon i den beste ordningen, eventuelt med et visst tillegg utover dette.

Dersom det ytes pensjon fra en tjenestepensjonsordning fra en særaldersgrense (f. eks. fra 60 år), vil hele bruttopensjonen bli utbetalt (66 prosent av pensjonsgrunnlaget, eventuelt redusert etter tjenestetid). Når pensjonisten fyller 67 år og får rett til alderspensjon fra folketrygden, vil samordningen tre inn. Det samme gjelder dersom pensjonisten får uførepensjon fra folketrygden.

Tjenestepensjonen samordnes med pensjon fra henholdsvis en personskadetrygd og folketrygden etter noe forskjellige prinsipper. Det ytes i dag bare pensjon fra personskadetrygdene for visse eldre pensjonstilfeller, slik at denne typen samordning er under avvikling. Samordning med folketrygden omtales derfor først.

Reglene bygger på det prinsippet at folketrygden ligger i bunnen i pensjonssystemet, og skal utbetales fullt ut. Da folketrygden ble innført, ble det forutsatt at den stort sett skulle dekke folks pensjonsbehov. Folketrygden har opptjenings- og beregningsregler som innebærer at kompensasjonsnivået (dvs. pensjon i forhold til tidligere inntekt) er høyt for lave inntekter, og lavere for midlere og høyere inntekter. Dermed skjer det en omfordeling mellom pensjonistene.

I tjenestepensjonene i offentlig sektor er det ikke innebygd noen slik omfordeling. En fullt opptjent alderspensjon er således 66 prosent av pensjonsgrunnlaget helt opp til «taket» på inntekt som utgjør 12 G (om lag 650 000 kroner).

Dermed er det tjenestepensjonsordningenes oppgave å sørge for at det samlede pensjonsnivået blir 66 prosent av pensjonsgrunnlaget i den grad dette ikke allerede dekkes opp av folketrygden.

Samordningen skjer ved at tjenestepensjonen som hovedregel reduseres med hele tilleggspensjonen fra folketrygden og 3/4 G (som tilsvarer full grunnpensjon for pensjonist med selvforsørgt ektefelle). Dette innebærer at alle med full opptjening er sikret (garantert) et pensjonsnivå på 66 prosent av pensjonsgrunnlaget. Dette kalles bruttogarantien, og det er vanlig å betegne pensjonssystemet i offentlig sektor som et bruttosystem. Systemet innebærer blant annet at tjenestepensjonen opphever den omfordelingen som skjer gjennom folketrygden.

I en rekke tilfeller blir samlet pensjon etter samordning høyere enn det garanterte beløpet. For eksempel vil en enslig alderspensjonist, som har en grunnpensjon lik G, få 1/4 G holdt utenfor

samordningen. Pensjonisten vil dermed være sikret det bruttogaranterte beløpet + $\frac{1}{4}$ G.

Dersom den pensjonsgivende inntekten i folketrygden gir en høyere tilleggspensjon enn det (en beregning etter) pensjonsgrunnlaget i tjenestepensjonsordningen tilsier, holdes differansen utenom samordningen. Omlag 70 prosent av pensjonistene i Statens Pensjonskasse har en slik fordel, og får dermed en høyere samlet pensjon enn de er sikret ved sin bruttogaranti på 66 prosent og et tillegg på $\frac{1}{4}$ G for enslige.

Det er ellers en rekke regler om beregning av samordningsfradragene, blant annet ut fra om pensjonene er graderte, om tjenestepensjonen er opptjent i deltidsstilling og om tilleggspensjonen i folketrygden er opptjent helt eller delvis av pensjonistens avdøde ektefelle. Dermed er samordningen ofte komplisert.

Ved samordning av pensjon fra en tjenestepensjonsordning med pensjon fra en personskadetrygd skal samlet pensjon ikke overstige den høyeste av pensjonene, eventuelt regnet etter full tjenestetid og hel uførhet. I de fleste konstallasjonene gis det et tillegg utover dette («samordningstillegg»). Det utgjør $\frac{1}{4}$ G, men reduseres forholdsmessig dersom det ytes gradert uførepensjon fra personskadetrygden.

Dersom pensjonene overstiger maksimumsbeløpet («taket»), settes pensjonen fra tjenestepensjonsordningen ned med det overskytende beløpet. I en rekke tilfeller er pensjonen fra personskadetrygden den høyeste av pensjonene, slik at pensjonen fra tjenestepensjonsordningen utgjør $\frac{1}{4}$ G etter samordning med denne pensjonen.

5.3.3 Andre ytelser

Uførepensjon fra tjenestepensjonsordningene i offentlig sektor beregnes som alderspensjonen, og slik at den som blir ufør som medlem av tjenestepensjonsordningen får medregnet tjenestetid fram til pensjonsalderen. Uførepensjonen samordnes med folketrygden på samme måte som alderspensjonen.

Gjenlevende ektefelle og barn har på visse vilkår rett til enke- eller enkemannspensjon. Det ytes også barnepensjon etter nærmere regler. Disse pensjonene har også vært samordningspliktige bruttopensjoner, men det er nylig innført et system med nettoytelser for etterlattepensjonene. De skal da verken samordnes eller inntektsprøves. I en lang overgangstid vil det fortsatt bli gitt enke- og enkemannspensjon som bruttopensjoner.

Det gis et barnetillegg til alders- eller uføre-

pensjon på 10 prosent av pensjonen for hvert barn under 18 år som pensjonisten forsørger, likevel slik at samlet utbetaling ikke må utgjøre mer enn 90 prosent av pensjonsgrunnlaget.

5.3.4 Finansiering og administrasjon

Medlemmene i Statens Pensjonskasse betaler to prosent av lønnen i pensjonsinnskudd. Arbeidsgiverandel betales bare av virksomheter som har egne inntekter. Den delen av de årlige utbetalinger som ikke dekkes av innskuddene, dekkes ved løpende bevilgninger over statsbudsjettet. Det er ikke bygd opp fond til sikring av de framtidige pensjonsforpliktelsene i Statens Pensjonskasse.

I motsetning til Statens Pensjonskasse er de kommunale og fylkeskommunale pensjonsordningene basert på et forsikringsteknisk system med forhåndsinnbetaling av premie. Samlet premie skal i prinsippet sikre at pensjonsrettighetene som er opptjent til enhver tid skal være sikret i fond.

Det er vanlig at medlemmene betaler et pensjonsinnskudd på to prosent av lønnen, og at pensjonen for øvrig finansieres av arbeidsgiveren (kommunen/fylkeskommunen).

Hovedtyngden av kommunene og fylkeskommunene er med i Felles Kommunal Pensjonsordning i Kommunal Landspensjonskasse (KLP), som omfatter storparten av landets kommuner/fylkeskommuner. Noen kommuner/fylkeskommuner har egne pensjonskasser, og noen har tegnet kollektive pensjonsforsikringer for sine arbeidstakere i private livsforsikringsselskap.

5.4 Supplerende tjenestepensjoner i privat sektor

5.4.1 Innledning

Lov 24. mars 2000 nr. 16 om foretakspensjon trådte i kraft 1. januar 2001. Sammen med lov om innskuddspensjon erstattet den det tidligere regelverket som gav vilkår for at virksomheter i privat sektor kunne kreve skattefradrag for pensjonspremie.

Lov om foretakspensjon er en videreføring av det tidligere regelverket som gjaldt for kollektive tjenestepensjoner i privat sektor. Den setter visse begrensninger (rammer) for hvordan pensjonsordningen skal være for at det skal kunne gis skattefradrag for premien. Innenfor disse rammene kan virksomheten fritt utforme ordningen.

Lov 24. november 2000 nr. 81 om innskuddspensjon i arbeidsforhold (innskuddspensjonsloven) trådte i kraft 1. januar 2001. Også ved pensjon innenfor de rammene som følger av denne loven gis det skattefradrag for premien.

5.4.2 Nærmere om foretakspensjon

Omfang

Pensjonsordningen skal omfatte alle ansatte i foretaket som er pliktige medlemmer av folketrygden, og som er fylt 20 år. Dette gjelder også deltidsansatte med minst 20 prosent av full stilling. Førtidspensjonerte arbeidstakere kan ikke fortsette som frivillige medlemmer av ordningen. Regelverket kan likevel bestemme at personer som mottar avtalefestet pensjon (AFP) kan fortsette som medlemmer av ordningen.

Pensjonsytelsene

Alderspensjon er den sentrale ytelsen, og den eneste ytelsen som en foretakspensjonsordning er pålagt å ha. Som hovedregel skal pensjonsalderen ikke settes lavere enn 67 år, men Kongen kan fastsette lavere pensjonsalder for visse stillinger.

Det kan utbetales pensjon så lenge pensjonisten lever, men det kan fastsettes i regelverket at pensjonen i en foretakspensjonsordning skal være tidsbegrenset. Pensjonen må da løpe i minst 10 år. For stillinger med lavere pensjonsalder enn 67 år, kan det fastsettes i regelverket at pensjonen bare skal løpe til fylte 67 år, eller at pensjonsytelsen skal settes ned ved fylte 67 år.

Det gjelder et såkalt forholdsmessighetsprinsipp, som blant annet går ut på at samlede pensjonsytelser fra pensjonsordningen og en standardberegnet folketrygd ikke skal utgjøre en høyere del av pensjonsgrunnlaget (lønnen) for medlemmer med høyere lønn enn for medlemmer med lavere lønn.

Pensjonen kan fastsettes på tre måter

- et beløp fastsatt ut fra lønn og en standardberegnet folketrygd
- en bestemt del av lønnen
- et bestemt beløp per medlem, fastsatt i forhold til og ikke høyere enn folketrygdens grunnbeløp.

Det er visse begrensninger for maksimal pensjon (medregnet en standardberegnet folketrygd) for inntekter som overstiger seks ganger folketrygdens grunnbeløp. Det kan ikke gis pensjon for

inntekter som overstiger tolv ganger grunnbeløpet.

Kravet til medlemstid for å få full pensjon kan ikke settes kortere enn 30 år og ikke lengre enn 40 år. Er opptjeningstiden kortere enn kravet, får en arbeidstaker som fratrer ved pensjonsalderen en pensjon som utgjør en forholdsmessig del av full pensjon.

Slutter en arbeidstaker i virksomheten før pensjonsalderen, beholder han eller hun retten til opptjent pensjon gjennom en fripolise, såfremt opptjeningstiden er minst 12 måneder. Pensjonen vil bli utbetalt fra pensjonsalderen.

En viktig regel som ble innført ved lov om foretakspensjon, er at pensjonsrettighetene opptjenes lineært, dvs. forholdsmessig etter tjenestetid ut fra den pensjongivende lønnen som er fastsatt til enhver tid. Innføringen av lineær opptjening fører blant annet til at det er større rettigheter som sikres arbeidstakere som slutter i foretaket før pensjonsalderen enn etter tidligere regler.

5.4.3 Nærmere om innskuddspensjon

Omfang

På samme måte som når det gjelder lov om foretakspensjon, har lov om innskuddspensjon bestemmelser om at en ordning skal omfatte alle ansatte i foretaket som er pliktige medlemmer av folketrygden og som er fylt 20 år. Det er også tilsvarende bestemmelser for deltidsansatte og førtidspensjonerte arbeidstakere.

Pensjonsytelsene

Innskuddspensjon innebærer at det spares opp midler for pensjonering. Midlene skal benyttes til pensjonering etter nærmere regler fra nådd pensjonsalder.

Innskuddspensjon omfatter bare alderspensjon. Uføre- og etterlatteytelser må i tilfelle tegnes etter lov om foretakspensjon. Som hovedregel kan alderspensjonen først komme til utbetaling ved fylte 67 år, men Kongen kan fastsette lavere pensjonsalder for visse stillinger.

Størrelsen på pensjonen avhenger for det første av hvor mye som er spart opp (satt av på arbeidstakerens konto) fram til pensjonsalderen, og hvor stor avkastningen av midlene har vært.

Arbeidsgiveren kan betale et innskudd som utgjør et likt beløp for alle ansatte, maksimalt 1/5 G (dvs. om lag 10 000 kroner), eller en prosentdel av lønnen. Det betales ikke innskudd for den del

av lønnen som er under 2 G eller over 12 G. Ellers er begrensningene

- for lønn mellom 2 og 6 G, 5 prosent av lønnen
- for lønn mellom 6 G og 12 G, 8 prosent av lønnen.

Den oppsparte kapitalen må brukes til pensjon som skal løpe i minst 10 år. Det kan fastsettes i regelverket at pensjonen i utbetalingsperioden er garantert av institusjonen i form av en pensjonsforsikring. Hvis dette ikke er bestemt, kan medlemmet velge om den oppsparte kapitalen i utbetalingsperioden skal forvaltes i en spareavtale eller konverteres til pensjonsforsikring i et livsforsikringsselskap (evt. en pensjonskasse).

Det er fastsatt visse begrensninger i årlig utbetalt pensjon. Hvis pensjonskapitalen gir grunnlag for større utbetalinger, skal utbetalingene fordeles over flere år.

Slutter en arbeidstaker i virksomheten før pensjonsalderen, beholder han eller hun retten til den pensjonskapitalen som er opptjent. Det skal utstedes et pensjonskapitalbevis, og pensjonskapitalen skal overføres til en egen alderspensjonskonto. Dersom arbeidstakeren ikke er medlem av en annen innskudds- eller foretakspensjonsordning, har han eller hun rett til å fortsette å betale årlige innskudd til kontoen fram til pensjonsalderen.

Dersom pensjonen ikke er et forsikringsprodukt, tilfaller midlene ved dødsfall de etterlatte etter nærmere regler.

5.4.4 Finansiering. Administrasjon

Foretakspensjon

En foretakspensjonsordning er en fondsbasert ordning, og skal ha kapitaldekning for sine pensjonsforpliktelser. Gjennom årlig premiebetaling skal det avsettes tilstrekkelige midler for hvert medlem til å dekke pensjonsforpliktelsene medlemmet har opptjent (premiereserven) i løpet av året. Premiereserven kan bare benyttes til pensjonering av vedkommende medlem. Foretakspensjonen er et forsikringsprodukt, og dette innebærer blant annet at dersom et medlem dør, tilfaller midlene de øvrige forsikrede medlemmene av ordningen (såkalt dødelighetsarv).

En foretakspensjonsordning kan organiseres som pensjonsforsikring i et livsforsikringsselskap eller i en pensjonskasse.

Det er normalt arbeidsgiveren som betaler premien, men det er ikke noe i veien for at arbeidstakerne og arbeidsgiverne avtaler at arbeidstakerne skal betale et begrenset tilskudd.

Dette tilskuddet kan ikke utgjøre mer enn 4 prosent av arbeidstakerens lønn, og ikke i noe tilfelle mer enn halvparten av premien som betales for arbeidstakeren.

Den årlige premien som beregnes er i utgangspunktet fast, men endres når pensjonsytelsene endres, for eksempel ved lønnsforhøyelse. Det lineære opptjeningsprinsippet innebærer at en arbeidstaker hvert år opptjener en forholdsmessig del av pensjonen regnet fra ansettelsen til pensjonsalderen.

En foretakspensjonsordning er knyttet til foretaket (bedriften), og for bedrifter av en viss størrelse skal det opprettes en styringsgruppe der medlemmene skal være representert. Foretaket har plikt til å gi arbeidstakerne skriftlige opplysninger om regelverket, endringer mv.

Foretakspensjonsordningene kommer inn under regler i forsikringslovgivningen, blant annet om forvaltning av midler. Kredittilsynet fører tilsyn med foretakspensjonsordningene.

Innskuddspensjon

Som nevnt ovenfor finansieres innskuddspensjonen ved at det spares opp midler til pensjon. Midlene kan samles opp i en bank, et forvaltningsselskap for verdipapirfond, et forsikringsselskap eller en pensjonskasse. Ellers er det tre alternativer for forvaltningen av midlene:

- *Felles forvaltning.* Institusjonen (banken osv.) der midlene er plassert forvalter kapitalen etter eget skjønn, innenfor de rammer myndighetene har gitt. Avkastningen fordeles da forholdsmessig på all den kapitalen som institusjonen har til felles forvaltning. Avkastningen tilføres forholdsmessig den enkelte arbeidstakers konto.
- *Kollektiv forvaltning.* Pensjonskapitalen forvaltes av bedriften som en kollektiv investeringsportefølje. Bedriften bestemmer plasseringen innenfor de rammene som gjelder. Avkastning/tap skal årlig tilordnes pensjonskapitalen forholdsmessig for hver enkelt arbeidstaker.
- *Individuell forvaltning.* Arbeidstakeren bestemmer selv hvordan midlene skal forvaltes, innenfor institusjonens regelverk.

Fra pensjoneringstidspunktet kan kapitalen konverteres til en pensjonsforsikring, og kan da bare forvaltes av et forsikringsselskap (evt. en pensjonskasse). Dersom kapitalen fortsatt ikke skal ha noe forsikringsselement, kan den også i pensjo-

neringsperioden forvaltes av en bank eller et forvaltningsselskap for verdipapirfond.

Innskuddspensjonsordningene er også knyttet til foretaket (bedriften), og det er bestemmelser om styringsgruppe, informasjon til medlemmene mv.

Også innskuddspensjonsordningene kommer inn under regler om forvaltning av midler, tilsynsmyndighet mv., og vil dessuten omfattes av forsikringslovgivningen dersom pensjonene er utformet som forikringsprodukter.

5.4.5 Engangsbetalt alderspensjon

Lov om foretakspensjon har også regler om engangsbetalt alderspensjon.

Denne pensjonsformen har likhetstrekk ved innskuddspensjon ved at arbeidsgiveren betaler et årlig innskudd. Man bestemmer hva som skal betales inn – normalt en prosentdel av lønnen – men definerer ikke pensjonsytelsen.

Den engangsbetalte alderspensjonen er et forsikringsprodukt. I prinsippet kjøpes det hvert år en alderspensjon ut fra innbetalingen det året. Den endelige alderspensjonen vil da bli summen av alle pensjonene opptjent i de enkelte årene. Her vil det altså ikke være noe sluttlønnsprinsipp.

Det er flere alternativer for forvaltning av midlene, nemlig de samme som etter lov om innskuddspensjon, se ovenfor.

Fordi pensjonen er et forsikringsprodukt, må ordninger med engangsbetalt alderspensjon organiseres som pensjonsforsikring i et livsforsikringsselskap eller i en pensjonskasse.

5.4.6 Kombinerte pensjonsordninger

I juni 2002 vedtok Stortinget endringer i lovene om foretakspensjon og innskuddspensjon som gjør det mulig for et foretak å kombinere disse ordningene. Det kreves at ytelsesordningen ligger i bunnen, og at innskuddsordningen kommer som et supplement. Samtlige ansatte skal være medlemmer av begge ordningene.

Det blir også mulig å kombinere vanlig ytelsesbasert alderspensjon etter lov om foretakspensjon med engangsbetalt alderspensjon etter den samme loven.

Endringene har foreløpig ikke trådt i kraft.

5.5 Avtalefestet pensjon (AFP)

5.5.1 Innledning

Ordningene med avtalefestet pensjon bygger på tariffavtaler mellom partene i arbeidslivet. Den første AFP-ordningen ble innført ved inntektsoppgjøret i 1988 gjennom en avtale mellom Landsorganisasjonen i Norge (LO) og Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO, daværende NAF). Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund har inngått en tilsvarende avtale med NHO, og er knyttet til den samme ordningen. Senere er det avtalt flere AFP-ordninger i privat sektor (i bank og finansnæringen og i virksomheter med offentlig tilknytning, der arbeidsgiverforeningen er NAVO). Det er også avtaler om avtalefestet pensjon i offentlig sektor. Om lag 60 prosent av de yrkesaktive er i dag omfattet av AFP.

Formålet med avtalefestet pensjon var å gi slitne arbeidstakere som hadde vært lenge i yrkeslivet, en fleksibel mulighet til å gå av med pensjon før de nådde pensjonsalderen i folketrygden, 67 år.

Staten bidrar til finansieringen av AFP-ordningene i privat sektor. Det er gitt en egen lov om statstilskott til avtalefestet pensjon (lov 23. desember 1988 nr. 110), der det settes krav til blant annet pensjonsalder, pensjonsvilkår, pensjonsberegning og finansiering for at en ordning skal få statstilskudd.

5.5.2 Omfang

Ordningene i privat sektor omfatter arbeidstakere i bedrifter innenfor områder der det er tariffavtaler mellom landsomfattende organisasjoner av arbeidstakere og arbeidsgivere, og der AFP inngår i tariffavtalen.

5.5.3 Pensjon

Pensjonsalderen i AFP-ordningene er i dag 62 år. Arbeidstakeren må være ansatt i en annens tjeneste på det tidspunktet pensjonen tas ut, og være reell arbeidstaker, dvs. ikke motta pensjon eller tilsvarende ytelser uten motsvarende arbeidsplikt. Det er visse vilkår med hensyn til tidligere inntekt, og det stilles krav om at inntektsgivende arbeid opphører eller reduseres. Etter vedtektene for AFP-ordningene stilles det dessuten krav til tilknytning til bedriften/AFP-ordningen.

AFP kan ikke gis i kombinasjon med uførepensjon, etterlattepensjon, rehabiliteringspenger eller attføringspenger fra folketrygden.

Pensjonen beregnes etter mønster av pensjon fra folketrygden, dvs. med grunnpensjon og tilleggspensjon. På samme måte som ved uførepensjon, får pensjonisten medregnet framtidige pensjonspoeng til og med det året han eller hun fyller 66 år. De framtidige poengene godskrives pensjonisten for hvert år, slik at pensjonspoeng og poengår regnes med når han eller hun får alderspensjon fra folketrygden.

I AFP-ordningen i LO/NHO-området ytes det som en del av den tariffestede sluttvederlagsordningen et skattefritt AFP-tillegg på 11 400 kroner per år. I de andre AFP-ordningene er AFP-tillegget skattepliktig, og utgjør 20 400 kroner per år.

AFP-pensjonen, inkludert vedtektsfestede tillegg, skal maksimalt utgjøre 70 prosent av tidligere pensjonsgivende inntekt.

Dersom vedkommende har inntekt ved siden av AFP-pensjonen, blir pensjonen redusert (gradert) etter nærmere regler.

5.5.4 Finansiering

Statens tilskudd til AFP-ordningene i privat sektor utgjør 40 prosent av utgiftene til løpende pensjoner, bortsett fra de vedtektsfestede AFP-tilleggene, for pensjonister i alderen 64-67 år. For øvrig finansieres AFP-ordningene i privat sektor av arbeidsgiverne etter noe forskjellige modeller. Pensjonen for 62- og 63-åringene finansieres således fullt ut av arbeidsgiverne, som også betaler arbeidsgiveravgift til folketrygden for tilskuddene til AFP-ordningen.

Per 31. desember 2001 var det i alt 15 365 AFP-pensjonister i privat sektor, hvorav 10 235 i alderen 64-67 år. Statens tilskudd til AFP-pensjonene for denne aldersgruppen var 516,1 mill. kroner i 2001. I forslaget til statsbudsjett for 2003 er gjennomsnittlig antall AFP-pensjonister i alderen 64-67 år i 2003 anslått til 11 820 personer. Det er lagt til grunn en gjennomsnittlig pensjon (ekskl. AFP-tillegget) på om lag 144 600 kroner og foreslått bevilget 686 mill. kroner i statstilskudd.

Undersøkelser indikerer at om lag 20 prosent av AFP-pensjonistene ville hatt uførepensjon fra folketrygden. AFP avlaster dermed folketrygden for utgifter. Dersom en forutsetter at det i alt vil være 17 500 AFP-pensjonister i 2003, kan det anslås at folketrygden avlastes for om lag 500 mill. kroner i utgifter til uførepensjon.

For øvrig medfører AFP økte utgifter for folketrygden fordi AFP-pensjonistene tjener opp rettigheter i form av pensjonspoeng uten å betale samme trygdeavgift som arbeidstakere.

5.5.5 AFP i offentlig sektor

De tariffestede AFP-ordningene i statlig og kommunal sektor yter alderspensjon etter samme regler som i privat sektor for 62, 63 og 64-åringene. Det gis et skattepliktig AFP-tillegg på 20 400 kroner per år.

Fra fylte 65 år får pensjonistene en tjenestepensjon (fra Statens Pensjonskasse eller en kommunal pensjonsordning). Det gjelder en garantiordning som sikrer at de ikke får mindre pensjon enn om AFP-regelverket (fra 62 til 65 år) hadde blitt lagt til grunn.

AFP-ordningen i staten finansieres over statsbudsjettet og administreres av Statens Pensjonskasse. Trygdekontorene utbetaler pensjonene, og foretar beregning av pensjonene for 62-, 63-, og 64-åringene. I kommunesektoren administreres ordningene av de kommunale tjenstepensjonsordningene, og finansieres av arbeidsgiverne (kommuner og fylkeskommuner).

5.6 Pensjonstrygden for sjømenn

5.6.1 Innledning

Pensjonstrygden for sjømenn er den eldste av våre tre lovfestede tidligpensjonsordninger for særskilte yrkesgrupper. I tillegg til denne ordningen og pensjonstrygden for fiskere er det en lovfestet ordning for skogsarbeidere. Den er for tiden under avvikling, se punkt 5.7.

Pensjonstrygden for sjømenn ble opprettet ved lov 3. desember 1948 nr. 7. Ordningen har vært revidert flere ganger, og det løper en del pensjoner etter spesielle overgangsregler knyttet til fartstid til sjøs før 1. januar 1967, herunder under andre verdenskrig. Disse overgangsreglene vil ikke bli omtalt her.

5.6.2 Omfang

Pensjonstrygden for sjømenn er en pliktig trygdeordning (medfører obligatorisk medlemskap). Hovedregelen er at trygden omfatter norske statsborgere og personer med fast bopel i Norge som er ansatt som arbeidstakere på skip/innretning i sjøen som går inn under trygden («skip i pensjonstrygden»). Dette er ethvert skip, fiske- og

fangstfartøy, borefartøy og annen flyttbar innretning i sjøen som har eget framdriftsmiddel eller utstyr for boring etter undersjøiske naturforekomster, og som er innført i norsk skipsregister (NOR eller NIS) med minst 100 bruttotonn (BT). Visse andre skip er omfattet etter særlige regler.

EØS-avtalen medfører at Pensjonstrygden for sjømenn også omfatter statsborgere fra andre EØS-land som arbeider på norskregistrerte skip. Flytende innretninger som ikke defineres som skip faller her utenfor.

På fartøyer som driver fiske og fangst – og som er over 100 bruttotonn, se over – omfatter pensjonstrygden bare arbeidstakere ansatt i visse stillinger (bl.a. skipsfører, styrmann, bestmann, maskinist, stuert og kokk). Fiskere omfattes ikke av pensjonstrygden for sjømenn.

Arbeidstakere som på grunn av stillingen om bord er medlem av Statens Pensjonskasse eller en kommunal eller fylkeskommunal pensjonskasse, er unntatt fra pensjonstrygden for sjømenn. Også personer ansatt i hotell- og restaurantvirksomhet på turistskip registrert i NIS er unntatt. Dessuten er det gjort særskilte unntak for enkelte grupper arbeidstakere som ikke tilhører mannskapet.

5.6.3 Alderspensjon

Pensjonsalderen er som hovedregel 60 år, men er høyere (opptil 65 år) for arbeidstakere som begynte i tjenesten etter 31. desember 1968, og som har opptjent mindre enn 120 farts måneder etter fylte 40 år. For å få pensjon før fylte 62 år må sjømannen ha sluttet i yrket. Det er en viss adgang til å ta ut sjømannspensjonen før pensjonsalderen – tidligst fra 55 år – for personer med lang fartstid. Pensjonen vil da bli redusert i hele utbetalingsperioden fram til 67 år.

For å få pensjon må tjenestetiden – pensjongivende farts måneder – være minst 150 måneder (12 ½ år). For å få full pensjon er kravet til opptjening 360 måneder (30 år).

Tjenestetid i pensjonstrygden for fiskere medregnes for å nå opp i minstekravet på 150 farts måneder forutsatt at det er opptjent minst 12 pen-

sjongivende farts måneder i pensjonstrygden for sjømenn.

Pensjonen beregnes etter satser per opptjent farts måned. Satsene er ulike for overordnede og underordnede sjømenn. Det gis tillegg for forsørgede barn under 18 år med 10 prosent av pensjonen for hvert barn.

Pensjonssatsene som gjelder fra 1. mai 2002 og årsbeløpene for full pensjon framgår av tabell 5.1.

Pensjonssatsene er knyttet til grunnbeløpet i folketrygden, og reguleres dermed automatisk når grunnbeløpet endres.

Som en tidsbegrenset ordning ble det fra 1. januar 2001 innført et tillegg til sjømannspensjonen. Tillegget ytes etter nærmere fastsatte vilkår til sjømenn som har seilt fram til/fram mot pensjonsalderen. Tillegget er inntektsprøvd. Det gis ikke til personer som har en inntekt over 2 G ved siden av pensjonen. Tillegget utgjør 23 prosent av pensjonen for personer født i årene 1934-42. Maksimalt tillegg fra 1. mai 2002 er 40 816 kroner. Tillegget skal trappes ned for senere årsklasser, og er f.eks. 20 prosent av pensjonen for personer født i årene 1943-45. De siste årsklassene som vil få tillegget er de som er født i årene 1960-64. For dem vil tillegget være 5 prosent av pensjonen.

5.6.4 Samordning/tilpassing til andre pensjoner

Samordningen skjer etter samme prinsipper som for pensjonstrygden for fiskere, dels etter samordningsloven, dels etter regler i lov om pensjonstrygd for sjømenn.

Samordningen skjer etter samordningsloven når

- sjømannspensjonisten har opptjent rett til en annen tjenestepensjon som omfattes av samordningsloven, f. eks. pensjonstrygden for fiskere, Statens Pensjonskasse eller en kommunal tjenestepensjonsordning (såkalt horisontal samordning). Summen av pensjonene skal som hovedregel ikke overstige full pensjon i den ordningen der det sist er opptjent pensjon.

Tabell: 5.1 Pensjonssatser for sjømannspensjon fra 01.05.2002

Fartstid som:	Årlig pensjon per farts måned kr	Full årspensjon (360 måneder) kr
Overordnet	492,95	177 462
Underordnet etter 30.4.93	411,70	148 212
Underordnet før 1.5.93	352,11	126 760

Det er den sistnevnte ordningen som eventuelt setter ned pensjonen.

- sjømannspensjonisten har etterlattepensjon fra folketrygden. Det skal gjøres fradrag for eventuelt særtillegg og for grunnpensjon (maksimalt $\frac{3}{4}$ G).

Tilpassingen skjer etter lov om pensjonstrygd for sjømenn når pensjonisten har uførepensjon, foreløpig uførestønad, rehabiliteringspenger eller attføringspenger fra folketrygden, eller avtalefestet pensjon (AFP). Regelen er den samme for sjømannspensjonen som for fiskerpensjonen. Sjømannspensjonen faller bort når det ytes uførepensjon mv. fra folketrygden for hel uførhet, eller det ytes redusert AFP-pensjon. Er ytelsen fra folketrygden/avtalefestet pensjon gradert, faller en tilsvarende del av sjømannspensjonen bort.

En fullt opptjent sjømannspensjon tar sikte på å dekke behovet for inntekt fra 60 til 67 år. Også uførepensjon mv. fra folketrygden og AFP-pensjon tar sikte på å dekke inntektsbehovet. Sjømannspensjon og pensjon fra folketrygden beregnes imidlertid etter forskjellige prinsipper. Sjømannspensjonen beregnes etter fastsatte satser for fartstid som overordnet eller underordnet sjømann. I folketrygden har inntekten fra og med 1967 direkte betydning for hvor stor pensjonen blir. Tilsvarende gjelder for AFP. Inntektsforholdene til sjøs varierer, og personer som har opptjent samme sjømannspensjon, kan ha opptjent samme pensjonstrygden for sjømenn fra folketrygden.

Disse forholdene gjør at en uførepensjon mv. kan være mindre enn det beløpet en sjømannspensjon ville utgjort for pensjonisten. For å unngå at noen taper på å ha uførepensjon mv. fra folketrygden eller avtalefestet pensjon istedenfor sjømannspensjon, skal pensjonstrygden for sjømenn i slike tilfeller utbetale differansen som en løpende ytelse (overgangstillegg).

5.6.5 Finansiering

Pensjonstrygden for sjømenn finansieres etter utligningsprinsippet. Utgiftene i et år skal dekkes av inntekter i det samme året. Pensjonstrygdens inntekter er arbeidstakeravgift, rederiavgift og avkastning av fond. Det er visse statstilskudd, vesentlig til et særskilt krigsfartstillegg som ytes etter overgangsregler. Trygden er garantert av staten.

Arbeidstakeravgiften er faste månedlige beløp som er knyttet til grunnbeløpet i folketrygden, og som dermed G-reguleres. Overordnede sjømenn

betaler fra 1. mai 2002 kr 634 per måned (dvs. kr 7 608 per år), mens underordnede betaler kr 493 per måned (dvs. kr 5 916 per år).

Rederiavgiften er som hovedregel 3,3 prosent av arbeidstakerens bruttoinntekt om bord (og av blant annet feriepenger, fritidskompensasjon og sykepenger som arbeidsgiveren utbetaler). I fiske og fangst (der bestemte stillinger på fartøyer over 100 bruttotonn er pliktig omfattet av pensjonstrygden for sjømenn, se ovenfor) er rederiavgiften faste beløp. Den utgjør 150 prosent av arbeidstakerens avgift, dvs. for tiden 11 412 kroner per år for en person i overordnet stilling, for eksempel en styrmann eller en maskinist. Dette er relativt lavere enn det som ellers betales i rederiavgift. For eksempel var samlet beløp som ble innbetalt i rederiavgift i 2001 om lag 90 prosent høyere enn beløpet som ble innbetalt i arbeidstakeravgift.

Pensjonstrygden for sjømenn har et fast grunnfond på 186 mill. kroner der kapitalen ikke kan røres. I tillegg har det gjennom årene vært bygd opp et reguleringsfond. Ordningen har imidlertid gått med underskudd siden 1994. Dette skyldes hovedsakelig en sterk nedgang i antall sjøfolk, dvs. medlemmer som det betales arbeidstaker- og rederiavgift for, i forhold til de pensjonsrettighetene som er tjent opp ved tidligere fartstid til sjøs. De årlige underskuddene er belastet reguleringsfondet. Dette fondet utgjorde 1 468 mill. kroner per 31. desember 1993, og var redusert til 271 mill. kroner per 31. desember 2001.

Situasjonen i pensjonstrygden for sjømenn illustrerer at et utligningssystem for finansiering av pensjoner er sårbart når antall medlemmer reduseres, slik at det blir færre til å betale pensjonene til forrige generasjon, se kapittel 6, punkt 6.6 om finansiering av pensjoner.

Et offentlig utvalg som vurderte sjømannspensjonen (NOU 1999: 6) mener at statsgarantien må dekke underskudd som skyldes at antall sjømenn som det betales premie for reduseres betydelig i forhold til antall pensjonister. Beregninger utvalget foretok viste at med de pensjoner som utbetales er det ikke rimelig å øke avgiftsnivået.

En regner med at reguleringsfondet i pensjonstrygden for sjømenn vil være brukt opp i løpet av 2003, og at staten dermed må innfri sitt garantiansvar. Det er gjort beregninger som viser at med undret antall medlemmer, 3 prosent grunnbeløpsøkning i året og 3 prosent realrente, utgjør kontantverdien av statsgarantien om lag 1 460 mill. kroner for perioden 2003-2012. Etter disse beregningene vil pensjonstrygden for sjømenn være i økonomisk balanse fra 2013.

5.7 Pensjonstrygden for skogsarbeidere

Pensjonstrygden for skogsarbeidere ble opprettet ved lov 3. desember 1951 nr. 2 som en pliktig pensjonsordning for tilsatte i skogsarbeid.

Stortinget vedtok i 1995 å avvikle ordningen. Trygdeplikten opphørte etter 31. desember 1995.

Pensjonstrygden for skogsarbeidere har vært finansiert av næringen selv gjennom medlemspremie og arbeidsgivertilskott. Staten har garantert for trygdens utgifter. Det har ikke vært behov for å anvende denne garantien.

Ordningen gav rett til en førtids alderspensjon fra fylte 63 år og fram til fylte 67 år. I en overgangstid ytes det fortsatt skogsarbeiderpensjon for nærmere bestemte årsklasser. Årspensjon ved full opptjening, 1500 premieuker, er lik folketrygdens grunnbeløp, dvs. kr 54 170 fra 1. mai 2002. Minste opptjeningstid for å få en forholdsmessig redusert pensjon er 750 uker. Tillegg for forsørget ektefelle og forsørgede barn under 18 år gis etter nærmere regler. Reglene for samordning og tilpassing til andre pensjons- og trygdeytelser er som for pensjonstrygden for fiskere og pensjonstrygden for sjømenn.

Avviklingen av skogsarbeidertrygden skjedde etter ønske fra tariffpartene, Fellesforbundet og Skogbrukets Landsforening. De mente at ordningen hadde utspilt sin rolle fordi det var innført avtalefestet pensjon (AFP) med betydelig høyere pensjonsnivå enn i skogsarbeidertrygden.

Avviklingsperioden tok til 1. januar 1996. Fra denne datoen opphørte opptjeningen av tjenestetid (premieuker). Personer som hadde opparbeidet rettigheter i trygden skulle få kompensasjon for dette på følgende måte:

- Medlemmer som allerede hadde nådd pensjonsalderen før 1. januar 1996 og hadde rett til løpende pensjon (om lag 250 pensjonister): Pensjonen skulle løpe til 67 år etter gjeldende regler, dvs. at den ble redusert eller falt bort pga. samordning med bl.a. uførepensjon og AFP.

- Medlemmer født i årene 1934-38 og som hadde opptjent minst 750 uker per 31. desember 1995 (om lag 300 personer): Det ytes skogsarbeiderpensjon fra fylte 63 år basert på opptjeningen per 31. desember 1995. Pensjonen løper til 67 år, men kan reduseres eller falle bort pga. samordning med bl.a. uførepensjon og AFP. Medlemmene født i 1938 vil bli 67 år i 2005, dvs. at alle løpende skogsarbeiderpensjoner vil være avviklet i løpet av 2005.
- Medlemmer født etter 1938 og som hadde opptjent minst 750 uker per 31. desember 1995 (om lag 450 personer): Det gis en kompensasjon i form av en engangsutbetaling som svarer til en årspensjon beregnet etter antall premieuker. Engangsutbetalingen gis fra fylte 63 år. Det skjer samordning med uførepensjon mv. og avtalefestet pensjon på samme måte som for løpende pensjon.
- Medlemmer som hadde opptjent fra 76 til 749 premieuker før 1. januar 1996 (om lag 3 500 personer): Disse fikk tilbakebetalt premien beregnet etter gjeldende regler (dvs. uten renter). Beløp under 100 kroner ble ikke refundert. Utbetalingene skjedde i 1996.

Avviklingen av pensjonstrygden for skogsarbeidere finansieres i din helhet av trygdens fond. Grunnfondet og reguleringsfondet ble slått sammen per 31. desember 1995, og utgjorde da 72,9 mill. kroner. Fondet ble overført fra Norges Bank til Rikstrygdeverket den 12. januar 2001, og utgjorde da 67,4 mill. kroner. Pensjonstrygden har således god økonomi, og det er på det rene at det vil bli et overskudd når ordningen er helt avviklet. Partene i næringen har gitt uttrykk for noe forskjellig syn på hvordan et overskudd bør disponeres, enten at det opprettes et fond som disponeres av partene i fellesskap eller at midlene fordeles og tilbakeføres partene. Det vises til Ot.prp. nr. 5 (1995-96) der det framgår at departementet fant at en først burde ta standpunkt til dette på et senere tidspunkt når en hadde nærmere oversikt over størrelsen på overskuddet. Regler for hvordan overskuddet skal anvendes skal etter loven gis av Kongen.

Kapittel 6

Viktige spørsmål for utvalgets arbeid

6.1 Innledning

I dette kapitlet er det samlet opplysninger som har betydning når en skal utrede og vurdere forskjellige alternativer for pensjonsordning for fiskerne. Det gis en beskrivelse av fiskernes yrkesliv og forholdene i næringen (6.2), og det gjengis resultater fra forskjellige undersøkelser om inntektsforhold for fiskere og tidligere fiskere (6.3 og 6.4). Videre behandles fiskermanntallet (6.5), der blant annet personer med fiske og fangst som hovedyrke er registrert, og som er grunnlag for blant annet pliktig medlemskap i pensjonstrygden for fiskere.

Pensjoner kan finansieres på flere måter. Som bakgrunn for utvalgets vurdering gis det en generell omtale av finansieringsprinsippene (6.6).

6.2 Fiskerne og fiskerinæringen

6.2.1 Innledning

Fiske er en svært variert næringsvei, og yrkesmønsteret er forskjellig fiskerne imellom. Fiske er basert på tradisjonelle metoder og kunnskaper, samtidig som det er en moderne, teknologisk avansert og vitenskapsbasert aktivitet. Mange mennesker er innom næringen, og mange går ut av den etter kortere eller lengre tid.

Det er store forskjeller i yrkesutøvelsen blant fiskerne, fra de som driver sjarkfiske og kystfiske til de som er sysselsatt i havfiskeflåten. Avlønningen i flåten består av lott og sjøhyre.

Forsker Jahn Petter Johnsen, Norsk senter for bygdeforskning, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet har laget en utredning for utvalget om yrkestilpassinger blant fiskere. Utredningen er blant annet basert på undersøkelser i materialet til Garantikassen for fiskere og materiale innsamlet ved intervjuer av fiskere og personer som arbeider med fiskeflåten i perioden 1996-2000. Johnsens utredning følger som vedlegg. Punkt

6.2.2 er for en stor del basert på Johnsens framstilling.

6.2.2 Fiskerne og deres yrkesmønster

Yrkesmønsteret i fiske

Det framgår av Jahn Petter Johnsens utredning at undersøkelser i materialet til Garantikassen for fiskere indikerer at halvparten av et «kull» fiskere forsvinner fra fiske i løpet av de to, tre første åra. Deretter er avgangen fra kullet mye mindre. Med et kull menes de fiskerne som er registrert med sin første innbetaling til pensjonstrygden for fiskere i et år.

Når en ser på de beskrivelsene Johnsen har samlet inn om enkeltfiskeres livsløp, er det påfallende at de fleste har sin mest varierte erfaring nettopp i sine første fiskerår. Det synes med andre ord å være et visst sammenfall mellom utviklingen i grupper av fiskere og de individuelle livsløpene. De fleste av fiskerne som er intervjuet forteller at de fikk variert erfaring i løpet av de første 3-5 åra som fiskere. Noen av dem gikk faktisk både inn og ut av fiske i løpet av den første perioden. Deretter blir samtlige karrierer mer stabile. Dette betyr ikke at det ikke finnes unntak. Det er eksempler på folk som har vært på samme båt fra de begynte, men de fleste har variert erfaring.

Det er et utall av mulige tilpassinger blant fiskere, men i hovedtrekk kan en si at etter 3-5 år preges de fleste fiskeres yrkesliv av stabilitet og av spesialisering mot ett eller noen få fiskerier. Det synes å være få fiskere som vandrer mellom mange fiskerier gjennom hele sitt yrkesliv. I materialet er det også tydelig at fiskerne er stabile i forhold til rederi og fartøy. Også de som kombinerer forskjellige typer fiskeri, veksler i stor grad mellom faste fartøy. Samtaler med fiskerirettledere, utredninger og forskningsrapporter bekrefter dette bildet. De fleste fiskefartøy har en kjerne av fast mannskap, og utskiftinga i dette *kjernemannskapet* er ikke stor. Samtidig er det noen flåtegrupper som har mer ustabilitet enn andre. Undersøkelser viser at også disse fartøyene har et relativt

stabilt kjernemannskap. Utsifting skjer blant dem som inntar plassene som har lavest status om bord. Dette «randsonemannskapet» som er den mest ustabile mannskapsgruppa, rekrutteres blant de yngre årsklassene og blant fiskere som er tidlig i sin karriere. Randsonemannskapet består dermed i stor grad av fiskere i den mest ustabile fasen av karrieren.

Det har liten hensikt å beskrive idealtypiske fiskerkarrierer, fordi den lokale variasjonen er for stor. Det kan være store forskjeller i fiskernes tilpassinger mellom to steder som i geografisk avstand ligger nært hverandre. Nedenfor er det gjort noen inndelinger i grupper ut fra det materialet som har vært til rådighet. Disse gruppene er:

1. Båteiere og mannskap i havfiskeflåten.
2. Kystfiskere med hele norskekysten som fiskefelt.
3. Sjarkfiskere.
4. Kombinasjon kystfiske-havfiske.
5. Fiskere i nedtrappingsfasen.

I Budsjettnemda for fiskerinæringens (2001) lønnsomhetsundersøkelse for 2000, er sysselsettinga i ulike fiskerier estimert. Total sysselsetting i den helårsdrevne fiskeflåten er anslått til ca 10 400¹ mann. Disse utfører ca 7740 årsverk. I tillegg til dette kommer sysselsettinga på helårsdrevne fartøy under 8 m og i den ikke helårsdrevne flåten.

- Av de 10 400 fiskerne som er sysselsatt i den helårsdrevne flåten er ca. 6 000 sysselsatt i havfiskeflåten, altså det som her er definert som

gruppe 1. Dette er i hovedsak fiskefartøy på 28 m eller større.

- Vel 3 000 fiskere er sysselsatt i det som er definert som gruppe 2, som i stor grad utgjøres av fiskefartøy mellom 13 og 27,9 m. Mellom 1 400 og 1 500 fiskere har sitt virke i den helårsdrevne flåten under 13 m, som her er definert som gruppe 3.
- Fiskere i nedtrappingsfasen, gruppe 5, vil en i hovedsak finne blant de fiskerne som er over 60 år på blad B i fiskermanntallet. I følge fiskermanntallet var det 1677 fiskere over 60 år på blad B i 2000. Det er imidlertid ikke alle disse som kan sies å være i en nedtrappingsfase.

Hvor mange som kombinerer kystfiske og havfiske, er det umulig å si, men det er grunn til å tro at et betydelig antall fiskere både i gruppe 1, 2, 3 og 5 driver ulike fiskerier i kombinasjon.

Nærmere om undersøkelsen av materialet fra Garantikassen

For å undersøke hvordan noen utvalgte årskull av fiskere har utviklet seg over tid, har Jahn Petter Johnsen i samarbeid med Garantikassen for fiskere gjort noen analyser av innbetalinger av medlemspremie til pensjonstrygden for fiskere. Et årskull er da definert som de fiskerne som foretar sin første innbetaling av medlemspremie til pensjonstrygden i løpet av et kalenderår, eventuelt det første året det gis fritak for innbetaling.

Det presiseres at undersøkelsen ikke omfatter det totale antallet fiskere som var oppført i blad B i fiskermanntallet for de enkelte årskullene. Dette skyldes at ikke alle fiskere som har vært oppført på blad B har betalt medlemspremie til pensjons-

¹ Dette tallet gjelder fiskere på båter som har helårsdrift. Det har ingen sammenheng med antallet fiskere som er registrert på blad B i fiskermanntallet, se tabell 6.3.

Tabell: 6.1 Utvikling i 1965-, 1975-, 1985-, 1990-, og 1995-kullet ut fra innbetaling til pensjonstrygden for fiskere

Kull 1965		Kull 1975		Kull 1985		Kull 1990		Kull 1995	
År	Antall	År	Antall	År	Antall	År	Antall	År	Antall
1965	1 634								
1967	810	1975	349						
1970	593	1977	240	1985	776				
1975	262	1980	183	1987	328	1990	586		
1980	271	1985	132	1990	220	1992	300		
1985	213	1990	99	1993	212	1994	275	1995	908
1990	211	1993	102	1995	191	1996	171	1997	436
1995	191	1995	96	1997	154	1998	129	1999	319
2000	154	2000	77	2000	69	2000	111	2000	281

Tabell: 6.2 Utviklingen i antall manntallsførte fiskere 1948-2001

År	Hovedyrke	Prosent	Bi-yrke	Prosent	I alt
1948	68 400	80,0 %	17 100	20,0 %	85 500
1960	45 200	74,2 %	15 700	25,8 %	60 900
1971	30 819	74,5 %	10 562	25,5 %	41 380
1975	25 388	72,0 %	9 847	28,0 %	35 262
1980	25 140	72,3 %	9 649	27,7 %	34 789
1995	17 160	72,5 %	6 493	27,5 %	23 653
1999	15 326	72,0 %	5 948	28,0 %	21 274
2001	13 700	72,2 %	5 267	27,8 %	18 967

Kilde: Fiskeridirektoratet

trygden for fiskere. I denne forbindelse skal en merke seg at pensjonstrygden i årene 1971 – 1994 i praksis fungerte som en frivillig ordning. Årsaken var at medlemspremien ikke kunne tvangs-inndrives og at det heller ikke fantes noen annen reaksjonsmulighet når premien ikke ble innbetalt. Undersøkelsen gir likevel en indikasjon på hvordan ulike kull med fiskere utvikler seg. Undersøkelsen omfatter fem årskull av fiskere fra 1965 til 1995, og resultatet er presentert i tabell 6.1.

Tabell 6.1 viser at ut fra innbetalinger til fiskerpensjonen er avgangen fra fiskerkullene størst de

to første åra, men reduksjonen blir mindre og mindre for hvert år som går. Omkring halvparten av 1965-, 1985- og 1995-kullet forsvant i løpet av de to første åra i fiske. Deretter ble det større stabilitet. Også i de andre kullene er det nedgang i antallet i løpet av de to første åra.

Det ble gjort en tilsvarende analyse for 1995-kullet for fiskere bosatt i noen utvalgte kommuner. I hovedtrekk viser den en liknende utvikling på kommunenivå.

Tabell: 6.3 Personer registrert med fiske som hovedyrke 1992-2001 fordelt på aldersgrupper

År	Under 20 år	20-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år	60 år og over	I alt
1992	866	5 390	4 104	4 145	2 976	2 293	19 765
1993	779	5 286	4 027	4 115	3 032	1 829	19 068
1994	541	4 053	3 522	3 625	2 942	1 759	16 442
1995	544	4 386	3 735	3 648	3 067	1 780	17 160
1996	465	4 251	3 765	3 627	3 170	1 809	17 087
1997	436	3 896	3 727	3 503	3 242	1 857	16 661
1998	425	3 105	3 395	3 189	3 223	1 804	15 141
1999	458	3 010	3 447	3 180	3 330	1 901	15 326
2000	445	2 587	3 245	3 032	3 273	1 677	14 259
2001	425	2 287	3 165	2 931	3 165	1 727	13 700

Kilde: Fiskeridirektoratet

Utviklingen i antall fiskere

Antallet fiskere har blitt redusert gjennom en rekke år. Tabell 6.2 viser utviklingen for fiskere registrert i fiskermanntallet fra midten av 1900-tallet fram til 2001.

Tabell 6.2 viser både de som ifølge fiskermanntallet hadde fiske som hovedyrke og de som har fiske som biyrke. Som det framgår, gikk antallet som var registrert med fiske som hovedyrke ned fra 68 400 personer i 1948 til 13 700 personer i 2001. Den betydelige reduksjonen i antallet fiskere har blant annet sammenheng med effektiviseringen av fangstmetodene og utrustningen av fartøyene. Det har skjedd store endringer i flåtestrukturen, og en må regne med at denne utviklingen fortsetter. Det er også en rekke andre faktorer som vil ha betydning for hvor mange personer som vil livnære seg ved fiske i framtida. En må regne med at antallet fiskere vil fortsette å synke i årene framover.

Tabell 6.3 viser antall personer registrert i fiskermanntallet med fiske som hovedyrke i perioden 1992-2001, og hvordan disse fiskerne fordeler seg på aldersgrupper.

Det framgår at det er et relativt stort antall personer som fortsetter i fisket fram mot 60 år. Aldersgruppen 50-59 år er de senere årene like sterkt representert blant fiskerne som yngre aldersgrupper. Det hører imidlertid med i bildet at de eldre årsklassene begynte som yrkesfiskere i en tid da flere drev heltidsfiske enn i dag.

6.2.3 Norsk fiskerinæring

Generelt

Norsk fiskeeksport har de siste 10-15 årene økt jevnt. I 2001 gav fiskerinæringen Norge eksportinntekter på 30,5 milliarder kroner, en nedgang på ca. 1 milliard fra året før. Disse eksporttallene plasserer fiskerinæringen som den viktigste eksportnæringen i Norge etter olje og gass. Hvert år skaffer den landet et stort netto overskudd. Hele 90 prosent av alt som blir fisket i Norge, eksporteres til utlandet. Omsetningen innenlands er på omlag 4,8 milliarder kroner. Verdien av tradisjonelt fiske og fangst på førstehånd (fra fisker) var i 2001 ca. 11,5 milliarder kroner.

Den suverent største fiskerinasjonen i verden er Kina, som produserer over 40 mill. tonn sjømat i året gjennom fiske og oppdrett. Så følger Peru, Chile, Japan og USA. Norge er verdens 10. største fiskerinasjon med en årlig produksjon gjennom

fiske og oppdrett på 3-3,5 mill. tonn sjømat. Målt i kvantum er det bare Russland som er større enn Norge av de europeiske landene. Målt i verdi vil Norge komme enda høyere opp på listen over de viktigste fiskerinasjonene i verden.

Norge forvalter noen av mest produktive havområdene i verden. Havområdene våre er 2 mill. kvadratkilometer, og er ca. 7 ganger større enn fastlandsnorge. De består av områdene ut til 200 nautiske mil fra norskekysten, områdene i fiskerisonen ved Jan Mayen og områdene i fiskevernsonen rundt Svalbard. Norge har også gjennom gjensidige kvoteavtaler fiskerettigheter i de økonomiske sonene til en rekke andre land, herunder Russland, Island, Grønland, Færøyene og EU. Norske fiskere deltar også i regulerte fiskerier i internasjonale havområder, både i det nordøstlige Atlanterhavet, i det nordvestlige Atlanterhavet (øst for Canada) og på den sørlige halvkulen.

Fiskerinæringen består av mange aktører og yrkesgrupper. Omlag 13 700 fiskere fordelt på alle typer fartøy og redskap har fiske som hovedyrke. I oppdrettssektoren er det omlag 3 500 årsverk, og i foredlingsindustrien omlag 10 000 sysselsatte. Utover dette arbeider 5-600 personer med eksport. I tillegg kommer et omfattende nett av tilknyttede virksomheter; verft og verksteder, redskapsindustrien, elektronikk, fiskeletingsutstyr, kjøle-/fryseteknikk, transport, bank/finans og øvrig servicevirksomhet. Det er også mange arbeidsplasser knyttet til næringen i offentlig forvaltning, i forskning og i utdanningssektoren.

Fram til 1970-tallet (80-tallet for kystflåten) var det fritt fram å høste av fiskeressursene. Siden den tid er fiskerinæringen blitt strengt regulert gjennom et komplisert nett av lovverk, kvoter og konsesjoner. Et nytt havrettsregime gjorde at kyststater opprettet 200-mils økonomiske soner i 1977. Fisket i disse sonene og i tilgrensende områder er blitt regulert gjennom fiskeriattaler. Norge er med i multilaterale avtaler, har avtaler med enkeltland og med EU. Internasjonale reguleringer har vært nødvendig for å sikre en økologisk forsvarlig utnytting av ressursene. Fangstkapasiteten globalt er for stor, og vi ser i dag at uregulerte områder utenfor 200-mils sonene, som Smutthullet og Smutthavet, er blitt problemområder.

Situasjonen for norsk fiskerinæring har gått i bølger. Det er svingninger i ressurs situasjonen for ulike fiskeslag i ulike områder. Det gir svingninger for ulike fartøytyper. Likevel er fiskerinæringen i dag en lønnsom næring.

Sentrale utviklingstrekk

Norsk fiskerinæring mottok tidligere betydelige overføringer fra staten. Etter andre verdenskrig bidro staten med subsidier til næringen, først gjennom et system med forhandlinger med de enkelte fiskesalgslagene, og senere med Norges Fiskarlag med utgangspunkt i Hovedavtalen mellom Norges Fiskarlag og staten av 1964.

Subsidiene til fiskerinæringen var betydelige fram til begynnelsen av 1990-tallet, selv om de varierte ut fra forholdene i næringen i de enkelte årene. Det var likevel et klart prinsipp at staten var ansvarlig for lønnsomheten i næringen. Utover på 1990-tallet skjedde det et skifte i subsidielolitikken overfor næringen. Bakgrunnen for dette var både endrede politiske prioriteringer med et sterkere kritisk søkelys på statlige overføringer og våre internasjonale forpliktelser i forbindelse med EFTA og EØS. Denne utviklingen førte til at statsstøtten til fiskerinæringen gradvis ble bygget ned.

I dag er næringen selv ansvarlig for sin egen lønnsomhet. Etter hvert som denne virkelighetsoppfatningen har modnet i næringen, har det gitt grunnlag for ønsker om tiltak og endringer i fiskeripolitikken med sikte på varig forbedring av lønnsomheten.

Konkret har dette ført til at en har gått over fra en situasjon der allemannsretten til å drive fiske har vært framtreddende, til en situasjon der flere og flere fiskerier blir lukket for avgrensede grupper. Dette har skjedd ut fra en erkjennelse av at fisket er begrenset gjennom kvoter, og at det er nødvendig å redusere antallet som skal dele disse begrensede ressursene dersom en varig lønnsomhetsforbedring skal kunne oppnås. Dette er en utvikling som pågår med full styrke i dag. Det er forventet at det innenfor flere viktige fiskerier som i dag er åpne, vil bli gitt særskilte rettigheter til avgrensede grupper. Dette vil gi grunnlag for kapasitetsreduksjon i næringen, ettersom tilgangen til fisket blir begrenset. En nedgang i antall fartøy gir direkte gevinst til de øvrige som er i den avgrensede gruppen.

Det er forventet at antallet fartøy vil bli redusert i de fleste gruppene de nærmeste årene. Dette vil også føre til at antallet fiskere går ned. På den annen side vil økt kvotegrunnlag for fartøyene gi økt aktivitet og lønnsomhet og dermed grunnlag for mer bruk av avløsningsmannskaper. Denne utviklingen forventes å føre til en tendens i retning av «normalisering» av arbeidsforholdene i

næringen med hensyn til bl.a. arbeidstid og avlønning. En slik fremtidig utvikling vil likevel neppe få et slikt omfang at ikke fiskeryrket fortsatt vil være et spesielt yrke i denne sammenheng.

Om fiskeryrket

Trolig vil rekruttering av kvalifisert arbeidskraft bli en av de største utfordringene næringen står overfor i årene som kommer. I denne forbindelse legges det stadig større vekt på at en jobb ombord i et fiskefartøy skal være lønnsom og attraktiv.

Fiskeryrket har utviklet seg til et moderne yrke med store krav til effektiv og rasjonell drift. For å lykkes med dette er det nødvendig å ta i bruk moderne fiskeriteknologi, noe som stiller økende krav til utøveren og hans eller hennes bakgrunn. Samtidig har fiskeryrket fremdeles et element av spenning i seg. Dette gjelder både de spesielle karaktertrekkene ved selve arbeidet og ikke minst muligheten for høy økonomisk fortjeneste. Det er det spesielle avlønningssystemet i fiskeriene som skaper denne spenningen omkring inntektsmulighetene.

Tariffsystemet i fiskerinæringen

Avlønningen i fiskeflåten består i hovedsak av lott. En lott er en forhåndsavtalt prosentandel av fangstverdien, beregnet av et grunnlag hvor forhåndsavtalte fellesutgifter er trukket fra. Det er to avtalesystemer i fiskeflåten. I tillegg er det fiskere som ikke omfattes av tariffavtaler.

Hovedparten av tariffavtalene for havfiskeflåten er inngått mellom Fiskebåtrederne Forbund på den ene siden og Norsk Sjømannsforbund, Det norske maskinistforbund og Norsk Sjøoffisersforbund på den andre siden. Tariffavtalene for en gruppe havfiskefartøy samt kystflåten er inngått mellom Båteierseksjonen i Norges Fiskarlag på den ene siden, og Mannskapsseksjonen i Norges Fiskarlag på den andre siden. I begge avtalesystemene er lottprosjenter til fiskerne definert for alle typer fiskerier.

Både i havfiskeflåten og i deler av kystfiskeflåten er det også et element av fast lønn i form av avtalt hyre, dvs. månedshyre for den tid en faktisk driver fiske. Det er også utviklet en minstelønns-garantiordning som sikrer fiskerne et minimumsutbytte fra fisket. Garantiene er imidlertid på relativt lave nivåer, så inntektene til fiskerne er i det vesentlige priggitt verdien av fangsten de er med på å fange.

Tabell: 6.4 Pensjonsgivende inntekt for fiskere 50-59 år i 2000. De med 20 % størst avvik er fjernet

Alder/ fødselsår	Antall	Gjennomsnittlig pensjonsgivende inntekt			I alt
		-lønnstaker	-selvstendig	-jord/skog/fisk	
50/1950	293	66 814	4 328	210 457	281 600
51/1949	303	64 869	5 987	223 526	297 383
52/1948	321	66 724	3 296	197 277	267 297
53/1947	317	84 761	2 449	188 495	275 706
54/1946	291	55 070	6 543	212 832	274 447
55/1945	308	67 670	6 290	191 969	265 930
56/1944	298	58 801	3 620	193 809	256 231
57/1943	251	53 123	4 929	179 138	237 191
58/1942	235	63 933	1 372	165 378	230 680
59/1941	222	40 180	3 999	165 768	209 947

Kilde: Rikstrygdeverket/Garantikassen for fiskere

Tariffavtalene mellom Fiskebåtrederne Forbund og sjømannsorganisasjoner

Fiskebåtrederne Forbund slutter tariffavtaler for de ansatte i trålerflåten, ringnot/kolmuleflåten, de største industritrålerne, de største småtrålerne og selfangsten.

Det er opprettet en Hovedavtale mellom LO/ Norsk Sjømannsforbund og Fiskebåtrederne Forbund. Dersom det ikke oppnås enighet i forhandlinger mellom partene i havfiskeflåten, begjæres mekling hos Riksmeklingsmannen. Hvis meklingen ikke fører fram har de ansatte ordinær streikerett.

Tariffavtalene mellom tariffseksjonene i Norges Fiskarlag

Tariffseksjonene i Norges Fiskarlag, Båteierseksjonen og Mannskapsseksjonen har forhandlet fram avtaler for alle fiskerier, unntatt de fartøyer som har tariff gjennom Fiskebåtrederne Forbund og Norsk Sjømannsforbund, Det norske maskinistforbund og Norsk Sjøoffisersforbund.

Det er utarbeidet en fiskerioverenskomst som regulerer ansettelse, oppsigelse, mannskapets og båteiers plikter, garantiordning, forsikringsordning, fangst og oppgjør etc. Det er videre utarbeidet oppgjørsavtaler som regulerer delingen mel-

lom båt, redskap og mannskap ut fra et sett av kriterier.

Forhandlinger mellom seksjonene reguleres av en Hovedoverenskomst. Dersom det ikke oppnås enighet i forhandlinger kan det kreves mekling og eventuelt voldgift.

6.3 Inntektsforhold for fiskere og fiskerpensjonister

6.3.1 Innledning

Til bruk for utvalget er det gjennomført undersøkelser av inntektsforholdene for personer oppført på blad B i fiskermanntallet i alderen 50-66 år. Undersøkelsene er foretatt av Rikstrygdeverket i samarbeid med Garantikassen for fiskere. De omfatter inntekter i år 2000, det siste året det var registrert inntektsopplysninger for i Rikstrygdeverket da undersøkelsen ble foretatt.

6.3.2 Pensjonsgivende inntekt for fiskere

Tabell 6.4 viser resultatet av en undersøkelse av gjennomsnittlig pensjonsgivende inntekt for fiskere i alderen 50-59 år. Det er gjennomsnittsinntekten for hvert årskull som vises. For å unngå at mer tilfeldige avvik skal påvirke resultatet, er inntekter med 20 prosent størst avvik i hvert årskull fjernet.

Tabell: 6.5 Fordeling av pensjonsgivende inntekt for fiskere 50-59 år i år 2000

Intervall i G/kroner		Næringsinntekt i jord, skog og fiske. Antall personer (pst.)		Samlet pensjonsgivende inntekt. Antall personer
Under 1 G	48 300 og lavere	908	(26)	434
Mellom 1 og 2 G	48 400-96 700	327	(9)	279
Mellom 2 og 5 G	96 800-241 800	1 033	(29)	1 021
Mellom 5 og 8 G	241 900-410 800	892	(25)	1 075
Mellom 8 og 12 G	410 900-580 500	317	(9)	585
Over 12 G	580 600 og høyere	79	(2)	162
Sum personer		3 556	(100)	

Kilde: Rikstrygdeverket/Garantikassen for fiskere

Som pensjonsgivende inntekt regnes etter folketrygdloven § 3-15 personinntekt etter skatteloven § 12-2 med unntak for blant annet pensjoner og livrenter. Noe upresist kan en si at pensjonsgivende inntekt er arbeidsinntekt samt visse ytelser som kommer isteden for arbeidsinntekt, som sykepenge og arbeidsløshetsstrygd.

Av i alt 3 556 fiskere som var registrert på blad B i den aktuelle aldersgruppen, gjenstår 2 839 fiskere etter at de med 20 prosent størst avvik i inntekten i hvert årskull er fjernet. Det legges til grunn at pensjonsgivende inntekt i kategorien jord/skog/fisk (dvs. næringsinntekt i jordbruk, skogbruk og fiske) i det vesentlige omfatter næringsinntekt som fisker. Gjennomsnittet av denne type inntekt for alle som omfattes av tabellen er

om lag 195 000 kroner, mens gjennomsnittet av all pensjonsgivende inntekt er om lag 260 000 kroner.

Kategorien pensjonsgivende inntekt som selvstendig omfatter annen næringsinntekt enn næringsinntekt i jordbruk/skogbruk/fiske. Det er registrert svært beskjedne inntekter i denne kategorien.

Kategorien pensjonsgivende inntekt – lønnstaker omfatter både arbeidsinntekt som lønnstaker ved siden av fiske og arbeidsinntekt i form av hyre på fiskefartøy. Dessuten omfatter denne kategorien pensjonsgivende inntekt i form av sykepenge og arbeidsløshetsstrygd.

Det er også undersøkt hvordan størrelsen på inntektene fordelte seg for fiskere i alderen 50-59

Tabell: 6.6 Inntekter for fiskerpensjonister i 2000. De med 20 % størst avvik i pensjonsgivende inntekt er fjernet.

Alder/ fødselsår	Ant.	Gjennomsnittlig pensjonsgivende inntekt				Gj.snittlig fiskerpensjon
		-lønnstaker	-selvst.	-jord/skog/fisk	I alt	
60/1940	107	39 002	5 991	139 768	184 762	60 433
61/1939	137	22 812	1 564	141 932	166 308	60 092
62/1938	112	23 006	1 383	97 728	122 117	58 410
63/1937	123	19 973	212	82 600	102 786	61 380
64/1936	122	12 436	433	56 877	69 746	60 136
65/1935	115	7 871	1 058	70 204	79 133	61 632
66/1934	123	5 318	370	57 116	62 805	59 918

Kilde: Rikstrygdeverket/Garantikassen for fiskere

år i år 2000. Undersøkelsen omfatter fiskerinntekt (kategorien næringsinntekt i jord, skog og fiske) og samlet pensjonsgivende inntekt. Resultatet er gjengitt i tabell 6.5. Grunnbeløpet (G) er kr 48 377, som var det gjennomsnittlige grunnbeløpet for 2000.

Som det framgår, befinner flest fiskere i denne aldersgruppen seg i intervallene 2-5G og 5-8G. Det er likevel store inntektsforskjeller innenfor fiskeryrket.

Det er påfallende at såpass mange av fiskerne har inntekt under 1G, i og med at dette i dag er grensen for å bli registrert på blad B i fiskermannntallet, dvs. med fiske som hovedyrke. Årsaken kan dels være at mange fiskere har varierende næringsinntekt fra år til år pga. svingninger i fisket og pga. skattemessige avskrivninger. Dette kan tilsi at noen fiskere kan få lavere inntekt enn G ett år, og en langt høyere inntekt neste år.

Det må likevel antas at en del av årsaken er feil ved føring og oppdatering av fiskermannntallet, slik at det er registrert personer på blad B som ikke skulle vært der.

6.3.3 Inntektsforhold for fiskerpensjonister

Tabell 6.6 viser resultatet av en undersøkelse av inntektsforholdene for fiskerpensjonister som fortsatt er fiskere. Det vises gjennomsnittsinntekter for hvert årskull etter at inntekter med 20 prosent størst avvik er fjernet. I tillegg er det tatt med en kolonne som viser gjennomsnittlig fiskerpensjon for hvert årskull.

I aldersgruppen 60-66 år var det registrert 1 053 personer på blad B i fiskermannntallet. Tabellen omfatter de 839 personene som gjenstår når de med 20 prosent størst inntektsavvik er fjernet. Kolonnen som viser fiskerpensjon omfatter likevel gjennomsnittspensjonen for alle registrerte i hvert årskull.

Gjennomsnittlig fiskerinntekt (kategorien jord/skog/fisk) var om lag 141 000 kroner for 60-61 åringene. Gjennomsnittet av denne typen inntekt for alle årsklassene som omfattes av tabellen var om lag 93 000 kroner, mens gjennomsnittet for all pensjonsgivende inntekt var om lag 111 000 kroner.

Hvordan pensjonsgivende næringsinntekt i kategorien jord/skog/fisk fordeler seg på forskjellige inntektsintervaller er vist i tabell 6.7,

Tabell: 6.7 Fordeling av næringsinntekt i jord/skog/fisk for fiskere 60-66 år i 2000.

Intervall i G/kr	Alder/fødselsår – antall personer							Sum
	60/1940	61/1939	62/1938	63/1937	64/1936	65/1935	66/1934	
Under 1G								
48 300 og lavere	37	51	52	64	75	61	73	413
Mellom 1 og 2G/								
48 400-96 700	21	14	21	20	26	29	29	160
Mellom 2 og 5G/								
96 800-241 800	44	62	41	41	32	36	35	291
Mellom 5 og 8G/								
241 900 410 800	25	35	22	21	13	11	13	140
Mellom 8 og 12G/								
410 900 og høyere	6	10	5	8	5	7	2	43
Over 12G/								
580 600 og høyere	1	0	0	1	2	0	2	6
Sum	134	172	141	155	153	144	154	1 053

Kilde: Rikstrygdeverket/Garantikassen for fiskere

Tabell: 6.8 Fordeling av samlet pensjonsgivende inntekt for fiskere 60-66 år i 2000.

Intervall i G/kr	Alder/fødselsår – antall personer							Sum
	60/1940	61/1939	62/1938	63/1937	64/1936	65/1935	66/1934	
Under 1G								
48 300 og lavere	19	32	37	51	59	53	66	317
Mellom 1 og 2G/								
48 400-96 700	25	18	23	22	33	27	31	179
Mellom 2 og 5G/								
96 800-241 800	42	66	44	41	34	40	37	304
Mellom 5 og 8G/								
241 900 410 800	35	39	25	30	18	14	15	176
Mellom 8 og 12G/								
410 900 og høyere	12	13	10	10	6	9	3	63
Over 12G/								
580 600 og høyere	1	4	2	1	3	1	2	14
Sum	134	172	141	155	153	144	154	1 053

Kilde: Rikstrygdeverket/Garantikassen for fiskere

mens tabell 6.8 viser tilsvarende fordeling for samlet pensjonsgivende inntekt.

Tabell 6.8 viser at mange fortsatt står i fiskermanntallet og har inntekt av fiske etter fylte 60 år. Som naturlig er, avtar antallet med middels og høy inntekt med økt alder. Det er likevel en del fiskere som har en betydelig fiskerinntekt ved fylte 66 år.

6.3.4 Sammenligning av inntektsforholdene før/etter 60 år

Tabell 6.9 viser antall fiskere i alderen 50-66 år som var registrert på blad B i fiskermanntallet i 2000, dvs. var registrert med fiske som hovedyrke.

I tabell 6.10 er det gitt en oversikt over inntektene for disse fiskerne. Inntekter med 20 prosent størst avvik er fjernet. Inntektsopplysningene omfatter gjennomsnittlig inntekt for de enkelte årskullene i form av lønnsinntekt mv. og næringsinntekt i fiske mv. (jord/skog/fisk). Inntekt som selvstendig næringsdrivende, som er tatt med i tabell 6.4 og tabell 6.6, er ikke med i oversiktstabellen. For fiskere i alderen 60-66 år er gjennomsnittlig fiskerpensjon tatt med.

Det framgår av tabell 6.10 at både antall personer registrert med fiske som hovedyrke og den gjennomsnittlige yrkesinntekten som fisker viser en synkende tendens med alderen. Det er imidlertid

Tabell: 6.9 Fiskere registrert på blad B i 2000. Antall personer i alderen 50-66 år

Alder	50	51	52	53	54	55	56	57	58
Antall	367	380	402	397	365	386	373	314	294
Alder	59	60	61	62	63	64	65	66	
Antall	278	134	172	141	155	153	144	154	

Kilde: Garantikassen for fiskere

Tabell: 6.10 Inntekter for fiskere 50-66 år i 2000. De med 20% størst avvik er fjernet. Inntekter i 1000 kroner

1	2	3	4	5	6	7
Alder/ fødselsår	Lønnsinn- tekt mv.	Nærings- inntekt fisk mv.	Sum lønns-inntekt og inntekt fisk mv. (2+3)	Fisker- pensjon	Sum innt. fisk m.v. og f.pensjon (3+5)	Sum inntekt og f.pensjon (2+3+5)
50/1950	69	210	279		210	279
51/1949	68	227	292		227	292
52/1948	67	197	264		197	264
53/1947	85	188	273		188	273
54/1946	55	213	268		213	268
55/1945	68	192	260		192	260
56/1944	59	194	253		194	253
57/1943	53	179	232		179	232
58/1942	64	165	229		165	229
59/1941	40	166	206		166	206
60/1940	39	140	179	60	200	239
61/1939	23	142	165	60	207	225
62/1938	23	98	121	58	156	179
63/1937	20	83	103	61	144	164
64/1936	12	57	69	60	117	129
65/1935	8	70	78	62	132	140
66/1934	5	57	62	60	117	122

Kilde: Rikstrygdeverket/Garantikassen for fiskere

tid ikke noe markert skille i yrkesinntekten ved 60 års alder.

I tabell 6.11 er yrkesinntekten for aldersgruppen 60-66 år sammenlignet med inntekten for aldersgruppen 50-59 år.

Ser vi på kolonne 2, har den eldste gruppen, som mottar fiskerpensjon, gjennomsnittlig noe under halvparten av næringsinntekten i fiske per år i behold. Dersom en også tar med lønnsinntekt, har den eldste gruppen noe mindre inntekt i

Tabell: 6.11 Gjennomsnittlig yrkesinntekt for fiskere 50-59 år og 60-66 år i 2000. Inntekter i 1000 kroner.

1	2	3
Alder	Næringsinntekt fisk mv. (jord/skog/fisk)	Sum lønnsinntekt mv. og nærings- inntekt fisk mv.
50-59 år	194,7	259,5
60-66 år	92,5	110,8
60-66 år i % av 50-59 år	47,5 %	42,7 %

Kilde: Rikstrygdeverket/Garantikassen for fiskere

Tabell: 6.12 Gjennomsnittlig inntekt for fiskere 50-59 år og 60-66 år i 2000. Inntekter i 1000 kroner

1	2	3
Alder	Næringsinntekt fisk mv. (jord/skog/fisk) + fisker-pensjon fra 60 år	Sum lønnsinntekt mv. og næringsinntekt fisk mv. + fiskerpensjon fra 60 år
50-59 år	194,7	259,5
60-66 år	153,5	171,0
60-66 år i % av 50-59 år	78,8 %	65,9 %

Kilde: Rikstrygdeverket/Garantikassen for fiskere

behold. Årsaken kan være at lønnsinntekten bl.a. inneholder hyre, og at andelen fiskere med denne typen avlønning som en del av inntekten synker etter fylte 60 år.

I tabell 6.12 er gjennomsnittsinntektene for de to aldersgruppene sammenlignet når inntekt fra fiskerpensjonen er tatt med for aldersgruppen 60-66 år.

Som det framgår er samlet gjennomsnittlig inntektsnivå for fiskerpensjonistene som fortsatt er registrert som yrkesfiskere nærmere 80 prosent av tidligere nivå når en ser på næringsinntekten for fisker (kolonne 2). Tar en også med lønnsinntekter i sammenligningen (kolonne 3), blir gjennomsnittlig inntektsnivå for fiskerpensjonis-

tene som fortsatt fisker om lag 65 prosent av tidligere inntektsnivå.

For de pensjonistene som har en fullt opptjent fiskerpensjon, vil inntekten som pensjonister bli høyere. Forutsetter vi at disse gjennomsnittlig vil ha samme yrkesinntekt som fiskere ellers, vil summen av gjennomsnittlig inntekt og pensjon utgjøre om lag 170 900 kroner dersom en bare regner med næringsinntekt i fiske, og om lag 188 400 kroner dersom en også regner med lønnsinntekt m.v. For disse pensjonistene blir samlet inntektsnivå i alderen 60-66 år henholdsvis 87,8 prosent og 72,6 prosent av inntektsnivået i alderen 50-59 år.

Tabell: 6.13 Gjennomsnittlig uførepensjon for tidligere fiskere. 100 % uføregrad. G=51 360 kroner (per 1. mai 2001)

Opptjening i pensjonstrygden for fiskere						
Alder/ fødselsår	Minst 1560 uker		750-1559 uker		Alle med 750 uker og høyere	
	Ant.	Gj.snittlig uførepensjon. Kroner per år	Ant.	Gj.snittlig uførepensjon. Kroner per år	Ant.	Gj.snittlig uførepensjon. Kroner per år
60/1941	13	142 107	36	148 776	49	147 007
61/1940	10	171 307	40	139 213	50	145 632
62/1939	23	152 608	52	142 577	75	145 653
63/1938	28	146 533	51	140 344	79	142 538
64/1937	33	152 302	64	136 603	97	141 944
65/1936	18	148 827	73	143 966	91	144 928
66/1935	25	150 216	57	137 672	82	141 496
I alt/snitt	150	150 891	373	141 006	523	143 841

Kilde: Rikstrygdeverket/Garantikassen for fiskere

6.4 Gjennomsnittlig uførepensjon for tidligere fiskere

Rikstrygdeverket har i samarbeid med Garantikassen for fiskere også foretatt en undersøkelse av størrelsen på uførepensjonene for tidligere fiskere. Undersøkelsen omfatter personer i alderen 60-66 år i 2001 som har opptjent 750 premieuker eller mer i pensjonstrygden for fiskere og som har 100 prosent uførepensjon fra folketrygden. Dermed faller fiskerpensjonen bort ved samordning med uførepensjonen.

Undersøkelsen viser gjennomsnittlig uførepensjon for de enkelte årskull. Resultatet er gjen-gitt i tabell 6.13.

Av de 523 personene som har 100 prosent uførepensjon har nærmere 30 prosent vært i fiskeryrket i 30 år eller mer. Tabellen viser at uførepensjonen til denne gruppen gjennomsnittlig er noe høyere (om lag 151 000 kroner) enn for de øvrige (141 000 kroner). Dette avspeiler en viss forskjell i inntektene.

Folketrygden består av flere komponenter hvorav tilleggspensjonen beregnes ut fra pensjonsgivende inntekt og opptjente pensjonspoeng. Grunnpensjonen avhenger av sivilstand og om en ektefelle eller samboer er pensjonist eller forsørger seg selv ved egen inntekt.

Det forutsetter at om lag halvparten av pensjonistene i hver gruppe har grunnpensjon som tilsvarende grunnbeløpet (såkalt enslig pensjonist) og at resten har grunnpensjon som tilsvarende 75 prosent av grunnbeløpet. Det ses bort fra eventuelle forsørgingstillegg.

Under disse forutsetningene kan det gjennomsnittlige inntektsnivået for gruppen som har minst 30 års opptjening i pensjonstrygden anslås til å ha vært om lag 290 000 kroner. For de øvrige anslås det gjennomsnittlige inntektsnivået til om lag 270 000 kroner.

6.5 Fiskermanntallet som grunnlag for medlemskap i fiskerpensjonsordningen

6.5.1 Innledning

Det er nødvendig å ha klare kriterier for hvem som skal omfattes av en pensjonsordning for fiskere. Dette gjelder både dersom den gjeldende statsgaranterte ordningen fortsetter og dersom en går over til en fondsbasert pensjonsordning for fiskere med opptjening av individuelle rettigheter.

Medlemskapet i pensjonstrygden for fiskere er i dag knyttet opp mot blad B i fiskermanntallet, dvs. registeret over personer som har fiske som hovedyrke. Det er utvalgets oppfatning at personkretsen for en pensjonsordning for fiskere fortsatt bør knyttes opp mot blad B i fiskermanntallet, som er det yrkesregisteret som gir fiskerne ulike rettigheter innenfor norsk fiskerinæring.

Nedenfor gis det en omtale av fiskermanntallet og manntallsføringen. Det pekes på sider ved regelverket og praktiseringen av det som ikke fungerer tilfredsstillende, og foreslås visse endringer.

6.5.2 Formål

Ordningen med et eget manntall over fiskere og fangstfolk skal sikre registrering av alle som er bosatt i Norge og som helt eller delvis har saltvannsfiske eller dyrefangst i havet som næring. Formålet med fiskermanntallet er å ha et pålitelig register over yrkesfiskere for de offentlige etater som administrerer ulike ordninger. Dette er Fiskeridirektoratet (fiskeri- og næringsmessige rettigheter), Garantikassen for fiskere (sosiale ytelser, tilskudd, osv.) og trygdeetaten (sosiale og trygdemessige rettigheter). Fiskesalgslagene bruker data fra fiskermanntallet til sine formål og likedan skatteetaten som ledd i kontrollarbeid.

Fiskermanntallet har nå sin hjemmel i lov om pensjonstrygd for fiskere § 4, der det er bestemt at departementet kan opprette et register over alle som er bosatt i riket og som har saltvannsfiske eller dyrefangst i havet som næring. Det følger av bestemmelsen at registeret blant annet skal brukes til å avgrense hvem som omfattes av sosiale ordninger for fiskere.

Fiskeridepartementet har gitt en egen manntallsforskrift med nærmere bestemmelser om fiskermanntallet (forskrift av 26. september 1983 nr. 1945 om føring av manntall for fiskere, fangstmenn m.v.).

6.5.3 Føring av fiskermanntallet

Fiskermanntallet er inndelt i blad A (fiske som biyrke) og blad B (fiske som hovedyrke). Begge blad er organisert i en hoved- og tilleggsliste. Hovedlisten settes opp om høsten (hovedrulling) og gjelder for det kommende manntallsåret (dvs. kalenderåret). Bortsett fra de tilfellene der den manntallsførte selv har gitt feilaktige eller mangelfulle opplysninger, kan det ikke strykes noen fra hovedlisten i løpet av året.

Tilleggslisten nyttes til enkeltopptak gjennom året (fra 1. november til 31. oktober). Opptaket blir da vurdert mot hovedliste for neste år. Oppføring på hovedliste, strykning, overføring fra et blad til et annet og behandling av søknader om opptak på tilleggsliste er enkeltvedtak etter forvaltningsloven. Utmeldinger grunnet utvandring, død eller etter eget ønske regnes ikke som enkeltvedtak og kan gjøres fortløpende.

Vilkår for å stå på blad B i fiskermanntallet.

Vilkårene følger av manntallsforskriften § 5, som lyder:

1. For å bli opptatt på blad B kreves at vedkommende i kommende manntallår antas å få:
 - a) minst 20 ukers full beskjeftigelse i fiske eller fangst – det kreves ikke at de 20 uker skal være sammenhengende sysselsetting – og
 - b) en inntekt av fiske eller fangst tilsvarende folketrygdens grunnbeløp. For enefiskere menes 2/3 av sum brutto fangstverdi. Med inntekt av fiske regnes også sykelønn og garantilott. Dersom en ikke-enefisker har hatt spesielt store utgifter til redskaper, fartøy eller annet vedrørende fiske, kan manntallsfører etter søknad foreta en nærmere vurdering av den inntekt som skal legges til grunn ved eventuelt opptak i manntallet.
2. Den som er beskjeftiget i full virksomhet i tillegg til fiske, kan ikke tas opp på blad B uansett om vilkårene i denne paragrafs nr. 1 og 2 er oppfylt. Full virksomhet i annet yrke eller næring ansees å foreligge dersom inntekt overstiger 3G (G = folketrygdens grunnbeløp) eller arbeidstiden tilsvarende det som er normalt innen vedkommende yrke/næring. Med inntekt menes summen av brutto lønnsinntekt påplussset eventuelle fondsavsetninger og kapitalinntekter. I tillegg må inntekt av fiske utgjøre minst 2/3 av samlet inntekt. I denne sammenheng regnes full alderspensjon som full virksomhet utenom fiske.
3. Personer som mottar uføretrygd etter en uføregrad høyere enn 60 %, kan ikke tas opp på blad B.

Unntaksbestemmelser

Det er gitt bestemmelser om unntak i manntallsforskriften § 6, som lyder:

1. Det kan gjøres unntak fra § 5 nr. 1 og 2 for personlige fiskebåtreidere eller korresponderende

reder for den som på grunn av tillitsverv er forhindret fra å drive fiske eller fangst i samme utstrekning som tidligere. Det er et vilkår at vedkommende har vært registrert på blad B foregående år. Ved sysselsetting om bord under 12 uker og/eller inntekt av fiske eller fangst mindre enn halvparten av folketrygdens grunnbeløp, kan fortsatt oppføring i fiskermanntallet bare skje med forbehold av Fiskeridirektørens samtykke.

2. Det kan gjøres unntak fra § 5 nr. 1 og 2 for den som har fylt 60 år og som har hatt fiske eller fangst som hovednæring i minst de 10 siste foregående år. Det er et vilkår at vedkommende har fiskeriinntekt på 1/2G. Bestemmelsen kan ikke anvendes for personer som oppbærer full alderspensjon.
3. Det kan gjøres unntak fra § 5 nr. 1 og 2 for den som har hatt fiske eller fangst som hovednæring i de 10 siste foregående år og som har blitt tilstått uførepensjon etter en uføregrad på 60 prosent eller lavere dersom det etter en samlet vurdering av vedkommendes ervervsforhold synes rimelig. Det er et vilkår at inntekten av fiske eller fangst utgjør minst halvparten av folketrygdens grunnbeløp.
4. Det kan gjøres unntak fra § 5 nr. 1 og 2 for den som står på blad B det foregående år som på grunn av omsorgsforpliktelser eller andre særlige forhold midlertidig ikke oppfyller kravet til driftstid og inntekt av fiske. Fiskere som står på blad B det foregående år og som føder barn får stå på blad B for det år fødselen skjer og det påfølgende år. Opptak etter denne bestemmelsen gir likevel ikke rett til sykepenges etter folketrygdlovens særbestemmelser for fiskere. Det samme gjelder ytelser etter folketrygdlovens særbestemmelser om yrkesskade.

6.5.4 Ansvar for manntallsføringen

Ansvar for føringen av manntallet er lagt til Fiskeridirektoratets ytre etat, i hovedsak lokale fiskerikontor, noen regionkontor og et fåtall eksterne manntallsførere.

Fiskeridirektoratet sentralt fører et sentralregister. Kommuner er basisinndelingen for manntallsføringen, dvs. at manntallsdistriktene omfatter en eller flere kommuner. Manntallsføringen skal i hovedsak skje i den kommune fiskeren er bosatt. Fiskeridirektoratet oppdaterer de offentlige instansene som har behov for fiskermanntallet.

Det følger av lov om pensjonstrygd for fiskere § 4 at kommunal og annen offentlig myndighet er

pliktig til, uten særskilt godtgjøring og uten hinder av taushetsplikt, å gi registerfører de opplysninger som trengs for registreringen.

Frem til 1981 hadde Rikstrygdeverket ansvaret for føring av fiskermanntallet. Dette året ble manntallet overført til Fiskeridepartementet og rettledningstjenesten til Fiskeridirektoratet. Lov av 11. juni 1982 om rettledningstjenesten i fiskerierieringen fastsatte at det skulle være fiskerinemnd i hver fiskerikommune med ansvar for føring av fiskermanntallet. Fiskerirettleder/manntallsfører skulle ha det daglige ansvaret. Fiskeridepartementet fastsatte 26. september 1983 ny fiskermanntallsforskrift. Med en del endringer gjelder denne forskriften fremdeles. I 1983 var det rundt 65 fiskerirettledere og 60 oppnevnte (eksterne) manntallsførere i tjeneste.

Lov om rettledningstjenesten i fiskerierieringen ble opphevet 1. juli 1998. Hjemmel for fiskermanntallet ble da overført til lov om deltagelsen i fiske § 10 a, og senere til lov om pensjonstrygd for fiskere § 4.

Opphevingen av rettledningsloven medførte at rettledningstjenesten og kontrollverket (Fiskeridirektoratets ytre etat) ble slått sammen til en etat både lokalt og regionalt. Staten er under omorganisering, og fra 1. april 2002 er man kommet ned på rundt 40 utekontor som har ansvar for manntallsføringen. Det er planlagt å redusere tallet ytterligere. De nye kontorene skal styrkes både med personell og kompetanse. Prosessen med omorganisering med blant annet større manntallsdistrikter og ny kontorstruktur i Fiskeridirektoratets ytre etat vil etter planen bli fullført i løpet ca. ett år.

6.5.5 Ulemper ved dagens føring/rullering av fiskermanntallet – hovedliste

Hovedlisten settes opp i forkant av perioden den skal gjelde for. Bakgrunnen er at den skal tjene som redskap for framtidige rettigheter m. m.

Hovedrulleringen for år 2003 skal gjennomføres i oktober/desember 2002. Til grunn vil da ligge ligningstallene for 2001 og bakover. Den sentrale inntektsdokumentasjonen kan da være innpå to år gammel. Dette medfører at manntallsførerne må ta kontakt med mange av fiskerne om det er nye opplysninger siden siste ligning. Trykkesjefen i kommunen bistår når det gjelder trykkesmessige forhold. Andre offentlige etater kan også bli kontaktet i forbindelse med rullering av manntallet.

En slik prosess kan være tidkrevende. Kravet

til fiskerierinntekt er som regel greit å dokumentere. Verre er det med næring ved siden av fiske. Reglene om full virksomhet i annen næring er et viktig skille mellom yrkesfiske og hobbyfiske. Personer som er aktive i flere yrker eller personer som skifter arbeid ofte (totalt en ganske stor gruppe), kan også være vanskelig å kontrollere. Personlig næringsdrivende innen andre yrker (bønder, håndverkere, osv.) med variable inntekter og andre regler for skattlegging er sannsynligvis den vanskeligste gruppen å kontrollere. Videre kan lønnsinntakere i offentlig eller privat sektor som trapper ned eller tar permisjon i kortere eller lenger tid for å fiske, også by på problemer.

Hovedrulleringen innebærer at det må innhentes opplysninger fra andre offentlige etater for å få dokumentert at vilkåret er oppfylt. Etter dagens praksis må den enkelte manntallsfører foreta både muntlige og skriftlige henvendelser. Skatteetaten og trygdeetaten er de viktigste samarbeidspartnere.

Rulleringen av manntallet fungerer i dag ikke tilfredsstillende. Det kan registreres at en rekke fiskere med inntekt bare fra arbeidsledighetsstrygd i fiske eller som har over 60 prosent uførepensjon er ført på blad B i fiskermanntallet. Det samme gjelder personer med lav fiskerierinntekt og liten aktivitet generelt.

Det bør etableres et samarbeid med andre offentlige etater (skatte- og trygdeetaten) om utveksling av maskinelle opplysninger. Opplysningene fra skatteetaten må baseres på ferdigbehandlet ligning.

6.5.6 En mulig løsning

Innhenting av opplysninger om inntekt kan for eksempel løses ved at manntallsfører ber Skattedirektoratet om overføring av følgende opplysninger på fil:

Data fra lønns- og trekkoppgave – totalt innberettet på kode

- 446 Lottinntekt (inkl. garantilott)
- 146 Sykelønn til fisker som bare har hyre
- 448 Sykelønn til fisker
- 217 Alderspensjon fra folketrygden

Data fra ligningen – selvangivelsen

- post 2.7 Netto næringsinntekt
- post 2.1.6 Sum brutto lønnsinntekt
- post 3.1 Sum kapitalinntekter

- Fangstinntekter o.l (post 201 i skjema for beregning av særfradrag, evt postene 3000-3100-3200 i næringsoppgaven)

Opplysningene er dekkende for å fastslå kravet til inntekt.

Kravet til driftstid

Dagens krav til driftstid er ved rullering av manntallet 20 uker. Fiskere som har hatt full beskjeftigelse i fiske eller fangst på havet eller ved kysten på til sammen minst 130 dager (18,57 uker) får et fradrag på 30 pst. av nettoinntekten, maksimalt 70 000 kroner. Særfradraget er ført på post 3.2.14 i selvangivelsen. Innvilget særfradrag gir en sikker bekreftelse på at driftstiden utgjør minst 18,57 uker.

Etter det opplyste er alle ovennevnte opplysninger om inntekter og driftstid/særfradrag tilgjengelige i Skattedirektoratets database.

6.5.7 Konklusjon

Fiskeridepartementet har satt i gang arbeid med en revisjon av manntallsforskriften der bl.a. spørsmål om driftstid, inntekt fra annen virksomhet enn fiske og en sonndring mellom arbeidsinntekt og kapitalinntekt vil inngå som en del av vurderingstemaet. Det vil også bli vurdert nærmere å øke kravet til inntekt fra fiske eller fangst for oppføring på blad B fra 1G til for eksempel 2G.

Utvalget vil peke på at det gjeldende kravet om en inntekt på 1 G fra fiske og fangst er lavt, og bør økes. Det er viktig at ordningene som er knyttet til fiskermanntallet kommer de personene til gode som er reelle yrkesfiskere, og som bidrar til finansiering av ordningene gjennom avgifter knyttet til omsetningen av fisk. Det svekker økonomien i pensjonstrygden for fiskere at det opptjenes rettigheter av personer som i realiteten ikke bidrar til finansieringen på linje med reelle yrkesfiskere.

I denne sammenheng kan det også pekes på at undersøkelsen som er foretatt om inntektsforholdene til fiskere i alderen 50-59 år, se punkt 6.3.2, viser at det er en rekke fiskere som har inntekt under 1 G, dvs. under dagens krav til å stå oppført på blad B. Det kan være flere årsaker til dette, men det må antas at en del skyldes feil ved føring og oppdatering av fiskermanntallet, slik at det er registrert personer på blad B som ikke skulle vært der. En maskinell løsning som nevnt ovenfor vil etter utvalgets oppfatning kunne sikre en mer

korrekt og ensartet saksbehandling enn dagens praksis.

Utvalget forutsetter at manntallet i framtiden blir ført korrekt, og kun omfatter de som er reelle yrkesfiskere. Dette krever at kravene til å stå på blad B blir skjerpet. Videre er det nødvendig med en endring av praktiseringen av regelverket slik at det sikres at kravene faktisk er oppfylt for personer som er ført på blad B.

6.6 Finansiering av pensjoner

6.6.1 Innledning

Pensjoner kan i prinsippet finansieres på to måter:

1. Ved utligning av et års pensjonsutbetalinger gjennom årlige avgifter, dette kalles ofte «pay as you go».
2. Ved kapitaldekning gjennom fondsoppsamling.

Dette gjelder uavhengig av om det skjer i offentlig eller privat regi.

6.6.2 Utligningssystemet

Et utligningssystem innebærer i prinsippet at årets pensjonsutgifter dekkes over årets regnskap ved at nødvendige innbetalinger beregnes ut fra forventede pensjonsutbetalinger i år. Sagt på en annen måte: dagens yrkesaktive betaler for de løpende pensjonene til forrige generasjon, mens de overlater til sine etterkommere å dekke egne pensjoner. Gjennom utligningssystemet pådrar de som skal garantere for finansieringen av pensjonene seg en betydelig pensjonsgjeld. Denne gjelden synes oftest ikke i regnskapene.

Utligningssystemet fungerer enkelt dersom utgiftene er beskjedne i forhold til pengestrømmen hos dem som finansierer ordningen. Det fungerer også tilfredsstillende for en gruppe som er antallsmessig stabil eller i vekst, da det stadig vil være et tilstrekkelig antall til å betale. Systemet er imidlertid sårbart ved reduksjon i medlemsmassen da det blir færre til å betale pensjoner til forrige generasjon. Et eksempel på dette er situasjonen i pensjonstrygden for sjømenn, se kapittel 5, punkt 5.6.5.

«Delvis kapitaldekning» er en mellomløsning i forhold til «pay as you go» og kapitaldekning. Formålet med en delvis kapitaldekning kan være å etablere en buffer for å dempe problemene med store svingninger i pensjonsutgiftene, samtidig som man kvier seg for den fulle kapitaloppbyggingen som ligger i kapitaldekning. Målsettingen

med delvis kapitaldekning kan for eksempel konkretiseres som å skulle ha et fond stort nok til å dekke pensjonsutgiftene i en bestemt tidsperiode. Delvis kapitaldekning er egentlig et utligningssystem ettersom en også her er avhengig av senere generasjoner for å dekke pensjonsløftene.

Pensjonstrygden for fiskere bygger på et modifisert utligningssystem, ettersom en holder de årlige avgiftene stabile i lange perioder og fanger opp svingninger i betalingsstrømmene gjennom et likviditetsfond. Dette fondet utgjør en buffer som nå er stor nok til å dekke ca. 7 års pensjonsutbetalinger. Det synes ikke som det er noen bestemt målsetting for likviditetsfondets størrelse.

6.6.3 Kapitaldekningssystemet

«Kapitaldekning» innebærer at hver årsklasse sparer til sin egen pensjonering ved å bygge opp pensjonsfond. Framtidens yrkesaktive behøver således ikke finansiere de løpende pensjonsutgiftene for tidligere generasjoner, men de må til gjengjeld sette av midler til sin egen pensjonering. Dersom pensjonene skal ha et avtalt nivå, må de årlige avsetningene beregnes ut fra forventninger om utviklingen av levealder, uførhet mv. samt om framtidig avkastning av de oppsparte midlene.

Fordelene med et kapitaldekningssystem er først og fremst at man etablerer et system som fungerer økonomisk pålitelig, uavhengig av svingninger i medlemstallet i ordningen. Store årskull vil sette av tilsvarende store midler til pensjonsformål, tilstrekkelig for pensjonering av egen generasjon. Små årskull vil spare mindre, men tilstrekkelig for sin egen pensjonering. Man får derved en jevn belastning av finansieringsbyrden ved pensjonering mellom generasjonene. Dessuten vil den betydelige kapitalen en samler opp i pensjonsfondene normalt skape store renteinntekter, slik at avgiftssatsene kan holdes lavere enn i et utligningssystem.

En usikkerhet ved kapitaloppsamling til pensjonsformål er at man på forhånd ikke kjenner utviklingen av levealder, avkastningen av oppsamlede midler osv. Man må bygge på anslag som må fastsettes med en sikkerhetsmargin, og det vil derfor normalt oppstå et overskudd. Det vil derfor være nødvendig å revidere forutsetningene med visse mellomrom, og fordele overskudd som er oppstått. Ettersom fiskertrygden bygger på den forutsetning at pensjonene skal G-reguleres, og grunnbeløpet i folketrygden reguleres «om lag i samsvar med lønns- og prisutviklingen», er det

realavkastningen av de oppsamlede midlene som er viktig. Realavkastning betyr i denne sammenheng den avkastning man oppnår utover det som er nødvendig for å dekke G-reguleringen.

6.6.4 Hva er «best» av utligning eller kapitaloppsamling?

Fordelen med et kapitaloppsamlingssystem er først og fremst at en til enhver tid har avsatt så store midler som forventes utbetalt i form av pensjoner. En er på den måten sikret at hver generasjon betaler for sin egen pensjonering. Om pensjonsordningen blir avvirket, for eksempel fordi behovet blir borte når en virksomhet eller næring avvikles, vil det likevel på avviklingstidspunktet finnes midler til stede til de pensjoner som regelverket for ordningen hadde utlovet. De oppsamlede midler bevirker at det vil være en betydelig fleksibilitet til å tilpasse pensjonsordningen til endrede krav. Dessuten vil de pensjonskostnadene en virksomhet pådrar seg bli registrert som en driftskostnad, slik at regnskapet gir et riktig bilde av alle kostnader ved driften.

Fordelen ved en utligning er først og fremst at en ved oppstarten umiddelbart kan sette i gang med fulle pensjonsutbetalinger til alle aldersgrupper uten å avvente en oppsparingsperiode. Dette er et viktig spørsmål i debatten om pensjonssystem fordi det ofte er de eldste yrkesaktive som er mest opptatt av pensjonsspørsmål.

Valg av finansieringsløsning har ingen betydning for de totale kostnadene ved en pensjonsordning. Dersom en er enig om hvilke ytelser pensjonsordningen skal gi medlemmene, vil utgiftene i det lange løp bli de samme enten ordningen finansieres ved løpende utligning av utgiftene eller ved kapitaloppsamling. Forskjellen ligger i at en i et kapitaloppsamlingssystem, med de nødvendige sikkerhetsmarginer, hele veien tar høyde for de utbetalingene som en forventer skal komme, og setter av de nødvendige midler i et fond. Derved har en sikkerhet for at midlene finnes når utbetaling skal skje. Et utligningssystem er avhengig av stabile betingelser, og krever derfor at en har «en rik onkel» i bakhånden dersom forutsetningene skulle svikte. Det er dette siste forholdet som er grunnen til at staten krever kapitaloppsamling i alle private tjenstepensjonsordninger i Norge. En så vidt variabel næring som fiskerierien må antas å være utsatt for svingninger i omfang og sysselsetting. Dersom en velger også i framtiden å finansiere fiskerpensjonen ved hjelp av

utligningssystemet, vil det derfor fortsatt være nødvendig med en statsgaranti for ytelsene.

En omlegging fra dagens utligningssystem til et eventuelt framtidig kapitaldekningssystem er i seg selv en tung oppgave. De pensjonsrettigheter

som dagens pensjonister, aktive og fratrådte fiskere har samlet opp, må dekkes samtidig med at det spares opp midler til pensjoner for dagens yrkesaktive. En systemomlegging vil derfor kreve en nøye planlagt overgangsløsning.

Kapittel 7

Fortsettelse av dagens pensjonstrygd for fiskere

7.1 Innledning

I dette kapitlet legger utvalget fram en utredning av en videreføring av dagens sosiale og statsgaranterte fiskerpensjonsordning. Det følger av mandatet at utvalget skal legge til grunn at fiskerpensjonen fortsatt skal være en tidligpensjonsordning fra fylte 60 til 67 år, og at den skal finansieres av næringen selv.

Ved utredningen av en fortsettelse av dagens ordning skal utvalget i følge mandatet

«vurdere eventuelle endringer i samordningen med uførepensjon fra folketrygden mv., og om det bør innføres inntektsprøving av pensjonene. Eventuelle endringer må ikke føre til at statens garantiansvar utvides.»

Etter en omtale av personkretsen (7.2) omtales underbalansen i finansieringen av dagens ordning (7.3). Under omtalen av pensjonsytelsen (7.4) presenteres beregninger for hva det vil koste å øke ytelsesnivået, og å senke minstekravet til opptjeningstid for å få pensjon. Modeller for inntektsprøving blir drøftet, herunder en ordning med et inntektsprøvd tillegg til fiskerpensjonen. Videre drøftes spørsmålet om samordning med uførepensjon (7.5) og refusjon av medlemspremie (7.6). Endelig omtales finansieringen av dagens ordning (7.7), der det blant annet oppsummeres hva eventuelle endringer i regelverket vil koste.

7.2 Personkrets

Fiskernes organisasjoner har tidligere gitt uttrykk for at de ønsker at pensjonsordningen fortsatt skal være obligatorisk. I samsvar med dette legger utvalget til grunn at dersom den nåværende ordningen blir videreført, skal den fortsette som en pliktig ordning for heltidsfiskere.

Det er i dag visse unntak fra det pliktige medlemskapet. Dette gjelder blant annet pensjonister, personer som fyller vilkårene for pliktig medlem-

skap første gang etter fylte 46 år og medlemmer i andre likeverdige pensjonsordninger, særlig pensjonstrygden for sjømenn. På den annen side er det adgang til frivillig medlemskap for visse grupper med tilknytning til fiskeryrket, men som ikke omfattes av trygdeplikten. Utvalget legger til grunn at dagens regler om unntak fra pliktig medlemskap og om adgangen til frivillig medlemskap opprettholdes. Det samme gjelder ordningen med premiefritak for vernepliktige og visse skoleelever.

Medlemskapet i pensjonstrygden for fiskere er i dag knyttet til blad B i fiskermanntallet, se nærmere kapittel 3 der dagens ordning beskrives og kapittel 6, punkt 6.5 der fiskermanntallet som grunnlag for medlemskap i fiskerpensjonsordningen drøftes særskilt.

Utvalget legger til grunn at fiskermanntallet også i framtiden vil kunne være egnet for å fastslå hvem som er yrkesfiskere. Både praksis ved føring av manntallet og kriteriene for å stå på blad B i manntallet bør gjennomgå og innskjerpes. Utvalget forutsetter at blad B i fiskermanntallet i framtiden bare omfatter de som har fiske som hovedyrke.

7.3 Underbalansen i dagens ordning

Etter loven finansieres pensjonstrygden for fiskere i dag av en medlemspremie og av en avgift på førstehåndsomsetningen av fisk. Dessuten har likviditetsfondet i de senere årene dekket en betydelig del av trygdens utgifter, og dermed bidratt til å holde næringens utgifter nede. Som opplyst under beskrivelsen av pensjonstrygden for fiskere i kapittel 3, var det tidligere flere finansieringskilder for trygden. Før den ble opphevet fra 1. januar 1993 var utførselsavgiften den viktigste finansieringskilden for pensjonstrygden, og innbrakte et beløp som var om lag 50 prosent høyere enn de samlede pensjonsutgiftene. Pensjonstrygdens likviditetsfond er således i det vesentlige bygd opp av utførselsavgiften. Dessuten ble mid-

lene i det tidligere Sosialfondet overført til likviditetsfondet i 1994 med om lag 70 mill. kroner.

Gitt at den nedgangen i fondsmidlene som har funnet sted de senere årene fortsetter, er det nødvendig at pensjonstrygden øker inntekter med anslagsvis 11-12 mill. kroner i året for at inntekter og utgifter skal være i årlig balanse, slik at man unngår at likviditetsfondet reduseres ytterligere. Dette vil kreve at medlemspremien isolert sett økes med om lag 1 400 kroner eller at omsetningsavgiften økes med 0,11 prosentpoeng av avgiftsgrunnlaget (førstehåndsverdien av fiskeomsetningen). Eventuelt kan det skje en fordeling, slik at medlemspremien for eksempel økes med 700 kroner og omsetningsavgiften med 0,05 prosentpoeng av avgiftsgrunnlaget. Dette gjelder dersom ytelsene er som i dag. Eventuelle forbedringer i ordningen må finansieres i tillegg.

7.4 Pensjonsytelsene

7.4.1 Innledning

Som omtalt i kapittel 3 utgjør en fullt opptjent fiskerpensjon 1,6 ganger folketrygdens grunnbeløp, dvs. 86 672 kroner i året fra 1. mai 2002.

I kapittel 6, punkt 6.3 er resultatene av undersøkelser som er foretatt av fiskeres og fiskerpensjonisters inntektsforhold i 2000 gjengitt. Undersøkelsene gjelder personer oppført på blad B i fiskermanntallet i alderen 50-66 år.

Undersøkelsene viser at inntektene er svært varierende, og at det fortsatt er mange som står i fiskermanntallet og har inntekt av fiske etter fylte 60 år. Inntektene i fiske går gradvis ned etter hvert som fiskerne blir eldre, men det er ikke noe markant endring i inntektsnivået rett etter 60 år i forhold til rett før denne alderen.

Når en holder utenfor personer med 20 prosent størst avvik i inntekten, var gjennomsnittlig næringsinntekt i fiske for aldersgruppen 50-59 år om lag 194 700 kroner i 2000. For personer i alderen 60-66 år var den om lag 92 500 kroner, dvs. om lag 47,5 prosent av inntekten for den første gruppen. Dersom en også tar med inntekt som er registrert som lønnsinntekt (herunder hyreinntekt), var gjennomsnittlig inntekt i alderen 50-59 år om lag 259 500 kroner, og i alderen 60-66 år om lag 110 800 kroner. Inntekten for personene i alderen 60-66 år var da gjennomsnittlig 42,7 prosent av inntekten for personene i alderen 50-59 år.

Når gjennomsnittlig fiskerpensjon i alderen 60-66 år tas med, hadde fiskerpensjonistene som gruppe et inntektsnivå på i alt 78,8 prosent av

nivået næringsinntekten i fiske utgjorde i alderen 50-59 år. De som hadde fullt opptjent fiskerpensjon hadde gjennomsnittlig 87,8 prosent av inntektsnivået i forhold til næringsinntekten i fiske for aldersgruppen 50-59 år.

Formålet med fiskerpensjonen er å være en nedtrappingspensjon. Helt siden fiskerpensjonsordningen ble opprettet har det derfor vært høve til å ha inntekt, blant annet gjennom fortsatt fiske, ved siden av pensjonen. Selv om det er store variasjoner pensjonistene imellom, må en kunne konstatere at pensjonsnivået etter en gjennomsnittsbetraktning er rimelig bra ut fra det som har vært intensjonen med fiskerpensjonsordningen. Dersom pensjonsnivået likevel økes noe, vil dette føre til merutgifter, se nedenfor (punkt 7.4.2).

7.4.2 Utgifter ved å øke pensjonsnivået

En generell økning av pensjonsnivået vil føre til store merutgifter for pensjonstrygden for fiskere. Det er foretatt beregninger over pensjonstrygdens utgifter dersom en fullt opptjent fiskerpensjon økes fra 1,6 til to ganger folketrygdens grunnbeløp uten at reglene ellers endres, dvs. en økning av pensjonsnivået på 25 prosent til 108 340 kroner i året. Dette vil gi merutgifter på om lag 25 mill. kroner i året. For å finansiere disse utgiftene må medlemspremien isolert sett økes med om lag 2 900 kroner eller omsetningsavgiften forhøyes med 0,22 prosentpoeng av avgiftsgrunnlaget. Eventuelt kan medlemspremien forhøyes med om lag 1 500 kroner og omsetningsavgiften med 0,11 prosentpoeng av avgiftsgrunnlaget.

7.4.3 Nærmere om opptjeningstiden

Opptjeningstiden for å få rett til full pensjon fra pensjonstrygden for fiskere, 1560 premieuker (30 år), svarer til det som vanligvis kreves i tjenestepensjonsordninger når vedkommende er medlem på det tidspunktet han eller hun oppnår pensjonsalderen. I tjenestepensjonsordninger i offentlig sektor er det slik at dersom medlemskapet har opphørt før pensjonsalderen, øker kravet til opptjeningstid fra 30 til maksimalt 40 år. I pensjonstrygden for fiskere skal full opptjeningstid alltid settes til 1560 uker (30 år). Ved redusert opptjeningstid beregnes pensjonen forholdsmessig (antall 1560-deler av full pensjon). Dette gjelder også for personer som har forlatt fiskeryrket før pensjonsalderen. På dette punkt er således reglene i pensjonstrygden for fiskere gunstigere

enn for medlemmer i tjenstepensjonsordningene i offentlig sektor.

På den annen side er minstekravet til tjenestetid for å få pensjon fra pensjonstrygden for fiskere høyt. Det er 750 premieuker (nær 15 år), mens det til sammenligning gis pensjon etter 3 års tjenestetid i tjenstepensjonsordninger i offentlig sektor og etter ett år i privat sektor. De lovfestede tidligpensjonsordningene for sjømenn og skogsarbeidere har også høye minstekrav for rett til pensjon, henholdsvis 150 pensjonsgivende farts måneder og 750 premieuker.

Pensjonstrygden for fiskere har i alle år vært finansiert av næringen selv, med betydelig fellesfinansiering. Midlene som er til rådighet, benyttes til en tidligpensjon som gjør det mulig for personer som har vært yrkesfiskere over lengre tid å nedtrappe arbeidsinnsatsen fra 60 år, mens alderspensjon fra folketrygden først kan gis fra fylte 67 år.

Personer med tilknytning til fiskeryrket i mindre enn 750 uker vil i praksis ha hatt andre yrker det meste av yrkeslivet, og man har lagt til grunn at de ikke har det samme behovet for tidligpensjon. Eventuelt kan de ha rett til tidligpensjon i sitt nåværende yrke, for eksempel gjennom AFP-ordningen. På den annen side har også de som har en kortere medlemstid enn 750 uker deltatt i finansieringen av ordningen. Det kan hevdes at de derfor bør motta en forholdsmessig avkortet pensjon. De som ikke oppnår minstekravet for rett til fiskerpensjon på 750 premieuker, vil isteden få refundert en del av medlemspremien uten renter.

Høyeste beløp som ytes i fiskerpensjon i dag, 1,6 G, er 86 672 kroner per år (7 223 kroner per måned), mens minstepensjonen etter en opptjeningstid på 750 uker, er 41 669 kroner per år (3 472 kroner per måned). Dersom kravet til minste tjenestetid for å få pensjon reduseres, må pensjonen for nye grupper pensjonister finansieres ved økte inntekter for pensjonstrygden.

Det er foretatt beregninger over kostnadene ved å sette ned minstekravet til tjenestetid for å få rett til fiskerpensjon til henholdsvis 10 år (520 uker) og 5 år (260 uker).

Settes minstekravet ned til 10 år, vil den minste fiskerpensjonen utgjøre 28 891 per år

(2 408 kroner per måned). Dersom det blir mulig å få fiskerpensjon etter 5 års opptjening, vil minstepensjonen bli 14 445 kroner per år (1 204 kroner per måned).

Med et grunnbeløp på 54 170 kroner vil de årlige merkostnadene ved å senke minstekravet til 10 års opptjeningstid bli om lag 17,1 mill. kro-

ner. Dersom kostnadene finansieres ved økt medlemspremie, må premien økes med om lag 2 000 kroner per person. Skulle merutgiftene i sin helhet finansieres ved omsetningsavgift, vil den måtte øke med 0,15 prosentpoeng av avgiftsgrunnlaget. Eventuelt kan de beregnede kostnadene fordeles slik at medlemspremien for eksempel økes med 1 000 kroner og omsetningsavgiften med 0,08 prosentpoeng av avgiftsgrunnlaget.

Senkes minstekravet helt ned til 5 års opptjening (260 uker), er de årlige merutgiftene for pensjonstrygden beregnet til om lag 34,5 mill. kroner. Skal fiskerne betale hele regningen gjennom medlemspremien, må premien mer enn fordobles. Den må økes med om lag 4 100 kroner i året. Skal omsetningsavgiften dekke en slik utgiftsøkning, må den forhøyes med om lag 0,31 prosentpoeng av avgiftsgrunnlaget (førstehåndsomsetningen). Eventuelt kan kostnadene fordeles, for eksempel ved at medlemspremien økes med 2 100 kroner i året og omsetningsavgiften med 0,15 prosentpoeng av avgiftsgrunnlaget.

7.4.4 Inntektsprøving

Etter mandatet skal utvalget vurdere om man bør innføre en inntektsprøving av fiskerpensjonen. Dette har bl.a. sammenheng med kritikken av samordningen med uførepensjon fra folketrygden, der det er pekt på at fiskerpensjonen faller bort dersom pensjonisten har full uførepensjon fra folketrygden, mens det er mulig å ha høye inntekter ved siden av fiskerpensjonen uten at pensjonen reduseres.

I pensjonssystemet er det en del regler om inntektsprøving. Inntektsprøving av pensjoner skjer normalt i forhold til pensjonsgivende inntekt (dvs. arbeidsinntekt) som pensjonisten har ved siden av pensjonen. Reglene er utformet på ulike måter.

En modell for inntektsprøving går ut på at pensjonisten kan ha en viss inntekt uten at pensjonen reduseres (fribeløp). Har pensjonisten inntekt ut over fribeløpet, går en del av den overskytende inntekten til fradrag i pensjonen. Pensjonen vil da bli redusert, og kan falle helt bort dersom inntekten er høy nok. I de tilfellene der det er inntektsprøving i folketrygden, benyttes denne modellen, se boks 7.1.

Det er foretatt beregninger som viser hvordan inntektsprøvingen kan virke dersom en benytter samme regel som for folketrygdens alderspensjon mellom 67 og 70 år, dvs. at pensjonen ikke reduseres hvis den pensjonsgivende inntekten er

Boks 7.1 Eksempel på inntektsprøving av pensjon fra folketrygden

Alderspensjon fra folketrygden som ytes mellom 67 og 70 år skal inntektsprøves. Fribeløpet er to ganger G (avrundet ned til nærmeste 1000 kroner), dvs. for tiden 108 000 kroner. Er den årlige inntekten høyere, går 40 prosent av det overskytende til fradrag i alderspensjonen. Dersom inntekten for eksempel er 150 000 kroner, skal pensjonen reduseres med:

$(150\,000 - 108\,000) \text{ kroner} \times 0,40 = 16\,800$ kroner, dvs. 1 400 kroner per måned.

Ved etterlattepensjon fra folketrygden er inntektsprøvingen strengere. Her er fribeløpet halvparten av G (avrundet ned til nærmeste 100 kroner), dvs. for tiden 27 000 kroner. Pensjonen skal reduseres med 40 prosent av overskytende inntekt. (Dessuten kan det etter nærmere regler fastsettes en forventet inntekt, men dette går vi ikke inn på her.) Når inntekten er 150 000 kroner, blir reduksjonen i pensjonen:

$(150\,000 - 27\,000) \text{ kroner} \times 0,40 = 49\,200$ kroner, dvs. 4 100 kroner per måned.

mindre enn 2 G (108 000 kroner etter avrunding), og at 40 prosent av overskytende inntekt går til fradrag i pensjonen.

Beregningene gjelder full fiskerpensjon, 86 672 kroner, gjennomsnittlig fiskerpensjon, 63 300 kroner og minste ordinære fiskerpensjon, 41 669 kroner. Beregningene viser hvor stor inntekten må være for at pensjonsutbetalingen halveres og for at pensjonsutbetalingen skal falle helt bort. Resultatene er vist i tabell 7.1.

Det er anslått at dersom inntektsprøvingen skjer på denne måten, og hvis atferdsmønsteret til fiskerpensjonistene ikke endrer seg, vil fiskerpensjonene gjennomsnittlig bli redusert med 22 000 kroner i året, dvs. at pensjonstrygden for fiskere vil få redusert sine årlige utgifter med om lag 37 mill. kroner.

En annen mulighet er å vurdere om det skal gis et tillegg til pensjonen, som eventuelt kan inntektsprøves. I pensjonstrygden for sjømenn er det innført en slik ordning for pensjonister som har vært yrkessjømenn fram til/fram mot pensjonsalderen. Tillegget er innført som en midlertidig ordning, mens private pensjonsordninger som skal supplere sjømannspensjonen er under oppbygging. Tillegget ytes ikke til pensjonister som har en inntekt ved siden av pensjonen som overstiger to ganger folketrygdens grunnbeløp.

Det kan tenkes innført en ordning med et tillegg til fiskerpensjonen for personer som har en inntekt på opptil to ganger grunnbeløpet. Dersom tillegget settes til 0,4 ganger folketrygdens grunnbeløp (G), vil de som får tillegget få en samlet pensjon på to ganger G, dvs. i alt 108 340 kroner i året, når fiskerpensjonen er fullt opptjent.

Dersom det forutsettes at om lag halvparten av fiskerpensjonistene har inntekt under to ganger grunnbeløpet, og det settes vilkår om tilknytning til yrket nær opp til pensjonsalderen, kan det grovt anslås at om lag en fjerdedel av det totale antallet fiskerpensjonister vil omfattes av en slik ordning. Utgiftene til å finansiere tillegget kan anslås til om lag 6-7 mill. kroner per år. En økning av medlemspremien for å finansiere dette kan isolert sett anslås til 800 kroner i året. Alternativt kan omsetningsavgiften økes med 0,05 prosentpoeng av avgiftsgrunnlaget, eller utgiftene fordeles på økt medlemspremie og omsetningsavgift.

Ettersom pensjonstrygden for fiskere skal være en nedtrappingspensjon, kan det hevdes at inntektsprøving ikke passer. Det er ikke logisk å foreta inntektsprøving mot inntekt som det er forutsatt at pensjonisten skal ha i nedtrappingsfasen.

Dersom en ser fiskerpensjonen og annen inntekt i sammenheng, vil en inntektsprøving av fiskerpensjonen i praksis bety økt effektiv marginalskatt på andre inntekter. Når en øker arbeidsinnsatsen, reduseres pensjonen. Dersom det innføres inntektsprøving av fiskerpensjonen, vil det derfor i mindre grad lønne seg å arbeide.

Ved en vurdering av om det er ønskelig å innføre en ordning med et inntektsprøvd tillegg til pensjonen, må det tas hensyn til at det vil skje en

Tabell: 7.1 Inntektsprøving av fiskerpensjon

Fiskerpensjon før inntektsprøving	86 672	63 300	41 669
Inntekt som halverer pensjonen	216 000	187 000	160 000
Inntekt som gir 0 pensjon	325 000	267 000	213 000

forskjellsbehandling fiskerne imellom. Dessuten må det tas hensyn til at det er byrdefullt å administrere ordninger med inntektsprøving. Dette skyldes at løpende inntektsprøving må basere seg på opplysninger fra pensjonisten selv, som ofte vil være mer eller mindre velfunderte antakelser om hvordan inntektene vil bli. Det vil være nødvendig å etterprøve opplysningene det påfølgende året, når ligningen foreligger. Resultatet vil kunne slå begge veier. I noen tilfeller må det etterbetales pensjon. I andre tilfeller må en del av fjorårets utbetaling kreves tilbake.

7.5 Samordning med folketrygdens uførepensjon mv.

7.5.1 Innledning

Etter fiskerpensjonsloven § 8 ytes det ikke fiskerpensjon til den som har uførepensjon, foreløpig uførestønad, rehabiliteringspenger og attføringspenger fra folketrygden for hel uførhet. Ved gradert ytelse fra folketrygden faller fiskerpensjonen delvis bort. Tilsvarende regler gjelder for den som har avtalefestet pensjon som det kan godskrives pensjonspoeng for. Tilpassingen til ovennevnte ytelser fra folketrygden og avtalefestet pensjon skjer på samme måte for sjømannspensjonen og skogsarbeiderpensjonen (som er under avvikling, se kapittel 5, punkt 5.7).

Som det framgår av beskrivelsen av dagens pensjonstrygd for fiskere i kapittel 3, ble regelen om at fiskerpensjonen skal falle bort innført fra 1. januar 1961, samtidig med at lov om uføretrygd trådte i kraft. Begrunnelsen var at uføretrygden skulle gis etter samme satser som alderstrygden, og at det var bestemt at de reglene som inntil da hadde vært gjeldende for samordning av forskjellige pensjons- og trygdeytelser med alderstrygden også skulle gjelde pensjonister som fikk uføretrygd. Da folketrygden ble innført fra 1. januar 1967, og bl.a. avløste lovene om alderstrygd og uføretrygd, ble bestemmelsen om at fiskepensjonen faller bort videreført. Bestemmelsen ble senere utvidet til også å omfatte personer som har avtalefestet pensjon (AFP). Ordningen med at fiskerpensjonen skal falle bort i den utstrekning pensjonisten har uførepensjon m.m. har betydd en vesentlig avlastning for pensjonstrygdens økonomi, og har således bidratt til at det har vært mulig med forbedringer i ordningen uten å øke næringens utgifter til finansiering ytterligere.

Hjemmelen for denne typen tilpassing av pensjons- og trygdeytelser er ikke gitt i samordnings-

loven, men i de enkelte lovene om pensjonstrygd for henholdsvis sjømenn, fiskere og skogsarbeidere. Det er vanlig å kalle også tilpassingen mellom ytelser etter bestemmelser i de enkelte pensjonslovene for samordning. Reglene bygger på at det samme pensjonsbehovet ikke skal dekkes flere ganger, noe som også er intensjonen bak samordningsloven. For pensjonstrygden for fiskere er det, som en del av samordningen, bestemt at dersom det ytes gradert uførepensjon mv., skal fiskerpensjonen ikke beregnes etter et lavere antall premieuker enn 1100. Denne regelen fører til at for personer med opptjeningsstid nær minstekravet (750 uker), er samordningen gunstigere enn ellers ved gradert uførepensjon fra folketrygden.

7.5.2 Generelt om samordning av tjenestepensjon

Samordningslovens regler om samordning av tjenestepensjon med andre pensjoner som går inn under loven, bygger på det prinsippet at dersom ordningene hver skal gi full pensjonsdekning, skal samlet pensjon begrenses til full pensjon i den beste ordningen. Reglene er ulikt utformet for de forskjellige konstellasjonene, og i en del tilfeller gis det et såkalt «samordningstillegg».

Dersom tjenestepensjonen skal samordnes med pensjon fra en personskadetrygd (krigspensjon eller pensjon etter eldre yrkesskadetrygdlovgivning), skal samlet pensjon (tjenestepensjon + personskadetrygd) ikke overstige full pensjon fra den beste ordningen med tillegg av et beløp som utgjør $\frac{1}{4}$ av folketrygdens grunnbeløp («samordningstillegg»). Er summen høyere enn dette «taket», settes tjenestepensjonen ned med det overskytende beløpet.

Reglene om samordning av tjenestepensjon med pensjon fra folketrygden er utformet annerledes. Tjenestepensjonsordningene i offentlig sektor er såkalte bruttoordninger, der pensjonistene er garantert at samlet pensjon (tjenestepensjon etter samordning + folketrygdpensjon) skal utgjøre 66 prosent av pensjonsgrunnlaget (sluttlønnen), forutsatt at tjenestepensjonen er fullt opptjent. Det garanterte samlede pensjonsnivået på 66 prosent av pensjonsgrunnlaget kalles gjerne bruttogarantien.

Folketrygden ligger i bunnen av pensjonssystemet. Da folketrygden ble innført, var det forutsatt at den stort sett skulle dekke befolkningens pensjonsbehov. Folketrygdens opptjenings- og beregningsregler er imidlertid andre enn for tje-

nestepensjonsordningene. Det er blant annet innebygd omfordelingselementer i folketrygden som tjenestepensjonsordningene ikke har. Kompensasjonsnivået i folketrygden (dvs. pensjon i forhold til tidligere inntekt) er forholdsvis høyt for lave og midlere inntekter, men minsker ettersom inntekten blir høyere. Tjenestepensjonsordningenes oppgave er da å sørge for at pensjonsnivået blir 66 prosent av pensjonsgrunnlaget i den grad ikke alt dekkes opp av folketrygden.

Det er således ikke forutsatt at tjenestepensjonen skal utbetales fullt ut, men at den bare skal dekke opp differansen mellom det bruttogaranterte beløpet og folketrygden. I tilfeller der hele eller mesteparten av det bruttogaranterte beløpet dekkes av folketrygden, kan samordningen føre til at det ikke blir utbetalt noe av tjenestepensjonen, eller at den utbetales med et lavt beløp.

Samordningen skjer ved at det gjøres fradrag i tjenestepensjonen for hele eller deler av pensjonen fra folketrygden (beløpsmessig fradrag). Som hovedregel skal hele tilleggspensjonen gå til fradrag i tjenestepensjonen. For grunnpensjonen er fradraget $\frac{3}{4}$ av grunnbeløpet (G). Når grunnpen-

sjonen er 1 G («enslig pensjonist»), er dermed $\frac{1}{4}$ G fritatt for samordning.

Selv om hovedreglene er enkle, gjelder det en rekke særregler som begrenser fradragene, blant annet ut fra om pensjonene er graderte eller har redusert opptjeningstid, om tjenestepensjonen er opptjent i deltidsstilling, om folketrygden er beregnet etter et høyere inntektsgrunnlag enn tjenestepensjonen bygger på og om folketrygdens tilleggspensjon er opptjent helt eller delvis av pensjonistens avdøde ektefelle. Alt i alt bidrar disse reglene til at samordningen i en del tilfeller er komplisert.

I boks 7.2 er det vist hvordan samordningen av offentlig tjenestepensjon og uførepensjon foretas når det ikke kommer inn kompliserende særregler om begrensning av samordningsfradraget. Det vises hvordan resultatet blir når grunnpensjonen er henholdsvis 1 G og $\frac{3}{4}$ G.

Samlet utbetaling for pensjonisten med selvforsørget ektefelle blir det bruttogaranterte beløpet (66 prosent av pensjonsgrunnlaget i tjenestepensjonsordningen). Den enslige pensjonisten får $\frac{1}{4}$ G i tillegg.

Boks 7.2 Eksempel på samordning av offentlig tjenestepensjon og uførepensjon

Forutsetninger: Inntekt ved pensjonering (pensjonsgrunnlaget) er 272 800 kroner

100 prosent uførepensjon, 30 års tjenestetid.
G = 54 170 kroner

Tabell: 7.2

Enslig pensjonist			Pensjonist med selvforsørget ektefelle		
Uførepensjon 100% grunnpensjon	54 170		Uførepensjon 100% grunnpensjon	40 628	
tilleggspensjon	94 000	148 170	tilleggspensjon	94 000	134 628
Tjenestepensjon 66% av p.grunnlaget		180 000	Tjenestepensjon 66% av p.grunnlaget		180 000
Samordningsfradrag for folketrygdens grunnpensjon $\frac{3}{4}$ G	40 628		Samordningsfradrag for folketrygdens grunnpensjon $\frac{3}{4}$ G	40 628	
tilleggspensjon (hele)	94 000	134 628	tilleggspensjon (hele)	94 000	134 628
Utbetalt tjenestepensjon		45 372	Utbetalt tjenestepensjon		45 372
Utbetalt uførepensjon		148 170	Utbetalt uførepensjon		134 628
I alt		193 542	I alt		180 000

7.5.3 Nærmere om samordning av fiskerpensjonen

Innledning

Reglene om samordning av fiskerpensjon, sjømannspensjon og skogsarbeiderpensjon med folketrygden bygger på en forutsetning om at det ikke er behov for pensjon fra disse sosiale, kollektive førtidspensjonsordningene når pensjonsbehovet dekkes av folketrygden. Tilsvarende gjelder for avtalefestet pensjon.

Sett i forhold til reglene i samordningsloven, er regelen i fiskerpensjonsloven om samordning med uførepensjon mv. enkel å praktisere. Den fører imidlertid til at det ikke kan ytes fiskerpensjon samtidig med 100 prosent uførepensjon fra folketrygden.

Tilpassing av fiskerpensjon til folketrygden – før 1967 til uføretrygden og alderstrygden – har vært begrunnet med at fiskerpensjonen er en sosial ordning som skal dekke pensjonsbehovet for personer som skal nedtrappe arbeidsinnsatsen som fisker, og som ikke har noen annen pensjon å leve av. Det har vært ansett naturlig at midlene som næringen yter til pensjonsformål for fiskerne benyttes til pensjon til tidligere fiskere som ikke har annen pensjon.

I de senere år har regelen om at fiskerpensjonen faller bort når en tidligere fisker får uførepensjon fra folketrygden for hel uførhet, vært utsatt for kritikk. Det har blant annet vært hevdet at det ikke er naturlig å samordne fiskerpensjonen med uførepensjonen overhodet. I så fall anser man uførepensjonen som en erstatning bare for den yrkesinntekten som faller bort mellom fylte 60 og 67 år. Ved en slik betraktningssmåte ser man bort fra at uførepensjonen skal gi kompensasjon hele den inntektsevnen som er falt bort. Pensjonen beregnes ut fra inntektsnivået i tidligere år (gjennomsnittet av de 20 beste poengårene), og er ment å gi en rimelig kompensasjon for at inntektsevnen er falt bort, helt eller delvis, på grunn av uførhet. Å sløyfe samordning vil være et brudd på de prinsippene blant annet samordningsloven bygger på, se punkt 7.5.2 foran. Det har heller aldri vært intensjonen at to pensjoner i det offentlige trygdesystemet skulle gis samtidig.

Det vil for øvrig føre til betydelige utgifter for pensjonstrygden for fiskere dersom fiskerpensjonen skulle løpe ureduert ved siden av uførepensjon fra folketrygden. De totale merkostnadene er beregnet til om lag 36,6 mill. kroner årlig. Dersom dette skulle finansieres bare gjennom medlemspremie, må premien økes med om lag 4 300 kro-

ner i året. Skulle finansieringen isteden skje ved å øke omsetningsavgiften, må den økes med om lag 0,33 prosentpoeng av avgiftsgrunnlaget. Eventuelt kan premien økes med for eksempel 2 200 kroner og omsetningsavgiften med 0,16 prosentpoeng av avgiftsgrunnlaget.

Utvalget har vurdert tre alternativer i forhold til spørsmålet om samordning mellom fiskerpensjon og uførepensjon:

- Ingen endring av dagens regelverk.
- Beløpsmessig samordning med halve uførepensjonen.
- Pensjonisten beholder $\frac{1}{4}$ G av fiskerpensjonen.

Nedenfor gis det en vurdering av de tre alternativene.

Ingen endring av dagens regelverk

Argumentene for å beholde dagens regelverk er at formålet med pensjonstrygden for fiskere nettopp er å dekke behovet for pensjon i en nedtrapingsfase etter et langt arbeidsliv. Fiskerpensjonen skal altså kompensere for at inntektsmulighetene er redusert når en er over 60 år, og gi mulighet for en arbeidsmessig nedtrapping. En person som er 100 prosent uførepensjonert, har fått kompensasjon for bortfall av all arbeidsevne. Pensjonisten har da fått kompensasjon for en full arbeidsmessig nedtrapping. Uførepensjonen er ikke beregnet ut fra inntektsmulighetene slik de er når en er over 60 år, men ut fra inntektsnivået i tidligere år da hele inntektsevnen var i behold (gjennomsnittet av de 20 beste poengårene).

Beløpsmessig samordning med halve uførepensjonen (modell A)

Et argument for å endre samordningen med uførepensjon er at en finner det rimelig at fiskerne får noe igjen for innbetalingene til fiskerpensjonen også når det ytes full uførepensjon fra folketrygden. Selv om samordning generelt begrunnes med at det samme pensjonsbehovet ikke skal dekkes to ganger, er det flere eksempler på samordningsregler der det gis et visst beløp i tillegg til den pensjonen som gir best dekning.

Pensjonstrygden for fiskere finansieres av næringen, og det er et ønske om at samordningen blir lempeligere. De utgiftene dette vil føre med seg må da dekkes inn gjennom økte inntekter.

En lempeligere samordning kan gjennomføres på flere måter. Et alternativ er å gå over til en modell der uførepensjonen eller deler av den går

til direkte fradrag i fiskerpensjonen. Dette innebærer at en tilnærmet følger det systemet som gjelder i samordningsloven for samordning av tjenstepensjon med pensjon fra folketrygden.

Uførepensjonen er høyere enn en fullt opptjent fiskerpensjon. Dersom en skal følge samordningslovens hovedregel om at $\frac{3}{4}$ G og hele tilleggspensjonen skal gå til fradrag, vil det sjelden bli noe igjen av fiskerpensjonen.

Det er foretatt beregninger som viser hvordan resultatet blir dersom man gjør halve samordningsfradrag, dvs. at halvparten av $\frac{3}{4}$ G og halvparten av tilleggspensjonen går til fradrag i en fullt opptjent fiskerpensjon. Valg av en slik modell kan begrunnes med at fiskerpensjonen – i motsetning til ordinære tjenstepensjoner – ikke er ment å være en fulltidspensjon, og at pensjonsnivået er tilpasset dette. Dette kan tilsi at samordningsfradragene er lavere enn ved ordinære tjenstepensjoner.

I boks 7.3 er det vist hvordan samordning av fullt opptjent fiskerpensjon med 100 prosent uførepensjon fra folketrygden etter modell A vil virke. Tilleggspensjonene vil ofte variere, og beregningene viser hvordan samordningen etter en slik modell vil slå ut ved forskjellig størrelse på tilleggspensjonen.

Det er forutsatt at pensjonistene har grunnpensjon i folketrygden lik grunnbeløpet (enslig pensjonist). Dersom pensjonisten har ektefelle som er pensjonist eller selvforsørget, blir grunnpensjonen – og dermed samlet pensjon – $\frac{1}{4}$ G mindre, dvs. 13 543 kroner i året. Dette gjelder også i boks 7.4, der det er vist hvordan samordningen blir etter denne modellen dersom fiskerpensjonen ikke er fullt opptjent. Det er forutsatt at det er opptjent 1040 uker (dvs. 20 år) i pensjonstrygden for fiskere.

I tabell 7.5 vises resultatet av beløpsmessig samordning etter en modell med halve samordningsfradrag sammenlignet med dagens regler. I tillegg til beregningene vist i eksemplene ovenfor er det tatt med tilfeller der det er opptjent 780 premieuker (15 år) i pensjonstrygden for fiskere. Videre er det vist hvordan samordningen slår ut ved en uføregrad på 50 prosent. Etter dagens regler skal fiskerpensjonen i slike tilfeller beregnes på grunnlag av minst 1 100 premieuker.

En omlegging til en beløpsmessig samordning som vist i eksemplene, vil gi de fleste en utbetaling fra fiskerpensjonen, også når de har 100 prosent uførepensjon. Reglene vil ha en sosial profil,

ved at de som har minst uførepensjon vil få utbetalt mest fiskerpensjon. De tidligere fiskere som har særlig høy uførepensjon vil få små beløp i fiskerpensjon og enkelte vil fortsatt ikke få utbetalt fiskerpensjon ved denne modellen.

Når en baserer seg på opplysningene om gjennomsnittlig uførepensjon for tidligere fiskere som er gjengitt i kapittel 6, punkt 6.4, kan kostnadene ved å innføre samordning som vist her anslås til om lag 5-6 mill. kroner i året. Det er da forutsatt at alle i alderen 60-67 år skal omfattes av nye regler. Dersom medlemspremien skal finansiere disse utgiftene alene, må den økes med om lag 700 kroner i året. Skal hele finansieringen skje ved økt omsetningsavgift, må avgiften øke med 0,05 prosentpoeng av grunnlaget. Eventuelt kan kostnadene finansieres ved for eksempel å øke medlemsavgiften med 300 kroner i året og omsetningsavgiften med 0,03 prosentpoeng av avgiftsgrunnlaget.

Pensjonisten beholder $\frac{1}{4}$ G av fiskerpensjonen (modell B)

En annet alternativ til endret samordning er å la personer med hel uførepensjon fra folketrygden beholde et beløp av fiskerpensjonen som utgjør $\frac{1}{4}$ av folketrygdens grunnbeløp (G). Dersom fiskerpensjonen ikke er fullt opptjent, reduseres beløpet forholdsmessig. Dermed vil fiskerne alltid få et visst beløp igjen for innbetalingene til fiskerpensjonen.

Som nevnt ovenfor er resultatet i flere konstellasjoner når to pensjoner samordnes etter bestemmelsene i samordningsloven, at pensjonisten beholder et beløp («samordningstillegg») som tilsvarer $\frac{1}{4}$ G i tillegg til den høyeste av ytelsene som samordnes. Ved samordning av tjenstepensjon med pensjon fra en personskadetrygd er dette hovedregelen. Også ved samordning av tjenstepensjon med pensjon fra folketrygden er resultatet ofte at pensjonisten beholder $\frac{1}{4}$ G i tillegg til det garanterte beløpet (tjenstepensjonen før samordning). Dette gjelder de tilfellene der grunnpensjonen i folketrygden utgjør 1 G («enslig pensjonist»).

Fra 1. mai 2002 er G 54 170 kroner, dvs. at $\frac{1}{4}$ G utgjør 13 543 kroner på årsbasis (1 129 kroner per måned). Dersom fiskerpensjonen er regnet etter en opptjeningstid på 750 uker, vil pensjonisten beholde en fiskerpensjon på 6 511 kroner i året (543 kroner per måned).

**Boks 7.3 Eksempel på beløpsmessig samordning (modell A).
100 % uførepensjon og fullt opptjent fiskerpensjon**

Tabell: 7.3

A (tilleggs pensjon 54 000 kroner)

Uførepensjon 100%	grunnpensjon	54 170	
	tilleggs pensjon	54 000	
	I alt		108 170

Fiskerpensjon 86 672

Samordningsfradrag for folketrygdens grunnpensjon	54 170 x 0,75 x 0,5	20 313	
tilleggs pensjon	54 000 x 0,5	27 000	47 313

Utbetalt fiskerpensjon 39 359

Utbetalt uførepensjon 108 170

Utbetalt i alt 147 529

B (tilleggs pensjon 96 000 kroner)

Uførepensjon 100%	grunnpensjon	54 170	
	tilleggs pensjon	96 000	
	I alt		150 170

Fiskerpensjon 86 672

Samordningsfradrag for folketrygdens grunnpensjon	54 170 x 0,75 x 0,5	20 313	
tilleggs pensjon	96 000 x 0,5	48 000	68 313

Utbetalt fiskerpensjon 18 359

Utbetalt uførepensjon 150 170

Utbetalt i alt 168 529

C (tilleggs pensjon 130 000 kroner)

Uførepensjon 100%	grunnpensjon	54 170	
	tilleggs pensjon	130 000	
	I alt		184 170

Fiskerpensjon 86 672

Samordningsfradrag for folketrygdens grunnpensjon	54 170 x 0,75 x 0,5	20 313	
tilleggs pensjon	130 000 x 0,5	65 000	85 313

Utbetalt fiskerpensjon 1 359

Utbetalt uførepensjon 184 170

Utbetalt i alt 185 529

**Boks 7.4 Eksempel på beløpsmessig samordning (modell A).
Delvis opptjent fiskerpensjon og 100 % uførepensjon**

Tabell: 7.4

A (tilleggspensjon 54 000 kroner)

Uførepensjon 100%	grunnpensjon	54 170	
	tilleggspensjon	54 000	
	I alt		108 170
Fiskerpensjon 86 672 x 1040/1560			57 781
Samordningsfradrag for folketrygdens grunnpensjon 54 170 x 0,75 x 0,5 x 1040/1560		13 542	
tilleggspensjon 54 000 x 0,5 x 1040/1560		18 000	31 542
Utbetalt fiskerpensjon			26 239
Utbetalt uførepensjon			108 170
Utbetalt i alt			134 409

B (tilleggspensjon 96 000 kroner)

Uførepensjon 100%	grunnpensjon	54 170	
	tilleggspensjon	96 000	
	I alt		150 170
Fiskerpensjon 86 672 x 1040/1560			57 781
Samordningsfradrag for folketrygdens grunnpensjon 54 170 x 0,75 x 0,5 x 1040/1560		13 542	
tilleggspensjon 96 000 x 0,5 x 1040/1560		32 000	45 542
Utbetalt fiskerpensjon			12 239
Utbetalt uførepensjon			150 170
Utbetalt i alt			162 409

C (tilleggspensjon 130 000 kroner)

Uførepensjon 100%	grunnpensjon	54 170	
	tilleggspensjon	130 000	
	I alt		184 170
Fiskerpensjon 86 672 x 1040/1560			57 781
Samordningsfradrag for folketrygdens grunnpensjon 54 170 x 0,75 x 0,5 x 1040/1560		13 542	
tilleggspensjon 130 000 x 0,5 x 1040/1560		43 333	56 875
Utbetalt fiskerpensjon			906
Utbetalt uførepensjon			184 170
Utbetalt i alt			185 076

Tabell: 7.5 Samordning etter modell A sammenlignet med dagens regler

Uføre-grad	Tjenestetid (premie-uker)	Uførepensjon	Fiskerpensjon før samordning	Samordningsfradrag	Fiskerpensjon etter samordning	Pensjon i alt	Pensjon i alt dagens regler
100 %	1560	108 170	86 672	47 313	39 359	147 529	108 170
		150 170	86 672	68 313	18 359	168 529	150 170
		184 170	86 672	85 313	1 359	185 529	184 170
	1040	108 170	57 781	31 542	26 239	134 409	108 170
		150 170	57 781	45 542	12 239	162 409	150 170
		184 170	57 781	56 875	906	185 076	184 170
	780	108 170	43 336	23 656	19 680	127 850	108 170
		150 170	43 336	34 156	9 180	159 350	150 170
		184 170	43 336	42 656	680	184 850	184 170
50 %	1560	54 085	86 672	23 656	63 016	117 101	97 421
		75 085	86 672	34 156	52 516	127 601	118 421
		92 085	86 672	42 656	44 016	136 101	135 421
	1040	54 085	57 781	15 771	42 010	96 095	84 642
		75 085	57 781	22 771	35 010	110 095	105 642
		92 085	57 781	28 437	29 344	121 429	122 642
	780	54 085	43 336	11 828	31 508	85 593	84 642
		75 085	43 336	17 078	26 258	101 343	105 642
		92 085	43 336	21 328	22 008	114 093	122 642

Sammenligning av modellene

I tabell 7.6 vises resultatet av samordningen av fiskerpensjon med hel uførepensjon fra folketrygden etter modellen med beløpsmessig samordning (modell A) sammenlignet med ¼ G-modellen (modell B).

Modell B gir utbetaling av fiskerpensjon i alle tilfeller, og med samme beløp uansett størrelsen av pensjonen fra folketrygden. Modellen er enkel å praktisere, og man trenger ikke konkrete opplysninger om størrelsen på uførepensjonen.

Modell A fører til at den som har minst uførepensjon får mest igjen av fiskerpensjonen etter samordning. På den annen side har de som har størst uførepensjon også innbetalt mest til folketrygden i form av trygdeavgift.

Forutsetter man at alle i alderen 60-67 år skal omfattes av endret samordning, kan kostnadene etter dagens grunnbeløp anslås til om lag 5,5 mill. kroner i året. Utgiftene blir således om lag de samme etter begge modellene.

7.6 Refusjon av medlemspremie

Etter gjeldende regler refunderes det medlemspremie til personer som ved oppnådd pensjonsalder ikke har 750 premieuker, dvs. ikke fyller minstekravet til tjenestetid for å få fiskerpensjon, og som heller ikke kan få fiskerpensjon ved å legge sammen tjenestetid med tjenestetid opptjent i pensjonstrygden for sjømenn. Det er også en begrenset adgang for etterlatte til å få refundert premie.

Tabell: 7.6 Samordning av fiskerpensjon med 100 % uførepensjon etter ulike modeller.

Tjenestetid (premieuker)	Uførepensjon	Fiskerpensjon før samordning	Fiskerpensjon etter samordning		Pensjon i alt	
			Modell A	Modell B	Modell A	Modell B
1560	108 170	86 672	39 359	13 543	147 529	121 713
	150 170	86 672	18 359	13 543	168 529	163 713
	184 170	86 672	1 359	13 543	185 529	197 713
1040	108 170	57 781	26 239	9 029	134 409	117 199
	150 170	57 781	12 239	9 029	162 409	159 199
	184 170	57 781	906	9 029	185 076	193 199
780	108 170	43 336	19 680	6 772	127 850	114 942
	150 170	43 336	9 180	6 772	159 350	156 942
	184 170	43 336	680	6 772	184 850	190 942

Personer som har 100 prosent uførepensjon fra folketrygden og visse andre ytelser, kan ikke få refundert premie. Dette skyldes at uførepensjonister med mer enn 750 premieuker, og som altså oppfyller minstekravet til tjenestetid, ikke får utbetalt pensjon når de har 100 prosent uførepensjon.

Refusjonsbeløpet beregnes på grunnlag av faktisk innbetalt medlemspremie, og uten renter. Det gjøres fradrag for de første 75 premieukene.

Dersom man innfører beløpsmessig samordning med uførepensjon fra folketrygden (modell A), vil de fleste som har opptjent 750 uker eller mer i fiskerpensjonsordningen få utbetalt pensjon. Ved samordning etter ¼ G-modellen (modell B) vil alle få det. Som en følge av dette, vil det være naturlig å oppheve regelen om at personer med uførepensjon mv. ikke får tilbakebetalt medlemspremie.

Medlemspremiene til pensjonstrygden var tidligere lave, og utgiftsøkning ved å innføre tilbakebetaling til personer som har uførepensjon vil utgjøre små beløp. For eksempel utgjorde refusjon av medlemspremie til personer med mindre enn 750 premieuker om lag 300 000 kroner i 2001. Hadde man da hatt refusjon etter samme regler for alle tidligere fiskere som ikke har opptjent 750 uker, også de som har 100 prosent uførepensjon, ville beløpet blitt økt med mindre enn 100 000 kroner.

I framtiden vil refusjonsbeløpene bli høyere fordi premiene har økt på 1990-tallet, men nærmere anslag her er usikre.

7.7 Finansiering

Etter at utførselsavgiften ble fjernet og Sosialfondet ble overført til pensjonstrygdens likviditetsfond, har det i de fleste årene vært nødvendig å overføre større beløp fra fondet til pensjonstrygden enn avkastningen av fondet. I årene 1995-98 lå tilskuddene fra fondet på om lag 44-46 mill. kroner per år. I 1999 var det på 41 mill. kroner, i 2000 på 51 mill. kroner og i 2001 på om lag 39 mill. kroner.

Fordi tilskuddene har vært større enn avkastningen av fondet, har kapitalen vist en jevn nedgang de senere årene. Således utgjorde kapitalen 724,7 mill. kroner per 1. januar 1995 og 645,5 mill. kroner ved utgangen av 2001. Kapitalen har dermed blitt redusert gjennomsnittlig med 11,3 mill. kroner i året i denne 7-årsperioden.

Det er utarbeidet flere prognoser over pensjonstrygdens utgifter og inntekter, og dermed for beholdningen i likviditetsfondet, se kapittel 3, punkt 3.6. Prognosene omfatter årene til og med 2017. Den framtidige utviklingen avhenger av en rekke usikre forhold, blant annet hvilken avkastning fondsmidlene vil gi. Videre har verdien på førstehåndsomsetningen av fisk, og dermed hvor mye omsetningsavgiften vil innbringe, stor betydning.

Pensjonstrygden for fiskere finansieres ved årlig utligning av inntekter og utgifter, og det kreves ikke at det er kapitaldekning for de framtidige pensjonsforpliktelsene. Avkastningen av fonds-

Tabell: 7.7 Kostnader ved bedret finansiering og beregnede endringer

Endring	Kostnad, mill. kroner per år	Innsparing, mill. kroner per år
Skaffe langsiktig balanse i finansieringen	11-12	
Minstekravet for å få pensjon settes ned til 10 år	17,1	
Minstekravet for å få pensjon settes ned til 5 år	34,5	
Full pensjon økes til 2 G (samme minstekrav som i dag)	25,0	
Inntektsprøving av pensjonen som alderspensjon fra folketrygden 67-70 år		37,0
Inntektsprøvd tillegg til fiskerpensjonen på 0,4 G	6-7	
Bortfall av samordning med uførepensjon mv.	36,6	
Endret samordning med uførepensjon mv., modell A eller B	5-6	

midlene er imidlertid en betydelig inntektskilde for pensjonstrygden. Det er derfor viktig at premienivået fastsettes slik at man har en langsiktig balanse i finansieringen, og at likviditetsfondet opprettholdes på dagens nivå. Derved kan avkastningen i praksis fortsette med å dekke en del av trygdens utgifter. Utviklingen i de senere årene, hvor likviditetsfondet jevnlig er blitt tappet for å finansiere trygdens utbetalinger, viser at premienivået har vært for lavt til å opprettholde denne målsettingen. Det er dermed nødvendig å øke inntektene.

Dersom det skal gjennomføres forbedringer, vil utgiftene øke. Dette må også finansieres ved å øke inntektene. Foran er det gitt anslag over hva forskjellige mulige endringer vil medføre av utgifter. Tabell 7.7 inneholder anslagene over årlige kostnader for til å skaffe balanse i utgiftene og over kostnadene ved de forskjellige endringene.

En forbedring av kvaliteten på blad B i fisker-mannallet, se kapittel 6, punkt 6.5, vil ha positive virkninger på økonomien i pensjonstrygden på lang sikt. Det vil bli færre som betaler medlemspremie til trygden, men også mindre pensjonsutgifter på lang sikt. Inntektene i form av omsetningsavgift på fisk og avkastning av likviditetsfondet vil imidlertid ikke påvirkes av en slik endring,

slik at pensjonstrygdens økonomi på sikt vil bli vesentlig styrket.

Det er vanskelig å anslå de økonomiske virkningene for pensjonstrygden av eventuelle endringer av kravene til å stå på blad B og en innskjerping av praktisering av regelverket. Det antas imidlertid at trygden vil få mindre inntekter pga. bortfall av medlemspremie i et tidsrom på om lag ti år, før innsparinger pga. mindre pensjonsutgifter vil begynne å vise seg.

7.8 Administrative forhold

Dagens pensjonstrygd for fiskere har ikke eget styre, men likviditetsfondet forvaltes av et eget fondsstyre med Garantikassen for fiskere som regnskapsfører.

Det kan være naturlig at det isteden opprettes et styre for hele ordningen med representanter for alle berørte parter. Sentrale oppgaver for et styre vil være å forvalte midlene, følge utviklingen i ordningen og foreslå endringer overfor departementet som styret finner nødvendig. Videre bør styret ha ansvaret for å inngå avtaler om administrasjon av pensjonsordningen.

Kapittel 8

En fondsbasert pensjonsordning for fiskere

8.1 Hovedspørsmål ved en fondsbasert pensjonsordning

8.1.1 Innledning. Krav til en fondsbasert ordning

Utvalget legger i kapittel 8 fram en skisse til en fondsbasert pensjonsordning for fiskere med individuelle rettigheter. En fondsbasert pensjonsordning krever at ordningen til enhver tid har et fond som er tilstrekkelig stort til at fondet med tillegg av framtidig renteavkastning kan utbetale alle pensjoner som er opptjent til enhver tid, selv om det ikke innbetales mer premie. Fondet er derved garantien for at pensjonene kan utbetales i framtiden, istedenfor den statsgarantien som gjelder i dagens pensjonstrygd for fiskere.

For å sikre soliditeten i fondsbaserte pensjonsordninger og for å regulere hvilke ordninger som skal ha rett til skattefritak for innbetalte premier, er slike ordninger regulert gjennom et regelverk som delvis er nytt. Lov 24. mars 2000 nr. 16 om foretakspensjon (LOF) og lov 24. november 2000 nr. 81 om innskuddspensjon i arbeidsforhold (LOI) trådte begge i kraft 1. januar 2001. LOF omfatter alle forsikrede ordninger, det vil si alle ytelsesbaserte ordninger samt innskuddsordninger som er etablert som såkalte «engangsbetalte alderspensjoner». LOI omfatter ordninger som baserer seg på ren sparing mot alderspensjoner. Se punkt 8.1.2 nedenfor om begrepene ytelses- og innskuddsbestemte pensjoner, engangsbetalte alderspensjoner samt om valg mellom alternativene.

Begge lovene har en rekke bestemmelser som ikke uten videre passer for situasjonen i fiskerinæringen og som man derfor på en eller annen måte er avhengig av å få et unntak fra. Dette gjelder blant annet:

- Begge lovene forutsetter at det finnes en arbeidsgiver som etablerer en pensjonsordning for sine ansatte og fastsetter regelverket for

ordningen. I fiskerinæringen finnes det ofte ikke noen arbeidsgiver.

- Begge lovene baserer seg på at det er arbeidsgiver som har ansvaret for finansieringen av ordningen. Et forslag til en fondsbasert fiskerpensjon må avklare hvem som har ansvaret for finansieringen.
- Begge lovene baserer seg på at alle arbeidstakere i et foretak har rett og plikt til å være med i en pensjonsordning. Man må presisere hvilke fiskere som har rett og plikt til å være medlemmer av ordningen.
- Begge lovene forutsetter at laveste fratreddesalder normalt er 67 år og at løpetiden for en alderspensjon skal være minst 10 år.

Fordi det er behov for avvik fra den allmenne lovgivningen som ikke åpner for slike dispensasjoner, vil etablering av en fondsbasert pensjonsordning for fiskere være avhengig av en særskilt lov som gir hjemmel for unntakene fra pensjonslovgivningen. Dessuten er det nødvendig å ha lovhjemmel dersom en ønsker å opprettholde omsetningsavgiften som finansieringskilde for en pensjon for fiskere. Utvalget har derfor lagt til grunn at uansett valg av modell for en fortsatt pensjonsordning for fiskere, er det nødvendig med en særlig lov for ordningen. Det er likevel grunn til å anta at en slik lov må tilpasse seg den allmenne lovgivningen for pensjonsordninger så langt det er mulig.

8.1.2 Ytelsesbaserte eller innskuddsbaserte ordninger?

Fondsbaserte pensjonsordninger har tradisjonelt vært delt i to grupper:

- Ytelsesbaserte ordninger
- Innskuddsbaserte ordninger

I henhold til den nye lovgivningen vi fikk fra 2001 er tilsynsreglene for ytelsesbaserte pensjonsordninger samlet i lov om foretakspensjon (LOF) med tilhørende forskrifter. Tilsynsreglene for

innskuddspensjoner er samlet i lov om innskuddspensjon (LOI). Imidlertid er også de såkalte «engangsbetalte alderspensjoner», som egentlig er innskuddspensjoner, regulert i lov om foretakspensjon. Årsaken til denne delingen er at både ytelsesordningene og de engangsbetalte alderspensjonene er forsikringsmessig beregnede pensjoner, mens innskuddsordningene egentlig er rene spareordninger uten noe forsikringsselement.

Forsikringsmessig beregnede pensjoner kan bare etableres i et forsikringsselskap eller en pensjonskasse, mens innskuddspensjoner også kan etableres i banker, verdipapirfond mv. Den praktiske konsekvensen av dette skillet er antakelig liten ettersom de fleste aktuelle leverandørene er finanskonserner som tilbyr alle produkter.

Ytelsesbaserte pensjonsordninger

En ytelsesbasert pensjonsordning er en ordning hvor pensjonsytelsene er bestemt i ordningens regelverk, mens premien beregnes som den nødvendige premie for å kunne utbetale de fastsatte ytelser. Ytelsene kan være angitt i forhold til sluttlønnen eller som faste beløp, i begge tilfeller som oftest avkortet i forhold til opptjeningstiden. Ytelsen er altså bestemt, mens premien blir hva som er nødvendig for å dekke kostnadene. Det kan lages beregninger av hvordan premieutviklingen trolig vil bli. Dagens pensjonstrygd for fiskere er en ytelsesbasert pensjonsordning.

I en ytelsesordning hvor pensjonen skal utgjøre en prosentdel av lønnen, vil årlig premie normalt øke hvert år. Årsaken til dette er at inntektsgrunnlaget øker for hvert år på grunn av inflasjon og reallønnsvekst, derved vil den forventede pensjonen øke tilsvarende. Denne pensjonsøkningen betinger en premieøkning, både fordi pensjonen blir høyere og fordi merpensjonen må innbetales på den kortere tid som gjenstår til pensjonsalderen. Årlig premie har derfor i slike systemer en markant vekst i de siste år før pensjonsalderen selv om veksten i framtiden vil være mindre enn tidligere på grunn av den omlegging til såkalte «lineære premier» som er tilpliktet i henhold til LOF.

En ytelsespensjon eller en engangsbetalt alderspensjon skal omfatte såkalt dødelighetsarv¹), som innebærer at midlene ved et dødsfall

går til de øvrige forsikrede medlemmene. Dødelighetsarv innebærer at pensjonsytelsene blir ca. 15–30 prosent høyere, eller premiene tilsvarende lavere, enn uten en slik løsning.

Innskuddsbaserte pensjonsordninger

I en innskuddsbasert pensjonsordning er det bestemt i regelverket hvor store premieinnbetalingene skal være, mens ytelsene først blir beregnet ved pensjoneringstidspunktet ut fra størrelsen på de innbetalte midler og den avkastning som er oppnådd på disse. Premiene kan være fastsatt enten som en prosentandel av lønnen (pensjonsgrunnlaget) eller som et fast beløp. Premien er altså bestemt av regelverket, mens ytelsen ikke er endelig kjent før på utbetalingstidspunktet. Forventede pensjoner kan likevel beregnes ut fra forutsetninger om renteutviklingen m.m. Det kan etableres ordninger med garantier for en minste renteavkastning.

Det er vanlig at premien for en kollektiv pensjonsordning dekkes av arbeidsgiver. Det innebærer at for ytelsesordninger har arbeidsgiveren en usikkerhet gjennom størrelsen på framtidige premier. For innskuddssystemer er usikkerheten ført over på arbeidstakeren ved at ytelsene ikke er bestemt på forhånd. Innskuddsordninger med rett til skattemessig fradrag for de innbetalte premier er nytt i Norge fra 2001. Et av motivene Stortinget hadde for å innføre dette var å stimulere til etablering av tjenstepensjonsordninger i tillegg til folketrygden. Man antok at det er enklere for arbeidsgivere å etablere innskuddsordninger ettersom man da påtar seg en kjent forpliktelse.

Hvis et medlem går ut av ordningen før pensjonsalderen, skal det utstedes et «kapitalbevis» som viser hvilket beløp som er samlet opp på medlemmets konto ved fratreden. I en innskuddsordning er det et krav at det ikke skal etableres dødelighetsarv i oppsparingsperioden. Dette innebærer at dersom medlemmet dør før all pensjon er utbetalt, skal oppspart kapital gå til arvingene. Ved pensjonering vil verdien av de oppsamlede midler i en innskuddsordning bli omregnet til en annuitet. Det kan likevel besluttes at midlene ved pensjonering skal konverteres til en pensjonsforsikring, dvs. med dødelighetsarv i utbetalingsperioden.

For engangsbetalte alderspensjoner skal pensjonen, som for ytelsesordninger, utbetales som en forsikringsmessig beregnet alderspensjon. Det

¹ Dødelighetsarv innebærer at ved et medlems død tilfaller de innbetalte midlene og avkastningen på midlene pensjonsordningen, og ikke medlemmets dødsbo.

vil være dødelighetsarv enten et eventuelt dødsfall skjer før eller etter pensjonering.

Ytelsesordning eller innskuddsordning

Det framgår av beskrivelsen ovenfor at det er flere forhold ved fiskerinæringen som gjør at man ikke kan etablere en kollektiv pensjonsordning på den samme måte som for et foretak. Man er derfor avhengig av å kunne finne andre løsninger enn det som tilsynslovgivningen krever. Likevel er det grunn til å anta at det ikke vil bli godkjent andre avvik enn de som er nødvendige på grunn av fiskerinæringens spesielle organisering. Det er derfor lagt vekt på å finne en form på en fondsbasert ordning som avviker minst mulig fra de former som den gjeldende lovgivningen anviser.

Dersom man velger en ytelsesordning, kan pensjonsnivået være en prosentandel av fiskerens inntjening eller et fast beløp for alle som har den samme opptjeningstid. En ordning med faste beløp vil imidlertid være såvidt lik dagens ordning at det synes å være lite å oppnå ved en omlegging. Pensjonene i en ytelsesordning for fiskere vil derfor måtte beregnes som en prosentandel av et pensjonsgrunnlag.

Hvis man velger en ytelsesordning med individuelle ytelser som står i forhold til den enkelte fiskers inntjening, vil man stå overfor to problemer:

- For det første vil dette kreve en høyere premie for eldre fiskere enn for yngre med det samme inntektsnivå. Dette vil antakelig i seg selv være et problem både for den del av premien som betales av den enkelte fisker direkte og den delen som måtte dekkes av en omsetningsavgift. Blant annet vil det komplisere beregningen ved fordelingen av en omsetningsavgift ganske vesentlig. Det vil i alle fall ikke være forenlig med en lik fordeling av omsetningsavgiften til alle fiskere på blad B i fiskermanntallet.
- For det andre vil det være vanskelig å bestemme hvilket inntektsnivå som pensjonsytelsen skal bestemmes i forhold til, ettersom lottinntektene kan variere en god del fra år til år. Man kunne etablere en form for normerte inntekter som ikke knytter pensjonsgrunnlaget til den nøyaktige inntekten i året, men til et gjennomsnittlig nivå. Det vil imidlertid oppstå et betydelig problem med å lage et system som oppfattes som rettferdig når inntektene varierer så mye som de gjør i fiskerinæringen, både mellom de ulike sek-

torer innen næringen og fra et år til et annet. Variasjonene i inntektsforholdene vil også medføre tilsvarende endringer i nødvendig premie og dermed et behov for å fordele omsetningsavgiften ulikt i samsvar med kravet til nødvendig premie.

Det synes derfor som om det er vanskelig å etablere en fondsbasert pensjonsordning for fiskere som en ytelsesordning, og at en innskuddsordning må være å foretrekke. Hvorvidt dette skal være en vanlig innskuddsordning eller en ordning med engangsbetalte alderspensjoner diskuteres nærmere under utforming av ordningen.

8.1.3 Hvem skal omfattes av en fondsbasert ordning?

Dagens pensjonstrygd for fiskere er en obligatorisk ordning for alle fiskere som er registrert på blad B i fiskermanntallet. Også i kollektive pensjonsordninger i arbeidsforhold skal pensjonsordningene i henhold til gjeldende forskrifter være obligatoriske for alle ansatte. Selv om en fondsbasert fiskerpensjon antas delvis å måtte etableres utenfor gjeldende lovgivning på området på grunn av næringens spesielle struktur, må man anta at det vil bli stilt de samme krav som i lovgivningen på alle punkter hvor det ikke er spesiell grunn til en annen løsning.

Man kan vurdere å gjøre en framtidig pensjonsordning for fiskere helt frivillig for å understreke fiskernes status som selvstendig næringsdrivende, også i pensjonsmessig forstand. Fiskere vil da som andre selvstendige næringsdrivende, og alle andre, kunne etablere egne pensjonsforsikringer (IPA) i livselskaper eller andre spareordninger etter eget ønske. Utvalgets mandat om at det skal utredes en fondsbasert ordning kan imidlertid oppfattes som om det skal utredes en felles fondsbasert ordning for fiskerinæringen. Dette tilsier i så fall at ordningen må gjøres obligatorisk for å dekke hele næringen.

Det taler også for å gjøre ordningen obligatorisk at utvalget foreslår at man også i framtiden bør benytte en avgift på fiskeomsetningen som en del av finansieringen av fiskerpensjonsordningen. Rimelighetsbetraktninger tilsier da at alle som i særlig grad har vært med å skape grunnlaget for denne finansiering også får del i resultatet.

En fondsbasert ordning slik utvalget skisserer gir også mulighet for at medlemmer i pensjonstrygden for sjømenn (PTS) som er oppført på blad B i fiskermanntallet vil kunne delta i ord-

ningen på frivillig basis. Fordelen med en slik kombinasjon er først og fremst at medlemmer i PTS også vil nyte godt av sin andel av omsetningsavgiften, samtidig som løsningen vil ligne noe på de tilleggspensjonsordningene som allerede er etablert for sjøfolk gjennom tariffavtaler. En slik kombinasjon mellom PTS og en fondsbasert fiskerpensjonsordning vil imidlertid medføre at flere grupper kommer inn i fiskerpensjonsordningen, noe som vil medføre en økt belastning på pensjonsmidlene.

Hvorvidt det skal settes en nedre grense for hva inntekten skal være før man har rett til medlemskap, er både et spørsmål om rimelighet og om praktiske muligheter for å håndheve slike grenser. De inntektstall som utvalget har innhentet, viser at hele 1/4 av alle fiskere på blad B i fiskermanntallet i alderen 50-59 år hadde en inntekt av fiske i år 2000 under ett grunnbeløp, dvs. under ca. 50 000 kroner. Det kan stilles spørsmål ved om noen kan anses som heltidsfisker med en såvidt lav inntekt, dersom det ikke er sykdom eller andre tilsvarende forhold som forårsaker dette. Utvalget antar at dette spørsmålet vurderes av Fiskeridepartementet i forbindelse med en gjennomgang av føringen av fiskermanntallet. Utvalget viser for øvrig til diskusjonen av fiskermanntallet i kapittel 6, punkt 6.5.

Utvalget antar også at pensjonsopptjeningen, som i dagens ordning, bør opphøre når en fisker får utbetalt løpende fiskerpensjon, selv om han har inntekt som fisker og derfor fortsatt står på blad B i fiskermanntallet. Derimot vil en fondsbasert ordning vanskeligere kunne åpne for pensjonsopptjening for fiskere som er under utdanning eller som avtjener verneplikten.

Utvalget legger derfor til grunn at alle fiskere på fiskermanntallets blad B, med nevnte unntak, skal ha har rett og plikt til medlemskap dersom fiskerpensjonen legges om til en fondsbasert pensjonsordning.

8.1.4 Hvordan finansiere en fondsbasert ordning?

Dagens fiskerpensjon finansieres med en avgift på 0,25 prosent av omsetningen av fisk, et pensjonsinnskudd (medlemspremie) fra hver medlemspliktig fisker – i 2002 på kr 3 200 per år – samt avkastning av inntættende midler i likviditetsfondet. I 2001 (2000) var 43 (21) prosent av inntektene fra omsetningsavgiften, medlemspremien gav 33 (30) prosent og kapitalavkastningen 24

(49) prosent av inntektene. De løpende inntektene har i de senere år ikke dekket årets utbetalinger, slik at man også har måttet trekke på likviditetsfondet for å fullfinansiere utbetalingene.

I privat sektor er det vanlig at arbeidsgiveren har ansvaret for finansieringen av tjenstepensjonsordningene. I offentlig sektor betaler arbeidstakerne et pensjonsinnskudd på 2 prosent av lønnen, mens arbeidsgiveren dekker resten (som er storparten av premiekostnadene).

I en fondsbasert fiskerpensjon kan man :

- legge hele inntektsgrunnlaget som en personlig avgift
- legge hele inntektsgrunnlaget som en omsetningsavgift
- beholde dagens avgiftsfordeling med omsetningsavgift og egenandel.

Hele inntektsgrunnlaget som en personlig avgift

Man kunne tenke seg at dagens omsetningsavgift opphørte og midlene blir tilført mannskapslotten. Derved vil fiskernes betalingsevne bli tilsvarende større og hele pensjonsordningen kan finansieres ved innskudd fra den enkelte fisker.

For et slikt argument taler det forhold at den enkelte fisker derved ville få et mer direkte forhold til den pensjonsoppsparing som skjedde for vedkommende. Dette ville også understreke fiskerens stilling som selvstendig næringsdrivende.

Mot en slik helt individuell premiebetaling taler at det er en omvei dersom en kostnad som likevel skal dekkes av produksjonsverdien i næringen, må gå veien om utbetalt lott før den kan innbetales til pensjonsordningen. Utvalget antar også at ved helt individuelle premier vil ordningen ligge nærmere individuelle spareordninger enn en kollektiv pensjonsordning for fiskere. Man kan da like gjerne henvise fiskere, som andre selvstendig næringsdrivende, til å etablere slike ordninger på egen hånd. Det kan også være grunn til å anta at problemene med premieinkasso kan bli store, særlig i forhold til yngre personer som normalt ikke er så opptatt av alderspensjon.

Hele inntektsgrunnlaget som en omsetningsavgift

I dagens pensjonstrygd for fiskere dekker en avgift på omsetningen av fisk en vesentlig del av finansieringen av ordningen. Avgiften trekkes ut av fiskeriinntektene før skattbar inntekt beregnes og er således unntatt fra inntektsbeskatning på

samme måte som en arbeidsgiverpremie i kollektive pensjonsordninger for øvrig. Før 1993 inngikk også en utførselsavgift i finansieringen, og denne gav 50 prosent av inntektene i 1991. Det har således alltid vært et kollektivt preg over finansieringen av fiskernes pensjonsordning selv om de fleste fiskere har status som selvstendig næringsdrivende. Man kan si at omsetningsavgiften i dagens fiskertrygd, og også den tidligere utførselsavgiften, erstatter arbeidsgivernes finansiering av kollektive pensjonsordninger i andre deler av næringslivet. Utvalget antar at det fortsatt er ønskelig å beholde en omsetningsavgift som en del av finansieringen av fiskernes pensjonsordning for å understreke at det er en felles pensjonsordning for alle heltidsfiskere. Ordningen vil derved bedre kunne sammenlignes med de kollektive ordningene som er beskrevet i lovgivningen om foretakspensjon og innskuddspensjon.

En alternativ finansiering av fiskerpensjonen er etter dette at man lar hele premieinnskuddet dekkes ved en omsetningsavgift og sløyfer medlemmets egenandel. Resonnementet bak en slik løsning er at egenandelen likevel skal dekkes av den inntekt fiskeren mottar gjennom sin lott. Ved dette slipper man et kostnadskrevenende inkassoarbeid med medlemsavgifter. Gjennom en slik løsning vil man også ligge nærmere hva som gjelder i kollektive pensjonsordninger i privat sektor hvor hele pensjonskostnaden normalt dekkes av arbeidsgiver.

Lar man hele pensjonsavgiften beregnes som en prosentdel av bruttoomsetningen, vil ansvaret for finansieringen av pensjonsordningen forskyves ytterligere mot de sektorer i næringen som har størst bruttoomsetning. Dersom man samtidig overfører like stor andel av omsetningsavgiften til alle fiskere på blad B i fiskermanntallet, vil dette forsterke grunnlaget for den kritikken som rettes mot dagens ordning. (Denne innvendingen kan i noen grad avhjelpes dersom pensjonsavgiften ble beregnet av det samme grunnlaget som mannskapslotten beregnes av og ikke av bruttoomsetningen, se mer om dette i punkt 8.1.6 nedenfor.)

Omsetningsavgiften innbetales i dag for å finansiere pensjonsrettigheter for fiskere på fiskermanntallets blad B, selv om de ikke har noen konkret inntekt av fiske i året. Inntektstallene viser som nevnt at en såvidt stor andel som 1/4 av fiskerne på blad B i fiskermanntallet i aldersklassene 50-59 år, har en fiskerinntekt under en G, dvs. under kr 50 000. Utvalget har ikke innhentet tall som forteller om forholdene er de samme i andre

aldersklasser. Selv om føringen av blad B i fiskermanntallet kan forbedres, jf. kapittel 6 punkt 6.5, er det antakelig vanskelig å oppnå at et blad B kan bli like presis i definisjonen på hvem som er aktive fiskere som lønningslisten er i et foretak. Utvalget antar derfor at det er nødvendig at det stilles krav om at fiskeren selv bidrar til pensjonssparingen for at han skal bli godskrevet en andel av omsetningsavgiften.

Beholde dagens avgiftsfordeling med omsetningsavgift og egenandel

Utvalget antar at den kombinasjon av omsetningsavgift og egenandel, som finansieringen av dagens ordning er basert på, er et hensiktsmessig opplegg. Derved understrekes både det kollektive preg, samtidig som man stimulerer den personlige pensjonssparing hos fiskerne. Man har på denne måten også et fleksibelt finansieringssystem hvor man kan justere forholdet mellom de to inntektskildene i framtiden dersom situasjonen skulle gjøre dette ønskelig.

Det forutsettes at det, som i dagens ordning, skal innbetales et eget pensjonsinnskudd av alle fiskere som opptjener rettigheter i ordningen. Opplegget med en pliktig fiskerpensjon understrekes derved ved at bidraget fra næringen godskrives den enkelte fiskers konto kun dersom han innbetaler egenpremien. Derved vil de enkelte fiskeres incitament til å betale egenandelen bli forsterket. En kan også si at det å gjøre godskrivningen av omsetningsavgiften betinget av at den personlige premie betales i det samme år, medvirker til å gi en viss frivillighet i ordningen.

Fiskernes situasjon med varierende lottinntekter av fiske kan tilsi at det legges til rette for at fiskerne gis mulighet til å skyte inn tilleggsmidler. Det vil i så fall være naturlig at en slik mulighet utformes i tråd med det regelverket som er gitt i lov om innskuddspensjon. I henhold til denne loven kan innskuddene i et bestemt år settes 25 prosent høyere eller lavere enn det som ellers er fastsatt i innskuddsplanen.

8.1.5 Pensjonssystem

Premiemidler som godskrives det enkelte medlem fra omsetningsavgiften er tilført fra fellesskapet, uavhengig av medlemmets lott eller inntekt i året. Det er rimelig at disse midler behandles annerledes enn de premiene medlemmet betaler selv. Det etableres derfor to pensjonskonti for hvert medlem, en konto for premien som

dekkes av omsetningsavgiften, senere kalt alderspensjonskonto, og en konto for den egenbetalte premien, senere kalt innskuddskonto. Godskriving av en del av omsetningsavgiften på alderspensjonskontoen er som nevnt betinget av at medlemmet i det samme år innbetaler innskuddet til innskuddspensjonen.

- Midlene på *alderspensjonskontoen* med renter betraktes som en forsikringskonto og behandles med full dødelighetsarv, det vil si at midlene ved dødsfall går tilbake til fellesskapet. Denne alderspensjonen følger altså regelverket for engangsbetalte alderspensjoner.
- Midlene på *innskuddskontoen* med renter betraktes som en sparekonto. Ved dødsfall får alle midler er utbetalt, går midlene til de etterlatte. Dette følger av regelverket for innskuddspensjoner.

Ved fylte 60 år utbetales årlig pensjon til medlemmet mellom 60 og 67 år i forhold til summen av midlene som er oppsamlet på begge konti. For alderspensjonskontoen er det fortsatt dødelighetsarv, mens midlene på innskuddskontoen går til de etterlatte ved dødsfall.

Det er viktig å være klar over at det er en betydelig forskjell på hvor mye alderspensjon man får ut av premien med eller uten dødelighetsarv. Forskjellen kan innebære at pensjon med dødelighetsarv blir 20–30 prosent høyere enn uten slik dødelighetsarv, eventuelt kan premiene holdes tilsvarende lavere og likevel gi samme pensjon.

Ved avgang fra yrket før pensjonsalderen vil medlemmene beholde de rettigheter som er samlet opp dersom det er betalt premie for minst ett år. Midlene blir stående i ordningen og forrentes fram til nådd pensjonsalder. I motsetning til dagens ordning vil det altså i praksis ikke være noen nedre begrensning i medlemstid for å få rett til pensjon.

8.1.6 Fordeling av omsetningsavgiften mellom medlemmene

I en innskuddsordning er det som nevnt verdien av innskuddene og avkastningen av disse fram til pensjoneringstidspunktet som bestemmer ytelsene fra ordningen. Hvis det etableres en ordning hvor en avgift på fiskeomsetningen er en sentral del av inntektsgrunnlaget, er det avgjørende for ytelsene hvordan omsetningsavgiften skal fordeles mellom medlemmene.

Man kan tenke seg tre hovedalternativer for fordeling av omsetningsavgiften:

Full utjevning

Man kan beholde dagens utjevnende opplegg. Alle medlemmer som tjener opp pensjonsrettigheter i et år, det vil si alle fiskere på fiskermanntallets blad B, får tilført sin alderspensjonskonto like stor andel av omsetningsavgiften. Det gjøres ved at man, som i dag, fordeler årets samlede premieinnbetalinger likt på de fiskere som tjener opp pensjonsrettigheter i året og som innbetaler en egenpremie. Det betyr at alle får godskrevet årets beløp på sin sparekonto. Dette beløpet, sammen med innbetalinger for de øvrige aktive år, vokser med renter fram til pensjoneringdagen. Hvor store beløp som godskrives, vil avhenge av omsetningen i fiskeriene, og vil derfor svinge fra år til år. Dette er i seg selv intet problem for ordningen ettersom også alderspensjonskontoen fungerer som en sparekonto.

Et slikt system vil videreføre den utjevning av pensjonsytelsene som ligger i dagens ordning. Pensjonen blir utelukkende avhengig av antall år som fisker og av næringens samlede inntekter i denne perioden, men ikke av den enkelte fiskers lottinntekt. Pensjonsopptjeningen vil være den samme selv om inntekten kan være høyst forskjellig i ulike typer fiske.

Helt individuell løsning

Man kan individualisere pensjonsopptjeningen helt ut slik at omsetningsavgiften godskrives respektive fisker direkte i forhold til den lott han mottar. Opptjener en fisker en høy lottinntekt et år, blir også hans alderspensjonskonto godskrevet et høyt beløp i dette året. Dette innebærer at forholdene blir mere lik hva som gjelder i vanlige tjenestepensjoner der pensjonsopptjeningen normalt følger inntekten. (Man kan anta at det er større variasjoner i inntektene fra år til år hos fiskere enn det er i de fleste andre næringer. Dermed kan det beløp den enkelte fisker blir godskrevet variere en del fra år til år. Denne løsning skaper heller ikke noen tekniske problemer for ordningen.)

En slik individuell løsning vil altså føre til at pensjonsopptjeningen vil stå i et direkte forhold til avkastningen i den driftskombinasjonen fiskeren har arbeidet i. Vi vil altså få mer varierende pensjonsytelser. I tillegg vil pensjonens størrelse bestemmes ved antall år som fisker og hvor lenge midlene står til forrentning, på den samme måte som ved en lik fordeling. Løsningen vil kunne bli mer komplisert å gjennomføre idet man vil være

avhengig av å kunne spesifisere hvor stor del av omsetningsavgiften hver fisker har skapt, for eksempel ved å registrere opptjent fiskerinntekt hos alle fiskere på blad B i fiskermanntallet.

Delvis utjevning

Man kan utvikle en mellomting mellom de to ovennevnte modellene ved å splitte innbetalingsene fra omsetningsavgiften i to deler. Den ene delen fordeles på den enkelte fisker i henhold til verdiskapningen i vedkommende fiske, mens den andre delen fordeles likt mellom alle som er aktive fiskere i dette året. Avhengig av hvordan delingsnøkkelen er, vil man altså både få et personlig og et utjevnende element i pensjonsopptjeningen. Dette kan sammenlignes med folketrygden der man har en grunnpensjon som er den samme for alle og en tilleggspensjon avhengig av størrelsen på arbeidsinntektene. Denne løsningen vil imidlertid få de samme problemene som den foregående individuelle løsningen, fordi man vil være avhengig av å kunne spesifisere hvor stor del av omsetningsavgiften hver fisker har skapt.

Om man velger en lik fordeling av omsetningsavgiften, kan dette alternativt kombineres med et system der en fisker som frivillig innbetaler en større egenpremie i et år, mottar en bonus i form av en større andel av omsetningsavgiften. En slik ordning må i tilfelle innføres med en viss forsiktighet slik at den ikke får den virkningen at merinnbetaling fra en fisker påvirker avsetningene til øvrige fiskere negativt.

Vurdering av de ulike modeller for fordeling av omsetningsavgiften

I dag innbetales omsetningsavgiften uten at det spesifiseres hvilke fiskere som har deltatt i opptjeningen. De som er tatt opp på blad B i fiskermanntallet, får godskrevet tjenestetid i ordningen. Å innføre et system som angir innbetalingsen av omsetningsavgift for hver fisker, innebærer derfor en betydelig omlegging av de bestående rutiner. Antakelig kan det være lettest å gjennomføre spesifiserte innbetalingsrutiner for de store fartøyene som må forutsettes å ha vel utbygde regnskapssystem. I andre sektorer av næringen kan det være enklere regnskapsopplegg og det vil følgelig være mer tungvint/vanskelig å få fram pålitelige tall.

Fiskerinæringen har gjennom pensjonstrygden for fiskere etablert et enkelt, solidarisk system med en lik fordeling av omsetningsav-

giften. Dersom det er dette systemet næringen selv ønsker å ha, er det naturlig at en beholder det. Like fullt er det nødvendig å konstatere at en slik solidaritet etter hvert er blitt lite vanlig i samfunnet. I de fleste næringer står pensjonsytelsene i et mer direkte forhold til yrkesinntektene. Dette gjelder blant annet for ordningen med avtalefestet pensjon (AFP) opprettet av LO og NHO, som i hovedsak bygger på folketrygdens prinsipper. Signalene fra havfiskerne som synes at de får for lite igjen for det de anser som sine bidrag til dagens ordning, er vel et tegn på det samme. Dette prinsippet kan derfor redusere oppslutningen om ordningen.

8.1.7 Regulering av løpende pensjoner

I dagens pensjonstrygd for fiskere blir alle løpende pensjoner regulert i samme grad og samtidig med folketrygdens grunnbeløp, såkalt G-regulering. Denne reguleringen skal etter forutsetningene kompensere både for prisutviklingen i samfunnet og for reallønnsutviklingen blant de yrkesaktive.

Ved overgang til et fondsbasert system vil man i utgangspunktet forlate dette prinsippet og gå over til å regulere pensjonene i samsvar med overskuddet på pensjonsmidlene i året. Pensjonsmidlene er beregnet og avsatt med en relativt forsiktig renteavkastning, i dag vanligvis 3 prosent. Avkastning utover dette, samt overskudd på andre forutsetninger for premiefastsettelsen, brukes til å regulere pensjonene.

Avkastningen for engangsbetalte alderspensjoner kan i henhold til lovgivningen brukes til å regulere pensjonene inntil G-regulering. Dersom avkastningen gir grunnlag for en regulering utover G-regulering, kan dette gjøres dersom samlet regulering i de seneste tre år ikke overstiger G-reguleringen i den samme perioden. (I rene innskuddspensjoner er begrensningsreglene noe annerledes utformet.)

I henhold til pensjonslovgivningen skal overskuddsdannelse utover det som dekker G-regulering tilbakeføres til ordningens premiefond. I en fiskerpensjon vil dette ikke være rimelig. I stedet kan man ved pensjonering avsette hele den delen av pensjonsfondet som er oppspart for dette medlemmet på en egen konto. Derved vil overskuddet kunne brukes til senere reguleringer av vedkommendes pensjon.

I en foretakspensjonsordning kan foretaket skyte til midler for å forbedre reguleringen dersom overskuddsmidlene ikke strekker til. Dette

er vel neppe aktuelt i en pensjonsordning for fiskere. Dels er pensjonens løpetid såvidt kort at virkningene av en avvikende regulering neppe blir vesentlig. Midler til forbedret pensjonsregulering må i så fall tas fra de medlemmer som ennå ikke har nådd pensjonsalderen, hvilket kan medføre andre problemer.

8.1.8 Samordningsspørsmål

En av anstøtssteinene i dagens pensjonstrygd er samordningsreglene, særlig med folketrygdens uførepensjon. Dersom et medlem av pensjonstrygden oppebærer full uførepensjon fra folketrygden, har han ikke rett til fiskerpensjon. Dette er en bortfallsregel som ikke er hjemlet i samordningsloven, men direkte i lov om pensjonstrygden for fiskere.

Samordningslovgivningens regler er utviklet for å regulere forholdet mellom pensjoner som hver for seg tar sikte på full pensjonsdekning. Det mest vanlige eksemplet på samordning har man i pensjoner for offentlig ansatte, se kapittel 5 punkt 5.3.2. For eksempel utgjør en fullt opptjent alders- eller uførepensjon fra blant annet Statens Pensjonskasse 66 prosent av sluttlønnen før samordning med folketrygden, mens folketrygden dekker 40–55 prosent av lønnen.

Pensjonsordninger som er etablert i henhold til lov om foretakspensjon eller lov om innskuddspensjon er fritatt for slik samordning fordi man gjennom lovreglene har begrenset hvilke ytelser som kan samles opp. Det forutsettes at en fondsbasert fiskerpensjon også i det vesentligste vil være tilpasset dette regelverket.

8.1.9 Forvaltning av ordningens midler/ytelser fra pensjonsordningen

Kapitalforvaltningen er en sentral del av pensjonsadministrasjonen og avgjørende for om den skal fungere godt. Allerede i dagens pensjonstrygd, med et fond på ca. 40 prosent av forpliktelsene, står kapitalavkastningen i år 2000 for over 40 prosent av inntektene. I en innskuddsordning er det nødvendigvis en nær sammenheng mellom avkastningen på kapitalen og størrelsen på pensjonene. Disse to forhold er derfor behandlet under ett.

Ovenfor foreslås det at en fondsbasert fiskerpensjon etableres som en toleddet ordning bestående av en alderspensjon, i hovedsak i samsvar med lov om foretakspensjon, og en innskuddspensjon, i hovedsak i samsvar med lov om

innskuddspensjon. Dette åpner for muligheter for å forvalte midlene enten

- felles for alle i en kollektiv ordning, eller
- individuelt etter det enkelte medlems ønske.

En av fordelene ved en individualisert fondsbasert pensjonsordning, i forhold til en felles ordning, ligger i forvaltningen av fondsmidlene. En felles ordning må ha en relativt forsiktig plassering av midlene slik at forvaltningen fungerer godt for gjennomsnittet av medlemmene. En individualisert ordning kan plassere midlene for yngre medlemmer slik at de over tid vil gi en høyere avkastning, men de vil da samtidig være mer utsatt for svingninger i verdiene.

Fordi det er lenge igjen til pensjonering for de yngre medlemmene, kan midlene i de første årene plasseres med høy risiko og høy forventet avkastning. Etterhvert som fiskeren nærmer seg pensjonsalderen, kan hans fond flyttes til plasseringer som er sikrere. En slik plasseringspolitikk vil gi en høyere gjennomsnittlig avkastning over oppsparingsperioden og bidra til at man derved får mer pensjon igjen for innbetalt premie.

Med et toleddet pensjonssystem er det naturlig å tenke seg at man også har en tilsvarende toleddet finansforvaltning. Alderspensionsmidlene etableres med en felles forvaltningspolitikk som passer med gjennomsnittsalderen til medlemmene. Innskuddspensjonens midler plasseres i samsvar med ønsker fra det enkelte medlem, innenfor rammen av de tilbud som Fiskerpensjonen legger opp til.

For å illustrere hvor mye finansforvaltningen betyr for størrelsen på de forventede pensjoner, kan tabell 8.1 gi en indikasjon. Det er forutsatt at samlet premie per år utgjør kr 7000 per medlem, og at alle midlene plasseres som «engangsbetalt alderspensjon», dvs. med dødelighetsarv. Det er regnet med tre forskjellige forutsetninger for renteavkastning, 3 prosent, 5 prosent og 7 prosent, målt i nominelle kroner. Videre er det regnet med forskjellige aldre for innmelding i ordningen (startalder) og forskjellig lengde på opptjeningsstiden. Ettersom det må antas at vi har en inflasjon, er det vanskelig å tenke seg at en verdifast avkastning på midlene kan ligge høyere enn 3–5 prosent.

Som nevnt ovenfor er tabell 8.1 basert på «dødelighetsarv», dvs. at alle midler går tilbake til ordningen ved dødsfall. Hvis egeninnskuddene i slike situasjoner skal beholdes av de etterlatte, blir alderspensjonene ca. 10 prosent lavere.

Tabell: 8.1 Prognose over engangsbetalt (innskuddsbasert) alderspensjon.
Årlig nominell pensjon 60 – 67 år

Avkastning	Startalder	Antall opptjeningsår/årlig pensjon			
		10 år	20 år	30 år	40 år
3%	20 år	34 469	60 479	76 634	93 269
	30 år	25 532	44 610	58 436	
	40 år	18 792	32 619		
		10 år	20 år	30 år	40 år
5%	20 år	69 068	111 597	137 452	152 922
	30 år	42 165	68 019	83 489	
	40 år	25 570	41 040		
		10 år	20 år	30 år	40 år
7%	20 år	135 546	205 944	240 885	258 209
	30 år	69 033	103 975	121 297	
	40 år	34 657	51 981		

Kilde: Tabellen er basert på tall fra Gjensidige Nor Livsforsikring

Som det framgår av tabell 8.1, er en konsekvens av en individualisert forvaltning at den pensjon en fisker får ut av sin medlemstid, vil være avhengig av når opptjeningen foregår i yrkeslivet. Fiskere som arbeider i yrket i 30 år fra 20 års alder til 50 år vil ha sine pensjonsmidler stående lenger til forrentning enn fiskere som har sitt arbeid som fisker fra 30 til 60 år. De førstnevnte fiskere vil derved få en høyere pensjon fra denne ordningen enn de sistnevnte. På den annen side kan man anta at alle har en arbeidsinntekt også i de øvrige yrkesaktive år, og dette medfører også mulighet for opptjening av en yrkespensjon. De samlede pensjonsrettigheter kan derved være likeverdige.

8.1.10 Problemstillinger ved overgang til en fondsbasert ordning

Ved en overgang til en fondsbasert fiskerpensjon må det avklares hvordan det skal forholdes med de pensjonsrettigheter som er etablert i den nåværende ordning.

Man kan tenke seg følgende løsning:

- Alle som er over 55 år eller har løpende pensjon får denne utbetalt etter de tidligere regler.

- Alle som er under 55 år og som ikke arbeider som fiskere etter omlegningen, får sin rettigheter beregnet etter de tidligere regler
- Alle som er under 55 år på overgangstidspunktet og som fortsetter/gjeninntre i yrket, får regnet om sine rettigheter i den gamle ordning til et kontantbeløp og får dette godskrevet med 50 prosent på alderspensjonskontoen og 50 prosent på innskuddskontoen.

Beregninger som Gjensidige Nor Forsikring utførte for Norges Fiskarlag i 1998, viste at det ved en slik overgang var nødvendig med et fond på om lag 1,7 milliarder kroner. Dermed ville det ved en overgang på det tidspunkt være et underskudd i dagens ordning på ca. en milliard kroner. Årsaken til dette er at det som nevnt i en fondsbasert ordning kreves full kapitaldekning for opparbeidede rettigheter. Full fondsdekning vil, som omtalt i kapittel 6, punkt 6.6, si at selv om det ikke innbetales ytterligere premie til ordningen, skal ordningens fond tillagt framtidig kapitalavkastning være tilstrekkelig til å dekke alle opptjente pensjoner. Det er viktig å understreke at en høyere fondsdekning ikke er noen merutgift for pensjonsordningen. Et høyere fond vil gi tilsvarende høyere avkastning og derved bidra til å

holde de årlige avgiftene lavere. Til eksempel har dagens fondsavkastning normalt gitt inntekter på om lag 40 mill. kroner per år. Hvis fondet hadde vært en milliard kroner større, ville avkastningen i et tilsvarende år ha økt til om lag 100 mill. kroner.

For å finansiere en overgang er man avhengig av en inndekning gjennom økt omsetningsavgift, økt medlemsinnskudd og/eller andre tilskudd.

Dersom de manglende midlene til overgangen, om lag en milliard kroner, skal finansieres ved en økt omsetningsavgift alene, kan dette gjennomføres ved å nedbetale beløpet over for eksempel 10 år. Man kan ta utgangspunkt i fiskeomsetningen i 2001 på ca. 11,5 milliarder kroner og anta at den veksten det har vært i omsetningen i de seneste ti år på ca. 8 prosent per år vil fortsette. Da må det innbetales en ekstra omsetningsavgift på 0,6–0,8 prosent i 10 år for å reise det manglende fond. Dersom veksten i omsetningen er 4 prosent, vil det ta ca. 15 år å nedbetale den manglende fondsdekningen. Et lavere tillegg til omsetningsavgiften kan oppnås ved å forlenge den antatte nedbetalingsperioden.

Dersom man i en overgangsperiode kunne øke medlemspremien noe, vil dette minske behovet for økt omsetningsavgift.

Ved en overgang til en fondsbasert ordning vil staten bli avlastet for det garantiansvaret den har for dagens ordning. Det er også reist spørsmål om staten bør bidra for å gjøre en overgang mulig.

I denne sammenheng vises det til at staten gir tilskudd til førtidspensjon for andre yrkesgrupper. Staten vil i årene framover måtte innfri sitt garantiansvar for pensjonstrygden for sjømenn med betydelige beløp, se kapittel 5, punkt 5.6.5. Dessuten gir staten tilskudd til AFP-ordningene i privat sektor som overstiger avlastningen i folketrygdens utgifter ved at det blir noe færre uførepensjonister.

8.2 Regelverket i en fondsbasert ordning

8.2.1 Omfang

En fondsbasert pensjonsordning for fiskere forutsetter å basere seg på at alle heltidsfiskere har rett og plikt til å være medlemmer av ordningen. Heltidsfiskere er her definert som alle fiskere som omfattes av blad B i fiskermanntallet.

Unntatt fra rett og plikt til medlemsskap er fiskere på blad B i fiskermanntallet som har

løpende alderspensjon i ordningen eller den tidligere «Pensjonstrygden for fiskere».

Medlemsplikten omfatter ikke personer som er medlemmer i pensjonstrygden for sjømenn. De har likevel rett til å være medlemmer i ordningen dersom de er oppført på blad B i fiskermanntallet.

8.2.2 Pensjonsalder

Pensjonsalderen i ordningen er 60 år.

8.2.3 Pensjonssystem

For hvert medlem etableres to pensjonskonti, en konto i «en pensjonsordning for engangsbetalte alderspensjoner» og en konto i «en innskuddspensjonsordning». Pensjonsordningen for engangsbetalte alderspensjoner, senere kalt *alderspensjonen*, finansieres ved at kontoen godskrives medlemmets andel av en omsetningsavgift på førstehåndsomsetningen av fisk. Innskuddspensjonsordningen, nedenfor kalt *innskuddspensjonen*, finansieres ved innskudd fra den enkelte fisker. Det er et vilkår for å bli godskrevet midler på kontoen for alderspensjonen at medlemmet i det samme året innbetaler innskuddet til innskuddspensjonen.

Pensjonsmidlene både i alderspensjonen og i innskuddspensjonen samles opp og forrentes inntil fiskeren når pensjonsalderen. Alderspensjonsmidlene utbetales som en livrente fra medlemmet når pensjonsalderen til fylte 67 år. For innskuddspensjonen kan medlemmet velge om den skal utbetales som en livrente eller som en annuitet og om utbetalingsperioden skal strekke seg utover 67 år.

Medlemmene skal hvert år motta en oversikt som viser status for oppsparte midler for alderspensjon og for innskuddspensjon, innskudd i året og avkastningen på midlene.

8.2.4 Finansiering

Finansiering av alderspensjonen

I forbindelse med oppgjør av fangst innbetales et innskudd på X prosent av omsetningen. Innskuddet fordeles likt på alderspensjonskontiene til alle fiskere som i året står på fiskermanntallets blad B i fiskermanntallet og innbetaler egeninnskudd.

Midler på alderspensjonskontiene forvaltes likt for alle medlemmene og i samsvar med de regler som gjelder for kapitalforvaltning i lov om foretakspensjon.

Finansiering av innskuddspensjonen

Hvert medlem skal årlig innbetale en premie på Y % av grunnbeløpet i folketrygden til sin innskuddspensjon.

Medlemmet har anledning til å velge plasseringsform for midlene på sin personlige konto innenfor de alternativer som ordningen legger opp til. Fiskerpensjonsordningen skal råde medlemmene i valg av plasseringsform. Hvert medlem kan årlig endre sin beslutning med hensyn til plasseringsform. Dersom medlemmet ikke ytrer ønske om plasseringsform, plasseres midlene som for felleskontiene.

Et medlem kan innbetale frivillige innskudd innenfor rammen av regelverket i lov om innskuddspensjon.

8.2.5 Dødsfall

Dersom medlemmet dør før fylte 67 år, benyttes de gjenstående midler i samsvar med forsikringslovgivningen. Midlene på alderspensjonskontoen går til fiskerpensjonsordningen som dødelighetsarv. Midlene på innskuddspensjonskontoen tilfaller de etterlatte.

8.2.6 Avgang fra fiskeryrket

Dersom medlemmet ikke lenger har et yrke som gir rett og plikt til medlemsskap i fiskerpensjonsordningen, har medlemmet fortsatt rett både til pensjonsmidlene på sine konti for alderspensjon og innskuddspensjon. Midlene på disse konti skal utbetales i henhold til den pensjonsplan som gjelder for ordningen. Dersom medlemmet igjen kommer tilbake til yrket, fortsettes innbetalingen av innskudd til medlemmets konti.

Kapittel 9

En kombinert fiskerpensjonsordning

9.1 Innledning

Utvalget skisserer i kapittel 9 en tidligpensjonsordning for fiskere basert på en kombinasjon av dagens statsgaranterte ordning med faste ytelser og en fondsbasert ordning som beskrevet i kapittel 8. Bakgrunnen for dette alternativet er at de beregninger utvalget har foretatt viser at en overgang til en fullstendig fondsbasert ordning blir tung å finansiere fordi det da er nødvendig å etablere full fondsdekning for ordningen. Som vist i kapittel 8 er det nødvendig med et fond på ca. 1 700 mill. kroner i en fondsbasert ordning, mens dagens likviditetsfond er på ca. 650 mill. kroner.

Utvalget har derfor valgt å utrede en kombinasjonsordning som består av

- en *fastpensjon* som fortsatt er statsgarantert og finansiert gjennom en omsetningsavgift ved løpende utligning av årets utgifter på årets inntekter, samt en del av det eksisterende likviditetsfondet
- en *innskuddspensjon* der pensjonsordningen er sikret gjennom full fondsdekning, og som finansieres av fiskernes eget innskudd og den delen av likviditetsfondet som ikke er disponert av fastpensjonen.

Fastpensjonen og innskuddspensjonen ses som en helhet, slik at man ikke tjener opp andeler i den statsgaranterte pensjonen med mindre man i det samme året betaler innskuddet til innskuddsordningen.

9.2 Beskrivelse av en kombinert fiskerpensjonsordning

9.2.1 Fastpensjonen

Den statsgaranterte «fastpensjonen» følger i prinsippet dagens regelverk med en opptjeningsstid på 30 år. Denne delen av pensjonen kan for eksempel fastsettes til 3/4 av grunnbeløpet (G), i 2002 ca. kr 40 600 per år. Det utgjør ca. halvdelen av full pen-

sjon i dagens pensjonstrygd. Pensjonene reguleres som folketrygdens grunnbeløp. Det gjøres ingen vesentlige endringer i reglene for tilbakebetaling av premie eller i minstekrav til tjenestetid for å få pensjon. Fastpensjonen samordnes med folketrygdens pensjoner som i dag.

Fastpensjonen finansieres av en omsetningsavgift som beregnes etter de samme prinsipper som dagens omsetningsavgift. En omsetningsavgift på 0,25 prosent av fiskeomsetningen vil imidlertid ikke være tilstrekkelig til å finansiere fastpensjonen i de første årene, ettersom ordningen blant annet må garantere for pensjonene til de av medlemmene som er eldst ved overgangen. Disse ytelsene kan for eksempel finansieres ved å forhøye omsetningsavgiften, ved å forhøye medlemsinnskuddet eller ved at andre midler skytes inn for å lette overgangen, se mer om dette i punkt 9.4.2. Behovet for slik tilleggsfinansiering vil være avhengig av veksten i verdien av fiskeomsetningen. Det forutsettes at omsetningsavgiften blir tilpasset i framtiden, slik at den dekker de faktiske utbetalinger. Antakelig vil det fortsatt være nødvendig å ha et likviditetsfond for å kunne møte svingninger i innbetalinger.

9.2.2 Innskuddspensjonen

Innskuddspensjonen følger i all hovedsak reglene i lov om innskuddspensjon i arbeidsforhold (innskuddspensjonsloven). Alternativt kunne det etableres frivillige, individuelle avtaler, eksempelvis IPA-løsninger. For å kunne etablere en forbindelse mellom fastpensjonen og innskuddspensjonen er det imidlertid nødvendig med en kollektiv ordning som fanger opp alle fiskere på blad B i fiskermanntallet på samme måten som beskrevet under omtalen av en fortsettelse av dagens ordning (kapittel 7), eller ved en fullstendig fondsbasert pensjonsordning (kapittel 8).

Det etableres en konto for hvert medlem hvor medlemmets innbetalinger plasseres og forrentes. Ordningen finansieres derved ved fiskernes årlige innskudd på egen konto samt avkastningen

på fondsmidlene. I tillegg følger den delen av dagens likviditetsfond som ikke er disponert til fastpensjonen med til denne ordningen. Midlene fordeles på de eldste medlemmenes konti etter at en overgangsperiode er avviklet og den nye ordningen stabilisert. Ved å prioritere de eldste medlemmene vil også disse sikres en pensjon som er minst like stor som dagens pensjonstrygd. Det er ingen samordning med folketrygdens ytelser.

Det er forutsatt at medlemmer som i fremtiden ikke oppnår rett til pensjon fra den statsgaranterte ordningen fordi de ikke har tilstrekkelig medlemstid, likevel skal få den pensjonsdelen som kommer fra egne oppsparte midler. Ved dødsfall før pensjonen er fullt utbetalt, vil de oppsamlede midlene med renter utbetales til de etterlatte i samsvar med lovgivningen om innskuddspensjoner. I denne innskuddsdelen av ordningen vil således alle egenoppsparte midler med renteavkastning gå tilbake til medlemmet, selv etter kortvarig medlemskap i ordningen.

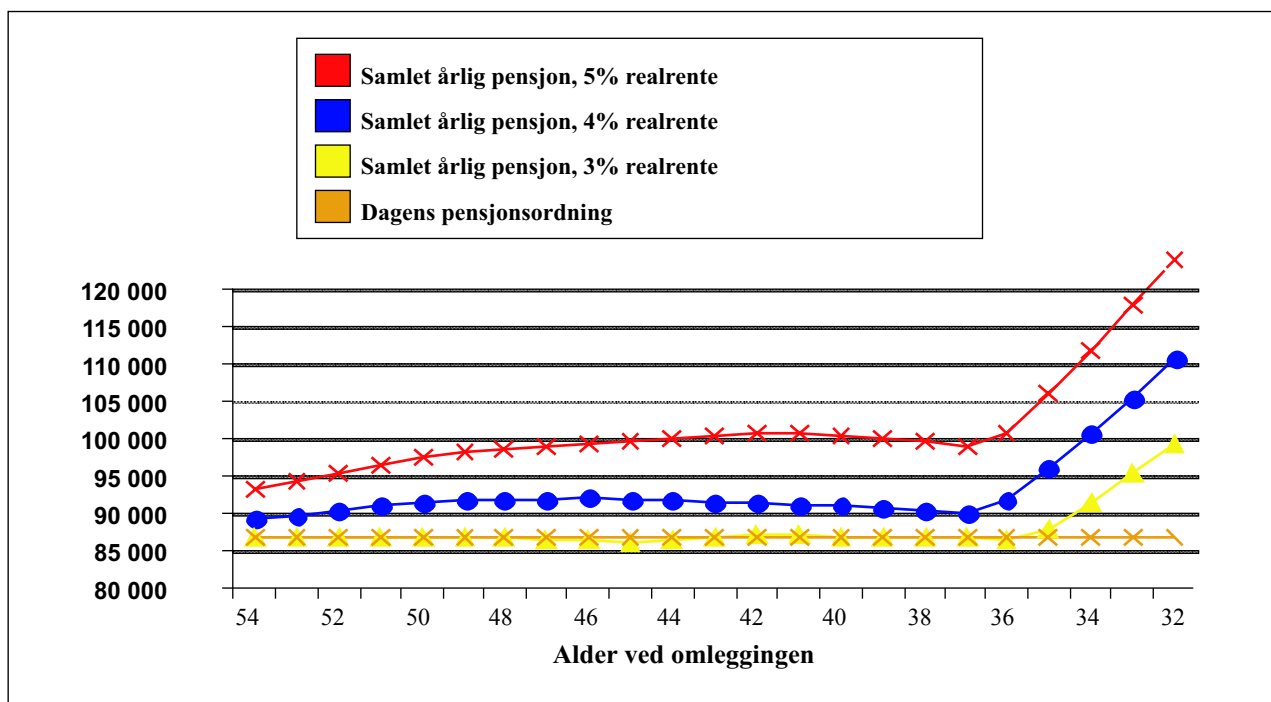
Fiskernes situasjon med varierende lottinntekter av fiske kan tilsi at det legges til rette for at fiskerne gis mulighet til å skyte inn tilleggsmidler. Det vil i så fall være naturlig at en slik mulighet utformes i tråd med det regelverket som er gitt i lov om innskuddspensjon. I henhold til denne loven kan innskuddene i et bestemt år settes 25 prosent høyere eller lavere enn det som ellers er fastsatt i innskuddsplanen.

Den samlede pensjonen til utbetaling til et medlem vil etter dette bestå av en statsgarantert del som ved full opptjeningstid vil være på eksempelvis $3/4$ G, samt en innskuddspensjon som vil være avhengig av størrelsen på innskuddet, lengden av spareperioden og av renteavkastningen. I figur 9.1 vises det hvordan samlet pensjon vil være for medlemmer i ulike aldre ved en omlegging og under ulike forutsetninger om renteavkastning, sammenlignet med dagens ordning. Den statsgaranterte fastpensjonen er ved full opptjeningstid $3/4$ G og det årlige innskuddet er 5000 kroner.

9.3 Overgangsløsning

Overgangen fra dagens ordning til den kombinerte løsning kan legges opp slik:

- Alle medlemmer som er over 55 år på overgangstidpunktet, samt tidligere aktive medlemmer som ikke gjeninntre i næringen senere, beholder dagens system.
- De øvrige premiebetalende medlemmene, samt tidligere medlemmer som senere gjeninntre i ordningen som aktive fiskere, går inn på det nye systemet.
- Dagens likviditetsfond og avkastningen av dette brukes til å sikre at ingen taper på gå over til det nye systemet.

Figur 9.1 Samlet pensjon fra en kombinert pensjonsordning for fiskere, avhengig av oppnådd realrente og alder ved omleggingen, sammenlignet med dagens ordning

9.4 Finansiering – økonomien i løsningen

9.4.1 Innledning

En overgang til en kombinert pensjonsordning krever at man kan finansiere en overgangssituasjon hvor ingen skal gå ned i pensjon i forhold til dagens pensjonstrygd. Samtidig må det legges til rette for at man for framtiden har en tilnærmet uavhengig finansiering av fastpensjonen og innskuddspensjonen.

I starten kan man imidlertid ikke se de to deler av pensjonsordningen uavhengig av hverandre. Begge vil være avhengige av å utnytte dagens likviditetsfond for å kunne finansiere overgangen til det nye systemet. Ettersom fondet ikke vil strekke til, er det nødvendig med en tilleggsfinansiering gjennom en høyere omsetningsavgift, et høyere medlemsinnskudd og/eller et kontanttilskudd, eksempelvis fra staten. Nedenfor er økonomien i ordningene først beskrevet for fastpensjonen og innskuddspensjonen uavhengig av hverandre.

9.4.2 Økonomien i den statsgaranterte fastpensjonen

Det er foretatt beregninger over hvordan økonomien i den statsgaranterte ordningen vil utvikle seg avhengig av forskjellige forutsetninger. Noen av forutsetningene er de samme i alle alternativene. Det gjelder:

1. Det er forutsatt at pensjonene utbetales etter dagens regler til alle som er eldre enn 55 år samt til dem som har sluttet i fiskeryrket tidligere.
2. Verdien av fiskeomsetningen vokser årlig med 4 prosent
3. Grunnbeløpet (G) øker årlig med 4 prosent
4. Avkastningen på fondsmidlene er 7 prosent

Andre forutsetninger er variert. Det gjelder:

5. Fastpensjonens størrelse er satt til: alternativ A: $1/2 G$, alt. B: $2/3 G$, alt. C: $3/4 G$, alt. D: $7/8 G$ og alt. E: $1 G$.
6. Omsetningsavgiften er for hvert alternativ midlertidig satt til henholdsvis 0,25 prosent, 0,35 prosent og 0,5 prosent av førstehåndsverdien av fiskeomsetningen.
7. Det er satt av en startkapital slik at fastpensjonsordningen med en stabil sats for omsetningsavgiften forventes å gi dekning for fastpensjonene.

Utgiftsberegningene er basert på prognoser fra Garantikassen for fiskere for utviklingen i dagens ordning framskrevet fra 2002 til 2018. Når det er tatt utgangspunkt i 2002, er det fordi de sist kjente tallene fra dagens pensjonstrygd for fiskere er per 31. desember 2001. Prognosene er justert i henhold til forutsetningen om at alle som er under 55 år i 2002 skal være med i den nye ordningen slik at det fra 2008 hvert år vil gå ut en årsklasse som får sin pensjon beregnet etter dagens ordning. De yngre årsklassene vil motta den nye fastpensjonen fra denne ordningen. Fra og med år 2016 vil det bare være pensjonister som mottar ny fastpensjon samt tidligere fratrådte igjen.

Tallene i tabellene 9.1-9.5 nedenfor viser hvordan fastpensjonens fond vil utvikle seg under ulike alternativer for fastpensjon og ulike forutsetninger om omsetningsavgift og startkapital.

I hvert alternativ for omsetningsavgift i tabellene (0,25 prosent, 0,35 prosent og 0,50 prosent) viser den første kolonnen driftsresultatet, det vil si innbetalt omsetningsavgift i året minus utbetalte pensjoner. Den andre kolonnen viser hvordan startkapitalen vil utvikle seg når man hvert år legger til kapitalavkastningen og korrigerer for årets driftsresultat. Restfondet vil synke i verdi i de første årene ettersom driftsresultatet da er negativt. Startkapitalen er i utgangspunktet fastsatt til et beløp som er så stort at restfondet begynner å vokse igjen i den perioden beregningene er gjennomført for. Denne målsettingen er det ikke mulig å oppnå i alle alternativene uten at nødvendig startkapital blir meget stor.

Sammenligning og vurdering av alternativene

Med de forutsetninger som er lagt til grunn for beregningene, er flere av alternativene i tabellene 9.1-9.5 vanskelig å bruke i praksis. Dette gjelder særlig alternativene D og E med fastpensjon på henholdsvis $7/8 G$ og $1 G$, fordi det da vil være nødvendig med en varig omsetningsavgift på minst 0,50 prosent. Disse alternativene har utvalget derfor ikke vurdert nærmere.

Økte inntekter kan også framskaffes ved å forhøye den personlige avgiften utover de kr 5 000 som er forutsatt lagt inn i innskuddsordningen. I en slik situasjon vil med andre ord medlemmenes innskudd både gå til å bygge opp deres innskuddspensjon og til å sikre den faste delen av pensjonen i en overgangsperiode. Kontantverdien av en økning av det årlige medlemsinnskuddet med kr 1000 i 15 år, G-regulert hvert år, utgjør ca. 100 mill. kroner.

Boks 9.1

Tabell: 9.1 Kombinert ordning, alternativ A: 1/2 G i framtidig fastpensjon. Alle tall i 1000 kroner

Utviklingen i den statsgaranterte (faste) delen forutsatt dagens ytelser til fiskere over 55 år samt til tidligere fiskere

År	1			2		3	
	Omsetn. avgift 0,25%			Omsetn. avgift 0,35%		Omsetn. avgift 0,5%	
	Samlede utbetalinger fastpensjon	Driftsres. = utbetalinger – 0,25 % omsetn.avgift	Startkapital 470 mill. kr Restfondets utvikling	Driftsres. = utbetalinger – 0,35 % omsetn.avgift	Startkapital 360 mill. kr Restfondets utvikling	Driftsres. = utbetalinger – 0,50 % omsetn.avgift	Startkapital 230 mill. kr Restfondets utvikling
2002	96 280	-68 280	434 620	-57 080	328 120	-40 280	205 820
2003	97 618	-68 498	396 545	-56 850	294 238	-39 378	180 849
2004	100 130	-69 845	354 458	-57 731	257 104	-39 560	153 948
2005	102 695	-71 199	308 072	-58 600	216 501	-39 703	125 022
2006	105 315	-72 559	257 078	-59 457	172 199	-39 803	93 971
2007	107 990	-73 924	201 149	-60 297	123 956	-39 857	60 691
2008	99 847	-64 418	150 812	-50 246	82 387	-28 989	35 951
2009	91 213	-54 366	107 003	-39 628	48 526	-17 520	20 947
2010	82 071	-43 751	70 742	-28 423	23 499	-5 431	16 982
2011	72 406	-32 553	43 140	-16 612	8 532	7 299	25 470
2012	62 201	-20 754	25 406	-4 175	4 954	20 693	47 946
2013	51 437	-8 332	18 852	8 910	14 211	34 772	86 075
2014	40 099	4 730	24 902	22 661	37 867	49 559	141 659
2015	41 080	5 542	32 187	24 191	64 708	52 164	203 739
2016	42 080	6 407	40 847	25 802	95 040	54 894	272 895
2017	43 104	7 323	51 029	27 493	129 186	57 749	349 747
2018	44 153	8 291	62 892	29 268	167 497	60 734	434 963

Alternativ A: 1/2 G i fastpensjon

Full fastpensjon vil i alternativ A utgjøre ca. 30 prosent av full pensjon i dagens pensjonstrygd. Fastpensjonen vil både med en omsetningsavgift på 0,25 prosent, 0,35 prosent og 0,50 prosent være i god balanse i den 17-årsperioden beregningene er gjennomført for. Det framgår av tabellen at en eventuelt forhøyet omsetningsavgift på 0,35 prosent vil kunne settes ned etter 11-

12 år, og at en avgift på 0,50 prosent vil kunne settes ned etter ca. 9-10 år. Imidlertid vil en såvidt lav fastpensjon på den annen side kreve en høy innskuddspensjon for at ordningen skal gi en samlet pensjon minst på dagens nivå.

Med en uendret omsetningsavgift vil dessuten nødvendig startkapital bli så høy at det vanskeliggjør finansieringen av innskuddspensjonen.

Boks 9.2

Tabell: 9.2 Kombinert ordning, alternativ B: 2/3 G i framtidig fastpensjon. Alle tall i 1000 kroner

Utviklingen i den statsgaranterte (faste) delen forutsatt dagens ytelser til fiskere over 55 år samt til tidligere fiskere

År	1			2			3		
	Omsetn. avgift 0,25%			Omsetn. avgift 0,35%			Omsetn. avgift 0,5%		
	Samlede utbetalinger fastpensjon	Driftsres. = utbetalinger – 0,25 % omsetn.avgift	Startkapital 510 mill. kr. Restfondets utvikling:	Driftsres. = utbetalinger – 0,35 % omsetn.avgift	Startkapital 380 mill. kr. Restfondets utvikling	Driftsres. = utbetalinger – 0,50 % omsetn.avgift	Startkapital 235 mill. kr. Restfondets utvikling		
2002	96 280	-68 280	477 420	-57 080	349 520	-40 280	211 170		
2003	97 618	-68 498	442 341	-56 850	317 136	-39 378	186 574		
2004	100 130	-69 845	403 460	-57 731	281 605	-39 560	160 074		
2005	102 695	-71 199	360 503	-58 600	242 717	-39 703	131 576		
2006	105 315	-72 559	313 180	-59 457	200 250	-39 803	100 984		
2007	107 990	-73 924	261 179	-60 297	153 971	-39 857	68 195		
2008	101 527	-66 098	213 363	-51 927	112 822	-30 669	42 299		
2009	94 658	-57 812	170 486	-43 047	77 646	-20 966	24 294		
2010	87 369	-49 049	133 371	-33 721	49 359	-10 730	15 265		
2011	79 647	-39 794	102 913	-23 853	28 962	59	16 393		
2012	71 476	-30 029	80 087	-13 451	17 538	11 417	28 957		
2013	62 843	-19 738	65 955	-2 496	16 270	23 367	54 351		
2014	53 733	-8 904	61 668	9 028	26 436	35 925	94 081		
2015	55 047	-8 425	57 560	10 224	38 511	38 197	138 863		
2016	56 387	-7 900	53 689	11 495	52 701	40 587	189 171		
2017	57 759	-7 333	50 115	12 838	69 228	43 094	245 507		
2018	59 165	-6 721	46 902	14 256	88 331	45 722	308 415		

Alternativ B: 2/3 G i fastpensjon

Fastpensjonen vil i dette alternativet utgjøre ca. 40 prosent av dagens pensjonstrygd. Denne delen av pensjonsordningen vil være i balanse hvis omsetningsavgiften settes til 0,35 prosent eller 0,50 prosent. Ved en avgift på dagens nivå, 0,25 prosent, vil restfondet synke i hele bereg-

ningsperioden, og startkapitalen må følgelig økes utover de 510 mill. kroner som er fastsatt.

Også en fastpensjon på 2/3 G vil kreve en høy innskuddspensjon for å gi en samlet pensjon på dagens nivå. En uendret omsetningsavgift vil kreve så høy startkapital for fastpensjonen at det vil være vanskelig å få finansiert innskuddspensjonen.

Boks 9.3

Tabell: 9.3 Kombinert ordning, alternativ C: 3/4 G i framtidig fastpensjon. Alle tall i 1000 kroner

Utviklingen i den statsgaranterte (faste) delen forutsatt dagens ytelser til fiskere over 55 år samt til tidligere fiskere

År	1			2		3	
	Omsetn. avgift 0,25%			Omsetn. avgift 0,35%		Omsetn. avgift 0,5%	
	Samlede utbetalinger fastpensjon	Driftsres. = utbetalinger – 0,25 % omsetn.avgift	Startkapital 570 mill. kr. Restfondets utvikling:	Driftsres. = utbetalinger – 0,35 % omsetn.avgift	Startkapital 390 mill. kr. Restfondets utvikling	Driftsres. = utbetalinger – 0,50 % omsetn.avgift	Startkapital 240 mill. kr. Restfondets utvikling
2002	96 280	-68 280	541 620	-57 080	360 220	-40 280	216 520
2003	97 618	-68 498	511 035	-56 850	328 585	-39 378	192 298
2004	100 130	-69 845	476 963	-57 731	293 855	-39 560	166 199
2005	102 695	-71 199	439 151	-58 600	255 825	-39 703	138 130
2006	105 315	-72 559	397 333	-59 457	214 276	-39 803	107 996
2007	107 990	-73 924	351 222	-60 297	168 978	-39 857	75 699
2008	102 318	-66 889	308 919	-52 718	128 089	-31 460	49 537
2009	96 280	-59 434	271 109	-44 695	92 360	-22 588	30 417
2010	89 863	-51 543	238 544	-36 215	62 610	-13 223	19 324
2011	83 054	-43 201	212 041	-27 260	39 733	-3 349	17 328
2012	75 841	-34 394	192 490	-17 816	24 698	7 052	25 593
2013	68 210	-25 105	180 859	-7 863	18 564	17 999	45 384
2014	60 149	-15 320	178 199	2 612	22 475	29 509	78 070
2015	61 620	-14 998	175 675	3 651	27 699	31 624	115 159
2016	63 120	-14 633	173 340	4 762	34 400	33 854	157 075
2017	64 656	-14 229	171 244	5 941	42 750	36 197	204 267
2018	66 229	-13 785	169 446	7 192	52 934	38 658	257 224

Alternativ C: 3/4 G i fastpensjon

Fastpensjonen vil i dette alternativet utgjøre 47 prosent av dagens pensjonstrygd. Med en omsetningsavgift på dagens nivå, 0,25 prosent, vil fastpensjonen ikke ha økonomisk balanse i den 17-årsperioden beregningene er gjennomført for. I alle fall vil man trenge 330 mill. kroner mer i startkapital enn omsetningsavgiften settes til

0,50 prosent. Med en avgift på 0,35 prosent eller 0,50 prosent vil det bli balanse etter 14-15 år.

Det synes som om utgiftene til fastpensjonen vil ligge mellom 60 og 70 mill. kroner per år når overgangsperioden er over. Dette innebærer at omsetningsavgiften vil dekke fastpensjonen når man samtidig har inntekter av et visst likviditetsfond.

Boks 9.4

Tabell: 9.4 Kombinert ordning, alternativ D: 7/8 G i framtidig fastpensjon. Alle tall i 1000 kroner

Utviklingen i den statsgaranterte (faste) delen forutsatt dagens ytelser til fiskere over 55 år samt til tidligere fiskere

År	1			2			3		
	Omsetn. avgift 0,25%			Omsetn. avgift 0,35%			Omsetn. avgift 0,5%		
	Samlede utbetalinger fastpensjon	Driftsres. = utbetalinger – 0,25 % omsetn.avgift	Startkapital 640 mill. kr. Restfondets utvikling	Driftsres. = utbetalinger – 0,35 % omsetn.avgift	Startkapital 420 mill. kr. Restfondets utvikling	Driftsres. = utbetalinger – 0,50 % omsetn.avgift	Startkapital 250 mill. kr. Restfondets utvikling		
2002	96 280	-68 280	616 520	-57 080	392 320	-40 280	227 220		
2003	97 618	-68 498	591 178	-56 850	362 932	-39 378	203 747		
2004	100 130	-69 845	562 716	-57 731	330 606	-39 560	178 449		
2005	102 695	-71 199	530 907	-58 600	295 149	-39 703	151 238		
2006	105 315	-72 559	495 512	-59 457	256 352	-39 803	122 022		
2007	107 990	-73 924	456 274	-60 297	214 000	-39 857	90 706		
2008	103 554	-68 125	420 088	-53 953	175 027	-32 696	64 359		
2009	98 814	-61 968	387 526	-47 229	140 049	-25 121	43 743		
2010	93 758	-55 439	359 215	-40 111	109 742	-17 119	29 687		
2011	88 378	-48 525	335 835	-32 584	84 840	-8 627	23 092		
2012	82 662	-41 215	318 128	-24 636	66 143	232	24 941		
2013	76 596	-33 492	306 906	-16 250	54 523	9 613	36 300		
2014	70 173	-25 344	303 045	-7 413	50 927	19 484	58 325		
2015	71 890	-25 268	298 990	-6 619	47 872	21 354	83 762		
2016	73 639	-25 153	294 766	-5 758	45 466	23 334	112 960		
2017	75 431	-25 005	290 395	-4 834	43 814	25 421	146 288		
2018	77 267	-24 824	285 899	-3 846	43 035	27 620	184 148		

Alternativ D: 7/8 G i fastpensjon

Fastpensjonen vil i dette alternativet utgjøre 55 prosent av dagens pensjonstrygd. Kun en omsetningsavgift på 0,50 prosent gir balanse mellom utgifter og inntekter i 17-årsperioden, men selv på dette nivå kan avgiften ikke settes

ned før mot i slutten av perioden. Det synes derfor som om finansieringsløsningen for en fastpensjon på dette nivået er usikker, med mindre man i en lengre tidsperiode øker omsetningsavgiften til 0,50 prosent.

Boks 9.5

Tabell: 9.5 Kombinert ordning, alternativ E: 1 G i framtidig fastpensjon. Alle tall i 1000 kroner

Utviklingen i den statsgaranterte (faste) delen forutsatt dagens ytelser til fiskere over 55 år samt til tidligere fiskere

År	1			2			3		
	Omsetn. avgift 0,25%			Omsetn. avgift 0,35%			Omsetn. avgift 0,5%		
	Samlede utbetalinger fastpensjon	Driftsres. = utbetalinger – 0,25 % omsetn.avgift	Startkapital 750 mill. kr Restfondets utvikling:	Driftsres. = utbetalinger – 0,35 % omsetn.avgift	Startkapital 500 mill. kr Restfondets utvikling	Driftsres. = utbetalinger – 0,50 % omsetn.avgift	Startkapital 260 mill. kr Restfondets utvikling		
2002	96 280	-68 280	734 220	-57 080	447 920	-40 280	237 920		
2003	97 618	-68 498	717 117	-56 850	454 524	-39 378	215 196		
2004	100 130	-69 845	697 470	-57 731	428 610	-39 560	190 700		
2005	102 695	-71 199	675 095	-58 600	400 012	-39 703	164 346		
2006	105 315	-72 559	649 792	-59 457	368 556	-39 803	136 047		
2007	107 990	-73 924	621 354	-60 297	334 058	-39 857	105 713		
2008	104 790	-69 361	595 488	-55 189	302 253	-33 932	79 182		
2009	101 347	-64 501	572 671	-49 763	273 648	-27 655	57 069		
2010	97 654	-59 334	553 424	-44 006	248 797	-21 014	40 050		
2011	93 702	-53 849	538 314	-37 908	228 305	-13 996	28 857		
2012	89 482	-48 035	527 961	-31 456	212 830	-6 588	24 288		
2013	84 983	-41 878	523 040	-24 636	203 092	1 226	27 215		
2014	80 198	-35 369	524 284	-17 438	199 871	9 460	38 580		
2015	82 160	-35 538	525 446	-16 889	196 973	11 084	52 365		
2016	84 159	-35 672	526 555	-16 278	194 483	12 815	68 845		
2017	86 207	-35 781	527 632	-15 610	192 486	14 645	88 309		
2018	88 305	-35 862	528 705	-14 884	191 076	16 582	111 073		

Alternativ E: 1/1 G i fastpensjon

Fastpensjonen vil i dette alternativet utgjøre 63 prosent av dagens pensjonstrygd. Kun en omsetningsavgift på 0,5 prosent gir balanse mellom utgifter og inntekter i 17-årsperioden, men avgiften kan ikke settes ned i perioden. Utgiftene

til fastpensjonen synes å ligge opp mot 90 mill. kroner per år. Selv en omsetningsavgift på 0,50 prosent vil ikke dekke dette. Det synes som om finansieringsløsningen for en fastpensjon på dette nivået er usikker, med mindre satsen for omsetningsavgiften økes til minst 0,55 prosent.

Dersom fastpensjonen settes lavere enn $\frac{3}{4}$ G, vil den være lettere å finansiere for framtiden. Det vil imidlertid ikke påvirke utgiftene i de første årene i særlig grad. Garantien for at de eldste medlemmene skal beholde dagens pensjonsnivå veier i disse årene tyngst i utgiftene, og disse pensjonene vil ikke påvirkes ved å redusere de framtidige fastpensjonene.

Det er en usikkerhet ved noen av de forutsetninger som er gjort i beregningene ovenfor, blant annet i forventet vekst i fiskeomsetningen og hvilken avkastning som kan oppnås på likviditetsfondet. Utvalget har lagt en vekst på 4 prosent og en realrente på 3 prosent til grunn for sine beregninger. Dersom veksten i verdien av fiskeomsetningen holder seg på 8 prosent, som i de seneste 10 årene, vil finansieringen bli vesentlig lettere. Fiskeridirektoratets prognoser for omsetningsutviklingen er imidlertid langt mer forsiktige, og beskriver en næring uten vekst i verdien av fiskeomsetningen. Hvis dette slår til, vil det bli vanskelig å finansiere en omlegging av pensjonsordningen uten en ytterligere økning av innbetalingene. I en slik situasjon vil imidlertid også de øvrige alternativer til framtidig pensjonssystem for fiskere kreve en tilsvarende økning.

9.4.3 Økonomien i innskuddsordningen

Det er foretatt beregninger som viser forventet utvikling i innskuddspensjonen. Det er som nevnt lagt til grunn en forutsetning om at ingen skal få mindre utbetalt fra den nye ordningen enn det dagens ordning skulle ha gitt. For å sikre dette må det også tilføres midler til innskuddspensjonen, særlig til de eldste medlemmene som bare vil få en kort oppsparingsperiode. Jo lavere fastpensjonen settes, jo større midler må tilføres innskuddspensjonen. Tabell 9.6 nedenfor viser hvor store midler som må tilføres for å sikre innskuddsdelen i alternativet med en fastpensjon på $\frac{3}{4}$ G, og hvordan disse midlene fordeles på de ulike årsklassene.

Det er forutsatt at

- alle medlemmene betaler et årlig innskudd på kr 5000 som G-reguleres hvert år
- G øker årlig med 4 prosent
- de aktive medlemmene blir godskrevet en andel av likviditetsfondet, mest til de eldste årsklassene
- midlene gir en realavkastning på 3 prosent p.a.
- 411 mill. kroner av dagens likviditetsfond godskrives disse årsklassene.

Beregningene er basert på at det tildeles en større del av dagens likviditetsfond jo eldre medlemmet er. Dette forutsettes å samsvare med ansienniteten i ordningen, slik at man i en viss grad mottar i forhold til yrkestiden som fisker. Denne fordelingen vil sikre at ingen medlemmer får en lavere pensjon enn i dag. Beregningene er videre basert på at man arbeider som fisker fram til pensjonsalderen, 60 år. Ved kortere medlemstid vil endelig pensjon bli mindre.

Med disse forutsetningene viser eksempelet at samlet årlig pensjon fra den statsgaranterte ordningen og innskuddsordningen, vil ligge på dagens ytelsesnivå for de aldersklassene som er eldst ved overgangen, men øke kraftig for de yngre aldersklassene.

Det er gjennomført tilsvarende beregninger for alle de fem alternativene for størrelsen på fastpensjonen. I tabell 9.7 gjengis tallene for nødvendig startkapital i innskuddspensjonen.

Det er forutsatt at ved dødsfall vil alle oppsparte midler gå til avdødes etterlatte. Det kan vurderes om dette er rimelig også for de midler som ved starten overføres til medlemmenes innskuddsfond fra dagens likviditetsfond. Dette er altså midler som i utgangspunktet ikke kan henføres til det enkelte medlems sparing. Dersom disse midler ved dødsfall i stedet går tilbake til fellesskapet, vil ordningen få en mer robust økonomi. Man vil oppnå ytterligere styrking hvis det innføres dødelighetsarv for alle innskuddsmidler, dvs. ingen ytelser til de etterlatte. Utvalget har ikke vurdert dette nærmere.

Beregningene viser at pensjonene vil være avhengig av hvilken renteavkastning det oppnås på sparemidlene. Dette er vist grafisk i figur 9.1 foran. Dersom realavkastningen øker til 4 prosent eller 5 prosent, vil pensjonene bli klart bedre.

9.4.4 Samlet kapitalbehov ved overgang til en kombinert pensjonsordning

Som nevnt i punkt 9.4.1 foran vil det være nødvendig å disponere dagens likviditetsfond til startkapital både i fastpensjonsordningen og i innskuddsordningen.

Utvalget har beregnet samlet kapitalbehov for å etablere en kombinert pensjonsordning under de forskjellige forutsetningene for størrelsen på fastpensjon, omsetningsavgift og startkapital som er vist i tabellene 9.1-9.5 foran. Resultatet framgår av tabell 9.8. Tallene er summen startkapital for fastpensjon (se tabellene 9.1-9.5) og nødvendig tilskudd til innskuddspensjonen (se tabell 9.7) for at

Tabell: 9.6 Beregning av innskuddspensjonen i faste kroner

Alder ved omleggingen	Opprentet verdi av egne innskudd	Fondsandel per fisker i årsklassen	Opprentet verdi av fondsandel	Sum fondsandel og innskudd	Sum årlig annuitet i 7 år	Samlet årlig pensjon, $\frac{3}{4}$ G i fastpensjon
54	36 702	210 000	250 751	287 453	46 138	86 766
53	44 320	198 000	243 515	287 835	46 199	86 827
52	52 426	186 000	235 619	288 046	46 233	86 861
51	61 047	174 000	227 031	288 078	46 238	86 866
50	70 209	162 000	217 714	287 923	46 214	86 841
49	79 938	150 000	207 635	287 573	46 157	86 785
48	90 265	138 000	196 755	287 020	46 068	86 696
47	101 218	126 000	185 035	286 253	45 945	86 573
46	112 830	114 000	172 435	285 265	45 787	86 414
45	125 133	102 000	158 913	284 045	45 591	86 219
44	138 162	92 000	147 633	285 795	45 872	86 499
43	151 952	82 000	135 534	287 486	46 143	86 771
42	166 542	72 000	122 575	289 118	46 405	87 033
41	181 972	61 000	106 964	288 936	46 376	87 003
40	198 281	50 000	90 306	288 587	46 320	86 947
39	215 541	39 000	72 551	288 065	46 236	86 864
38	233 715	28 000	53 651	287 366	46 124	86 752
37	252 931	17 000	33 551	286 482	45 982	86 610
36	273 213	6 000	12 197	285 409	45 810	86 438
35	294 610			294 610	47 287	87 914
34	317 177			317 177	50 909	91 536
33	340 971			340 971	54 728	95 356
32	366 049			366 049	58 753	99 381
31	392 474			392 474	62 995	103 622
30	420 310			420 310	67 462	108 090
29	449 622			449 622	72 167	112 795
28	480 483			480 483	77 121	117 748
27	512 964			512 964	82 334	122 961
26	547 142			547 142	87 820	128 447
25	583 097			583 097	93 591	134 218
24	620 912			620 912	99 660	140 288
23	660 675			660 675	106 042	146 670
22	702 475			702 475	112 752	153 379
21	746 410			746 410	119 803	160 431
20	792 576			792 576	127 214	167 841

Tabell: 9.7 Nødvendig startkapital for å finansiere innskuddspensjonen. Mill. kroner

Fastpensjon	1 G	7/8 G	3/4 G	2/3 G	1/2 G
Nødvendig startkapital	220	310	411	495	650

samlet ytelse minst skal nå opp til dagens nivå for dagens medlemmer mellom 35 og 55 år når reallavkastningen på midlene er på 3 prosent.

Det er ikke angitt kapitalbehov ved en fastpensjon på 1 G fordi denne løsningen krever en permanent høyere omsetningsavgift enn 0,5 prosent. Ved en fastpensjon på 7/8 G er det bare en omsetningsavgift på 0,5 prosent som kan gi balanse i ordningen over tid, se kommentarene til tabell 9.4 foran. Selv om disse to alternativene krever det laveste kapitaltilskuddet, vil de derfor være usikre å benytte. Ved en fastpensjon på 3/4 G vil en omsetningsavgift på 0,25 prosent ikke gi økonomisk balanse i den perioden beregningene er gjennomført for.

Som omtalt i kapittel 8 i utredningen, vil en overgang til en fondsbasert ordning, i henhold til beregninger utført for Norges Fiskarlag i 1998, til sammenligning kreve et fond på ca. 1,7 milliarder kroner for at pensjonsordningen skal være fullt fondert.

Det kan virke overraskende at nødvendig kapitalbehov for å etablere en kombinert pensjonsordning synes forskjellig, avhengig av hvordan samlet pensjon fordeles mellom fastpensjon og innskuddspensjon. Ser man for eksempel på alternativet i nederste linje i tabell 9.8 med en omsetningsavgift på 0,50 prosent, så øker nødvendig kapital fra 570 til 880 mill. Bakgrunnen for dette forholdet kan leses ut av tabellene 9.1-9.5 foran. Det framgår at fastpensjonens fond vokser meget raskere ved en lav fastpensjon slik at omsetningsavgiften i disse tilfellene raskere kan settes ned til sitt vanlige nivå. Dette forhold framkommer ikke av tabell 9.8.

9.5 Rettslig regulering. Administrasjon

En slik ordning med obligatorisk medlemskap for fiskere på blad B i fiskermanntallet vil gjøre det nødvendig med en særlov. Den delen som er fastpensjon legges nær opp til dagens fiskerpensjon, mens den delen som er innskuddspensjon i det alt vesentlige følger bestemmelsene i lov om inn-

Tabell: 9.8 Nødvendig kapital for å etablere en kombinert pensjonsordning. Mill. kroner

Omsetningsavgift	Fastpensjonens størrelse				
	1/1 G	7/8 G	3/4 G	2/3 G	1/2 G
0,25 %	-	-	-	1000	1120
0,35 %	-	-	800	875	1010
0,50 %	-	570	650	730	880

skuddspensjon i arbeidsforhold med nødvendige tilpassinger.

Det forutsettes at det etableres et styre for den nye fiskerpensjonsordningen med representanter for næringen og for tilsynsmyndighetene. Styret inngår avtaler om administrasjon av ordningen og fører tilsyn med utviklingen.

9.6 Vurdering av den kombinerte løsningen

Fortrinnet med den kombinerte pensjonsløsningen er at den bygger bro mellom ønsket om å beholde en statsgarantert pensjon som et fundament i fiskerpensjoneringen og samtidig legger til en personlig sparing som knyttes til den enkelte fisker. Man vil oppnå:

- en betydelig bedre pensjon for de fiskere som arbeider i dette yrket hele livet
- en reell ytelse til de etterlatte dersom medlemmet faller fra før pensjonsalderen
- pensjon også til de fiskere som ikke oppnår 15 års medlemstid i ordningen
- samordningsplikten vil forsvinne for store deler av pensjonen
- statsgaranti og individuelle pensjonsfond som sikkerhet dersom næringen skulle møte nedgangstider
- en mulighet for å kunne bygge på med tilleggspensjoner etter 67 år dersom dette blir aktuelt på et senere tidspunkt.

Svakheten med denne løsningen er først og fremst at dagens omsetningsavgift ikke er tilstrekkelig til å dekke kostnadene ved den statsgaranterte delen av pensjonen. Det vil være nødvendig å skaffe andre inntekter i en periode, for eksempel ved å forhøye omsetningsavgiften, ved å forhøye medlemsinnskuddet, eller ved at det skytes inn andre midler for å lette overgangen. Behovet

for slik tilleggsfinansiering vil være avhengig av hvor stor veksten i fiskeomsetningen blir. Hvis likviditetsfondet synker ytterligere før en kombinert ordning innføres, vil det være nødvendig med en tilleggsfinansiering for å kompensere for dette.

Som for andre innskuddspensjoner, vil det antakelig også kunne føles som en ulempe at medlemmene vil ha en usikkerhet med hensyn til stør-

relsen av den delen av pensjonen som er avhengig av renteavkastningen.

En viss ulempe kan det også sies å være at en vil ha to pensjonsberegninger som samlet gir den utbetalte pensjonen. Det må forutsettes at beregningene av de to delene av pensjonen ses i en sammenheng. Tilsvarende må en kontrollere at ingen får opptjening i den statsgaranterte pensjonen som ikke betaler egeninnskudd i det samme året.

Kapittel 10

Sammenligning mellom alternative fiskerpensjonsordninger

10.1 Innledning

I dette kapitlet foretar utvalget en sammenligning mellom de tre alternativene til en framtidig fiskerpensjon

- en fortsettelse av dagens statsgaranterte ordning
- en fondsbasert ordning
- en ordning som kombinerer en statsgarantert del og en fondsbasert del.

Sammenligningen bygger på de ulike alternativene som er framstilt foran, og det vises til kapitlene 7, 8 og 9 for mer detaljer.

10.2 Omfang

Alle alternativene som er utredet bygger på at fiskerpensjonen fortsatt skal være obligatorisk og knyttet til blad B i fiskermanntallet. Det som er uttalt i kapittel 6, punkt 6.5 om behov for forbedringer i kriteriene for å være med i manntallet – det skal omfatte de reelle yrkesfiskerne – gjelder uansett hvilken pensjonsløsning som blir valgt for fiskerpensjonen i framtiden.

Selv om alle alternativene i utgangspunktet bygger på obligatorisk medlemskap, vil det bli noen forskjeller i praksis. En kan for eksempel vanskelig tenke seg noen aktiv innfordring av premien i en fondsbasert ordning. Den som ikke innbetaler til ordningen vil imidlertid ikke opptjene noen pensjon. Han vil heller ikke få del i fellesfinansieringen i form av en del av det beløpet som omsetningsavgiften bringer inn.

10.3 Pensjonsalder/løpetid

I samsvar med mandatet har utvalget lagt til grunn at pensjonsalderen er 60 år i alle alternativene og at pensjonen løper til fylte 67 år.

10.4 Krav tidligere yrkesaktivitet

Kravet til opptjeningstid, og dermed til yrkesaktivitet som fisker for å få pensjon, vil variere for de ulike alternativene:

- Den *någjeldende statsgaranterte, solidariske ordningen* bygger på at midlene som er til disposisjon skal benyttes til å pensjonere personer med lang tid – nær 15 år – i fiskeryrket. Ved en videreføring av denne ordningen vil dette fortsatt gjelde.
- I en *fondsbasert pensjonsordning* vil det opptjenes pensjonsrettigheter allerede etter ett års medlemskap.
- I en *kombinert løsning* er det forutsatt at den statsgaranterte delen (fastpensjonen) følger dagens regler når det gjelder krav til opptjeningstid for å få ytelse (nær 15 år), mens innskuddsdelen følger reglene i lovgivningen om innskuddspensjoner. Det vil dermed opptjenes rett til denne delen av pensjonen (dvs. det oppsparte beløpet med avkastning) etter ett års medlemskap.

10.5 Forholdet til yrkesaktivitet etter uttak av pensjonen

Alle alternativene forutsetter at man vil ha en ubetinget rett til pensjon fra 60 til 67 år, uansett om man utøver fiskeryrket eller et annet yrke.

10.6 Størrelsen på pensjonen. Inntektsforhold

10.6.1 Opptjening

Fiskerens inntekt har i dagens ordning ingen betydning for den pensjonen som opptjenes. Dette prinsippet videreføres i de alternativene som utvalget har utredet.

Ved en *fortsettelse av dagens ordning* opptjenes fiskerpensjonen uavhengig av størrelsen på premien som betales av den enkelte fiskeren til enhver tid. Det som opptjenes er hele eller en viss andel (i forhold til opptjeningstiden) av et fastsatt beløp (1,6 G). Tid i yrket utover 30 år gir ikke høyere pensjon.

Ved en *fondsbasert ordning* vil den innbetalingsen som den enkelte fiskeren foretar, ha direkte betydning for pensjonen som opptjenes. I den modellen som er utredet i kapittel 8, vil dette gjelde den delen som plasseres på fiskerens innskuddskonto. Videre «opptjener» den enkelte fiskeren rett til en andel av midlene på alderspensjonskontoen ved å innbetale til innskuddskontoen. Hvor stort beløp dette vil bli hvert år vil variere. Det vil avhenge av hvor mye omsetningssavgiften innbringer, og hvor mange fiskere som skal være med å dele beløpet. I en fondsbasert ordning vil det tjenes (spares) opp rettigheter i hele yrkestiden fram til fylte 60 år.

Ved en *kombinert løsning* skjer opptjeningen dels etter prinsippene for dagens ordning (del av et fastsatt beløp, for eksempel 3/4 G), dels ved at det spares opp beløp gjennom egne innbetalinger. For den førstnevnte delen vil det kunne opptjenes pensjon i maksimalt 30 år, for innskuddsdelen vil det alltid tjenes (spares) opp til pensjon fram til fylte 60 år.

10.6.2 Beregning av pensjon. Inntektsforhold som pensjonist

Ved en *fortsettelse av dagens ordning* vil pensjonen maksimalt utgjøre et fastsatt beløp (1,6 G). Ved kortere tjenestetid enn 1560 uker (30 år) reduseres pensjonen forholdsmessig, men det ytes ikke pensjon for mindre enn 750 uker. Ved lavere tjenestetid tilbakebetales medlemspremien uten renter med fradrag av 75 uker. Med gjeldende G (kr 54 170) vil pensjonen ved en fortsettelse av dagens ordning utgjøre maksimalt om lag 86 700 kroner per år, mens minstepensjonen fortsatt blir om lag 41 700 kroner. Dessuten utbetales det forsørgingstillegg for barn under 18 år med inntil 30 prosent av G, avhengig av opptjeningstiden.

I samsvar med forutsetningene for fiskerpensjonsordningen har mange fiskerpensjonister fortsatt inntekt av fiske ved siden av fiskerpensjonen. For personer med fullt opptjent fiskerpensjon er samlede inntekter (medregnet fiskerpensjonen) i alderen 60-66 år mer enn 70 prosent av samlede inntekter i alderen 50-59 år.

Pensjonen i en *fondsbasert ordning* beregnes ut fra summen av innskuddene og avkastningen som har samlet seg opp. Størrelsen på pensjonen vil blant annet avhenge av størrelsen på de årlige innskuddene, hvor mange år det er betalt innskudd og oppnådd avkastning. Dessuten vil det ha betydning om det er såkalt dødelighetsarv, dvs. om midlene beholdes i ordningen ved dødsfall.

Særlig personer med lang opptjeningstid vil kunne komme atskillig gunstigere ut enn i dag. En skal ellers merke seg at det gis pensjon for all opptjening, og ikke bare ved en opptjeningstid på om lag 15 år og høyere.

Den *kombinerte løsningen* gir alle med 30 års opptjeningstid en fastpensjon (for eksempel på 3/4 G, dvs. om lag kr 40 600 etter dagens G). Størrelsene på innskuddsdelen vil avhenge av det årlige innskuddet, avkastningen av midlene og opptjeningstiden.

Med et innskudd på kr 5 000 som G-reguleres hvert år, og en fastpensjon på 3/4 G vil samlet pensjon i framtiden bli noe høyere enn i dag, forutsatt en realavkastning på om lag 3-4 prosent. I en lang overgangstid må man imidlertid regne med at ytelsene ikke vil avvike vesentlig fra det som utbetales i dag. For innskuddsdelen vil det imidlertid bli utbetalt pensjon for all innbetaling med avkastning, slik at det vil komme noe pensjon til utbetaling også for personer med kort tid i yrket. Ved dødsfall vil disse midlene bli utbetalt til de etterlatte.

10.6.3 Pensjonsregulering

Dagens fiskerpensjoner fastsettes i forhold til folketrygdens grunnbeløp (G). Dermed justeres pensjonen automatisk når G øker fra 1. mai hvert år (G-regulering).

Ved en *fondsbasert ordning* vil reguleringen være avhengig av overskuddet i ordningen. I praksis har det vist seg at reguleringen i slike ordninger er noe svakere enn G-regulering.

En *kombinert løsning* innebærer at den statsgaranterte delen (fastpensjonen) G-reguleres, mens innskuddsdelen reguleres i samsvar med overskuddet i denne delen av ordningen.

10.7 Ytelser til etterlatte

Ved en *fortsettelse av dagens ordning* vil det ikke bli gitt pensjon til etterlatte.

I en *fondsbasert ordning* vil spørsmålet avhenge av om midlene ved dødsfall skal tilfalle

pensjonsfellesskapet (såkalt dødelighetsarv) eller ikke. I prognosene som er vist i kapittel 8, tabell 8.1 er det forutsatt at det ikke skal gis ytelser til etterlatte.

En annen løsning er at den delen av pensjonen som er samlet opp ved egne innskudd fra fiskerne går til de etterlatte ved dødsfall i oppsparingsperioden, eventuelt de midlene som er igjen dersom dødsfallet skjer i utbetalingsperioden for pensjonen. I så fall vil pensjonene bli mindre, eller pensjonsinnskuddene fra fiskerne kan økes for å forhindre dette.

I en *kombinert pensjonsordning* vil verdien av medlemmets innbetalte midler, med renter, bli utbetalt til de etterlatte.

10.8 Samordning

Dersom *dagens statsgaranterte ordning* fortsetter, vil pensjonstrygden for fiskere fortsatt være en del av det offentlige trygdesystemet, og samordningsloven vil komme til anvendelse i forhold til blant annet sjømannspensjon.

Det vil også skje en tilpassing til uførepensjon fra folketrygden. Å unnlate samordning vil bryte med prinsippene for det offentlige trygdesystemet, og vil dessuten føre til store merutgifter som det vil være vanskelig å få finansiert.

Tilpassingen til uførepensjon fra folketrygden kan enten skje som i dag, da fiskerpensjonen faller helt bort når det ytes 100 prosent uførepensjon fra folketrygden, eller det kan gis et visst beløp i fiskerpensjon i tillegg til uførepensjonen, på linje med samordningstilfeller der det gis et visst beløp i tillegg til den pensjonen som gir best dekning. Her kan det tenkes et system med beløpsmessig samordningsfradrag eller at personer med fullt opptjent fiskerpensjon beholder et beløp i fiskerpensjon som tilsvarer 1/4 G ved siden av 100 prosent uførepensjon fra folketrygden. Det første alternativet vil gi omfordeling, slik at de som har størst uførepensjon får minst fiskerpensjon. Det andre alternativet vil gi lik fiskerpensjon til alle som har samme opptjeningsstid.

En *fondsbasert ordning* der det samles opp midler til pensjonering gjennom innskudd fra fiskerne kombinert med en forholdsmessig del av omsetningsavgiften forutsettes i det vesentlig å følge reglene i lov om foretakspensjon og lov om innskuddspensjon. Ordningen vil da ikke være omfattet av samordningsloven, men det vil bli gitt begrensninger for ytelser som kan samles opp.

I en *kombinert løsning* vil den delen som er statsgarantert – fastpensjonen – tilpasses uførepensjon fra folketrygden, f. eks. ved en modifisert samordningsløsning der en del av pensjonen beholdes ved uførhet. Den delen av pensjonen som samles opp gjennom innskudd, forutsettes å følge prinsippene i lovgivningen om innskuddspensjoner. Det er dermed ikke aktuelt med samordning når det gjelder denne delen.

10.9 Finansiering – økonomi

Alle tre løsningene er basert på at omsetningsavgiften opprettholdes. Man er dermed avhengig av at realverdien av fiskeomsetningen øker for å sikre en tilfredsstillende finansiering.

Dagens ordning finansieres av næringen selv, og er statsgarantert. De opptjente pensjonene er således sikret. I 2001 (2000) finansierte omsetningsavgiften 33 (28) prosent av utgiftene, mens premien fra medlemmene finansierte 26 (27) prosent. Det resterende, dvs. 41 (45) prosent, ble dekket av likviditetsfondet. Dette fondet har gjennom flere år gått med underskudd. Det utgjorde per 31.12.2001 om lag 645 mill. kroner, en nedgang fra året før på om lag 21 mill. kroner.

Dersom man skal bygge på gjennomsnittlig nedgang i fondet de siste 7 årene, trenger den nåværende ordningen økte inntekter på om lag 12 mill. kroner i året for at den skal opprettholde kapitalen i fondet i framtiden. Dette er viktig fordi avkastningen av fondet gjør det mulig å holde premien nede. Forbedringer må finansieres i tillegg. Det er beregnet at dersom det ikke hadde vært samordning med uførepensjon fra folketrygden, ville merutgiftene vært om lag 37 mill. kroner per år. En lemping av samordningen med uførepensjonen vil koste 5-6 mill. kroner i året. Med en slik forbedring blir økt finansieringsbehov i alt 17-18 mill. kroner i året. Til sammenligning var de samlede pensjonsutgiftene i 2001 om lag 91 mill. kroner. Av dette dekket medlemspremien om lag 24 mill. kroner.

Ved en *fondsbasert løsning* ligger sikkerheten for pensjonene i kravet om full kapitaldekning. Det skal være oppsamlet tilstrekkelige fondsmidler til å dekke pensjonsforpliktelsene. Problemene ved en eventuell overgang til en fondsbasert løsning ligger i overgangskostnadene. Det skal samles opp fondsmidler til framtidig pensjon samtidig som en skal finansiere opparbeidede rettigheter i dagens ordning, som er basert på utligningsprinsippet.

En overgangsordning kan finansieres på flere måter, ved økt omsetningsavgift, ved økt medlemsskudd og/eller ved andre tilskudd. Det er foretatt anslag som viser at overgangen for eksempel kan finansieres ved å øke omsetningsavgiften midlertidig til ca. 1 prosent av verdien av fiskeomsetningen. Dette innebærer en økning på 300 prosent. Hvor lang overgangsperioden blir, vil avhenge av verdien av fiskeomsetningen framover, og av avkastningen på fondsmidlene. Øker omsetningen med for eksempel 8 prosent i året, slik den har gjort de siste 10 årene, kan overgangsperioden anslås til å vare i ca. 10 år. Dersom verdien stagnerer, slik det antas i noen prognoser, vil en overgangsperiode bli atskillig lenger.

I en *kombinert løsning* vil sikkerheten for pensjonene dels ligge i statsgarantien (for fastpensjonen), dels i at det er fondsdekning for innskuddsdelen. Også ved en kombinert løsning er man avhengig av å få finansiert en overgangsperiode, for eksempel ved å øke omsetningsavgiften til 0,5 prosent av fiskeomsetningen (dvs. en fordobling fra i dag), ved å økte medlemsskudd og/eller ved et kontanttilskudd.

Også ved denne løsningen vil lengden på overgangsperioden avhenge av utviklingen i omsetningsverdien av fisk og av avkastningen på fondsmidlene.

10.10 Rettslig regulering – administrasjon

Det vil være nødvendig med lovregulering av alle alternativene til pensjonsløsning. Det forutsettes blant annet at ordningen skal være obligatorisk for alle som er registrert på blad B i fiskermanntallet.

En fondsbasert fiskerpensjon vil legge seg så nær opp til lovgivningen som gjelder for innskuddspensjoner som mulig. Ved en kombinert løsning gjelder dette for innskuddsdelen av pensjonen. Det vil imidlertid være nødvendig med en del tilpassinger, blant annet fordi det vil dreie seg om en obligatorisk ordning for en yrkesgruppe.

Gjeldende lovgivning bygger på at den enkelte arbeidsgiver etablerer en pensjonsordning for sine ansatte, og har ansvaret for finansieringen av ordningen. Det vil videre være nødvendig å lovfeste en pensjonsalder på 60 år, og at løpetiden for pensjonen skal være 7 år (mot ellers 10 år som minste løpetid).

Uansett løsning forutsettes det at det etableres et styre der næringen er representert som inngår avtale om administrasjon av fiskerpensjonsordningen og fører tilsyn med utviklingen.

10.11 Oppsummering

Uansett hvilken pensjonsløsning som velges for framtiden, er det nødvendig å styrke finansieringen. I dagens ordning er det ikke tilstrekkelig inntekter til å finansiere pensjonene uten at likviditetsfondet tappes. Ved overgang til en fondsbasert ordning eller til en kombinert løsning med delvis kapitaldekning vil det være nødvendig å finansiere overgangsløsninger.

Generelt gjelder at pensjoner som skal utbetales, må dekkes av innbetalte midler og avkastning. Forbedringer av ytelser må dekkes inn ved høyere premier. Det kan antas at pensjonsordninger med en individuell tilpassing av kapitalforvaltningen vil skape noe høyere avkastning enn andre løsninger.

Den viktigste forskjellen mellom de tre alternativene for pensjonsytelser er hvordan ytelsene fordeles mellom de som har vært medlemmer i kortere og lengre tid. For å få pensjon fra dagens ordning kreves det nær 15 års opptjeningsstid. I de to andre alternativene vil det bli gitt pensjon til alle som har vært medlemmer i mer enn ett år. Ellers vil det i den kombinerte løsningen gis ytelser til etterlatte ved at midlene i innskuddsdelen tilfaller dem ved dødsfall.

Dersom det er mulig å innføre et system med fondsopplegg til pensjon, må det antas at det blir lettere med ytterligere forbedringer i framtiden, for eksempel ved å utvide sparingen til supplerende pensjon etter 67 år.

Kapittel 11

Utvalgets vurdering og forslag

11.1 Innledning

Utvalget har i samsvar med mandatet utredet en fortsatt pensjonsordning for fiskere som 1) en fortsettelse av dagens pensjonstrygd og som en overgang til 2) en fondsbasert pensjonsordning med individuelle rettigheter. I tillegg har utvalget sett på en kombinasjonsordning som både omfatter elementer av dagens ordning og av en fondsbasert pensjonsordning, omtalt som 3) en kombinert ordning. Disse tre alternativene er beskrevet i kap 7-9 foran og en sammenligning av dem framgår av kapittel 10.

Utvalget har, i samsvar med mandatet, lagt til grunn at fiskerpensjonsordningen skal være en tidligpensjonsordning for fiskere i alderen 60–67 år for å lette overgangen fra full yrkesaktivitet fram til folketrygdens pensjonsalder. Utvalget forutsetter også i alle alternativene at pensjonsordningen for fiskere opprettholdes som en pliktig ordning for alle som er registrert på fiskermanntallets blad B, slik næringen ønsker. Etter som en vesentlig del av finansieringen av pensjonsordningen kommer fra omsetningsavgiften, er det avgjørende for økonomien i ordningen hvordan dette manntallet føres. Utvalget forutsetter at manntallet i framtiden blir ført korrekt, og kun omfatter de som er reelle yrkesfiskere. Dette krever både at kravene til å stå på blad B skjerpes, og at praktiseringen av regelverket endres, slik at det sikres at kravene faktisk er oppfylt for personer som er ført på blad B.

Utvalget legger også til grunn at uansett alternativ er det nødvendig at en spesiell pensjonsordning for fiskere fortsatt baseres på en særlov. Alternativet med en fondsbasert ordning vil avvike fra lovgivningen om foretakspensjoner og innskuddspensjoner på vesentlige punkter, slik at særskilt lovregulering vil være nødvendig. For øvrig er det forutsatt i alle alternativene at en del av finansieringen fortsatt skal skje gjennom en særavgift på fiskeomsetningen, og i to av alternativene vil det være nødvendig med garanti fra

staten. Også disse forhold gjør det nødvendig med lovregulering.

Utvalget mener at det uansett alternativ bør opprettes et styre for hele ordningen til erstatning for dagens styre for likviditetsfondet. Styret bør ha representanter for alle berørte parter og ha ansvaret for å inngå avtaler om administrasjon av pensjonsordningen, følge ordningens utvikling, forvalte ordningens midler og foreslå nødvendige endringer overfor departementet.

Utvalget forutsetter at uansett hvilket alternativ som velges bør en pensjonsordning for fiskere, som i dag, finansieres ved en avgift på fiskeomsetningen og en personlig avgift fra det enkelte medlem. Medlemmets andel av omsetningsavgiften fordeles uavhengig av den faktiske omsetningen som ligger bak hvert medlems årsinntekt, likevel slik at hvis den personlige avgiften ikke blir innbetalt, vil medlemmet heller ikke oppebære noen andel av omsetningsavgiften for dette året.

11.2 Utvalgets forslag til valg av framtidig pensjonssystem

Etter å ha sammenlignet de tre alternativene foreslår utvalget enstemmig at man for framtiden går over til en pensjonsordning som kombinerer en statsgarantert fastpensjon som er finansiert av omsetningsavgiften og en fondsbasert innskuddspensjon finansiert ved medlemmenes egne innskudd.

Utvalget antar at denne løsningen er å foretrekke, fordi den åpner for en delvis fondsbasert pensjonsordning uten at overgangsproblemene blir uoverstigelige når man skal finansiere en fondsoppbygging samtidig som man skal dekke tidligere opptjente pensjonsrettigheter.

Den fondsbaserte delen gir en personlig sparing for den enkelte fisker til egen pensjonering. I beregningene er det lagt til grunn et årlig G-regulert innskudd fra det enkelte medlemmet som i utgangspunktet er fastsatt til 5000 kroner. Den

oppsparte fondskapitalen med renter vil bli utbetalt som pensjon til medlemmet selv etter kortere medlemskap i ordningen. Dersom medlemmet faller fra før pensjonen er fullt utbetalt, vil fondskapitalen bli utbetalt til de etterlatte i samsvar med lovgivningen. Den fondsbaserte delen vil også bli utbetalt til medlemmer som oppebærer uførepensjon fra folketrygden. Disse forhold vil gi en sterkere sammenheng mellom innbetalinger og utbetalinger for det enkelte medlemmet enn dagens pensjonstrygd.

Fondsoppbyggingen vil gjøre pensjonsordningen mer robust overfor demografiske endringer blant fiskerne. Den vil også føre til at fiskere som arbeider i næringen hele sitt liv vil oppnå en høyere pensjon enn i dag.

Utvalget vil også peke på at på grunn av de varierende inntektene i næringen, bør det legges til rette for at medlemmene kan betale høyere innskudd i gode lottår.

Den statsgaranterte fastpensjonen forutsettes finansiert helt ut av omsetningsavgiften og følger dagens regler som næringen er vel fortrolig med. Utvalget antar at fastpensjonen kan ligge på 3/4 av grunnbeløpet (G), men dette bør vurderes nærmere når finansieringen av ordningen er avklart. Dersom man velger en fastpensjon på 3/4 G, vil fastpensjonen utgjøre nesten halvparten av den forventede samlede pensjonen.

Utvalget har lagt til grunn at medlemmer som er eldre enn 55 år ved omleggingen, beholder ytelser beregnet etter dagens system. Med en fastpensjon på 3/4 G vil omsetningsavgiften etter utvalgets beregninger ikke være tilstrekkelig til å dekke hele den statsgaranterte pensjonen i de første 10-15 årene fordi man også må dekke pensjon beregnet etter dagens system for de eldste medlemmene. I denne perioden vil det være nødvendig med en tilleggsfinansiering gjennom at omsetningsavgiften forhøyes, ved at det betales en høyere medlemsavgift, eventuelt at det også tilføres midler fra andre kilder.

11.3 Særuttalelser

Utvalgsmedlemmene Hansen, Barstad, Mordt, Osmundsvåg og Pedersen har gitt følgende særuttalelse:

«Disse medlemmer vil understreke det positive i at et enstemmig utvalg har gått inn for en pensjonsordning som kombinerer en statsgarantert fastpensjon som er finansiert av omsetningsavgiften og en fondsbasert innskudds-

pensjon finansiert ved medlemmenes egne innskudd. Disse medlemmene vil imidlertid påpeke at en grunnleggende forutsetning for å få dette til, er at det er mulig å få finansiert overgangen mellom dagens ordning og den foreslåtte ordningen. Disse medlemmene mener at dette bare kan skje ved at staten bidrar til overgangen med et kontanttilskudd. Det pekes i denne forbindelse på at statens garantiansvar vil bli vesentlig redusert ved at innskuddsdelen ikke vil ha statsgaranti. Dessuten yter staten tilskudd til førtidspensjonering i andre sektorer gjennom AFP-ordningen.»

Utvalgsmedlemmene Hansen, Barstad, Osmundsvåg og Pedersen har gitt følgende særuttalelse:

«Disse medlemmer viser til at et enstemmig utvalg følger næringens ønske om at fiskerne skal ha en pliktig pensjonsordning. Videre vises det til at et enstemmig utvalg har gått inn for en pensjonsordning som kombinerer en statsgarantert fastpensjon som er finansiert av omsetningsavgiften og en fondsbasert innskuddspensjon finansiert ved medlemmenes egne innskudd. Det vises til at disse fire medlemmene samt Mordt mener at det er en forutsetning for å få til en overgang til denne løsningen, at staten bidrar med et kontanttilskudd. Disse medlemmene konstaterer at det i løpet av utvalgets arbeid ikke har framkommet omforente finansieringsløsninger.

Dersom det ikke er mulig å finansiere en tilfredsstillende overgangsløsning, anser disse medlemmene at næringen er mest tjent med å beholde dagens ordning. Dersom dette blir en realitet, må inntektene økes, slik at det blir balanse i økonomien. Samtidig må samordningen endres slik at uførepensjonister med full uførepensjon får beholde en fiskerpensjon tilsvarende 1/4 grunnbeløp. Denne forbedringen må finansieres gjennom økt personlig medlemsavgift.»

Utvalgets medlem Gundersen har gitt følgende særuttalelse:

«Fiskeridepartementets representant vil bemerke at så lenge fiskerne skatte- og trygderettslig, er å anse som selvstendig næringsdrivende, kan det reises spørsmål ved at fiskerpensjonsordningen fortsatt skal være pliktig. Det tas imidlertid til etterretning at fiskernes organisasjoner ønsker ordningen videreført som obligatorisk.

Med dagens obligatoriske ordning kan det konstateres at pensjonstrygdens utgifter i form

av pensjonsutbetalinger er større enn inntektene. For å ta igjen etterslep og opprette et tilstrekkelig inntektsnivå må det således påregnes at det vil kunne bli påkrevet å vurdere en økning av satsene for premieinnbetaling og/eller omsetningsavgiften.

Med dette som utgangspunkt må det være en primæroppgave i første omgang å få pensjonsordningens økonomi i balanse før det eventuelt kan forsvares å øke ytelsene eller å belaste ordningen ytterligere.

Under henvisning til det ovenstående, finner dette medlem å kunne gi tilslutning til det fremsatte forslaget om en kombinert fiskerpensjonsordning.»

Utvalgets medlem Mordt har gitt følgende særuttalelse til kapittel 6, punkt 6.5 om fiskerinntallet og konklusjonen i punkt 6.5.7:

«Norsk Sjømannsforbunds representant slutter seg i det alt vesentligste til de synspunkter og forutsetninger som utvalget gir uttrykk for i sin konklusjon i punkt 6.5.7. Imidlertid er Norsk Sjømannsforbunds representant av den oppfatning at hva som skal anses som yrkesfisker, må presiseres nærmere. Grensen for hvilke fiskere som kan opptas på blad B er av vesentlig betydning for finansiering av og utbetalinger fra pensjonsordningen i fremtiden. Pr. 1. oktober 2001 var kr. 25 500 gjennomsnittlig månedslønn i verkstedindustrien for en person ansatt i heltidsstilling. Dette medlem mener derfor at kriteriet for å kunne anses som yrkesfisker må være en inntekt fra fiske pr. år som settes til minimum 2,5 G. Det vil svare til ca. ½ årsinntekt for en verkstedindustriarbeider. En vurdering av å øke kravet fra 1 G til 2 G vil innebære en for lav økning.»

Vedlegg 1

«Æ har vel aldri mottatt lønn for et arbeid» Yrkestilpassinger blant fiskere

Utredning for Fiskerpensjonsutvalget

Forord

Dette notatet er laget for Fiskerpensjonsutvalget. Bakgrunnen for notatet var at utvalget ønsket å få innblikk i fiskernes yrkesmessige tilpassinger. Dette notatet bygger derfor på aktive fiskeres egne beskrivelser av sin yrkeskarriere. Notatet tar utgangspunkt i et kvalitativt intervjumateriale som blei innsamla blant aktive fiskere i perioden 1996 og 1997, i samband med to utrednings- og forskningsprosjekter om rekruttering og kompetanse i fiskeflåten. Notatet er et sammendrag av ca 30 timer med intervjumateriale og er bare et utdrag av samtale. Dette materialet er i tillegg noe oppdatert og supplert med beskrivelser fra andre kilder. Hensikten har vært å gi et innblikk i mangfoldet av tilpassinger i fiskeryrket. Videre gir også notatet litt innblikk i hvordan fiskere sjøl opplever yrket, og hvordan de tenker omkring det å være fisker.

Takk til Liv Rødal ved Garantikassen for fiskere for hjelp i forbindelse med analyser i Garantikassens materiale.

Trondheim, Bygdeforskning 01.02.02
Jahn Petter Johnsen

1 Innledning

1.1 Fiske – en variert næringsveg

Fiske er en svært variert næringsveg. Det er i dag den siste formen for jakt som drives som næring i Norge. Et av særpregene med fiske er at det på den ene sida utnytter et breitt spekter av svingende, fornybare naturressurser, og på den andre sida er fiske avhengig av en rekke menneskeskapte forhold, som for eksempel internasjonal politikk og forvaltning, utviklinga i globale markeder for matvarer og økonomiske konjunkturer. Fiskeryrket må derfor utøves mellom naturgitte og menneskeskapte betingelser der verken naturen eller det menneskeskapte lar seg fullstendig kontrollere. Dette er en situasjon som fiskere

på norskekysten har vært i sia fiske blei en kommersiell aktivitet i middelalderen.

Samtidig som fiske fortsatt er en naturressursbasert aktivitet som er basert på gamle tradisjonelle prinsipper, metoder og kunnskaper, er fiske også en moderne, teknologisk avansert og tungt vitenskapsbasert aktivitet. Videre er fiske både lokalt forankra og tett kopla til globale handels-, teknologi-, og kunnskapsnettverk. Knappt noen andre næringsutøvere i Norge befinner seg så til de grader i spenningsfeltet mellom tradisjonell og moderne, lokal og global, natur og kultur, styring og frihet, individ og kollektiv, som fiskerne. Fiskeri er ei næring som mange er innom, men som også mange går ut av. Det henger blant annet sammen med at kystarbeidsmarkedet totalt sett har vært veldig variert, og at fiske har inngått i en lang rekke yrkeskombinasjoner. Det er kun i løpet av de siste 30 åra at heiltidsfiske har blitt ei hovedtilpassing gjennom et heilt liv. Tidligere var heiltidsfiske noe som først og fremst blei drevet av unge menn. Etter hvert som både samfunnet og fisket har endra seg, har heiltidsfiske blitt det mest vanlige mønsteret. Det henger ikke minst sammen med at det i løpet av de siste 30 åra også har blitt mulig å drive fiske mye lenger enn tidligere. Før den tid, måtte mange gi seg i fiskebåten i ung alder. I overskuelig framtid er det heiltidsfiske som vil være hovedtrekket, sjøl om kombinasjoner mellom fiske og andre yrker nok aldri heilt vil falle bort.

1.2 Yrkesmønsteret i fiske – en kort oppsummering

Undersøkelser i Garantikassen for fiskere (GFF) sitt materiale, indikerer at halvparten av et «kull» fiskere forsvinner fra fiske i løpet av de to, tre første åra. Deretter er avgangen fra kullet mye mindre. Med kull meines i denne sammenhengen det antallet fiskere som er registrert med sin første innbetaling til pensjonstrygden for fiskere i et aktuelt år.

Når en ser på enkeltfiskeres livsløp, slik som i det materialet som ligger til grunn for dette notatet, er det påfallende at de fleste har sin mest varierte erfaring nettopp i sine første fiskerår. Det synes med andre ord å være et visst sammenfall mellom utviklinga i grupper av fiskere og de individuelle livsløpene. De fleste av fiskerne i dette materialet forteller om at de fikk variert erfaring i løpet av de første 3-5 åra som fiskere. Noen av dem gikk faktisk både inn og ut av fiske i løpet av den første perioden. Deretter blir samtlige karrierer mer stabile. Dette betyr ikke at det ikke finnes unntak, også i dette materialet er det eksempler på folk som har vært på samme båt fra de begynte, men de fleste har variert erfaring. Det er et utall av mulige tilpassinger blant fiskere, men i hovedtrekk kan en si at etter 3-5 år preges de fleste fiskeres karriere av stabilitet og av spesialisering mot ett eller noen få fiskerier. Det synes å være få fiskere som vandrer mellom mange fiskerier gjennom heile karrieren. I dette materialet er det også påfallende at fiskerne er stabile i forhold til rederi og fartøy. Sjøl de som kombinerer forskjellige typer fiskeri, veksler i stor grad mellom faste fartøy. Jeg skal ikke påstå at dette materialet er representativt for heile fiskerstanden, men både samtaler med fiskerirettledere og også utredninger og forskningsrapporter, gir grunnlag for å konkludere med at fiskere ikke er ustabile (Onsager 1988, Sagen 1990, Anon 1995, Johnsen 1996, Vassdal, Kleven og Konradsdottir 1997, Sørensen 2001). De fleste fiskefartøy har en kjerne av fast mannskap, og utskiftinga i dette kjernemannskapet er ikke stor. Samtidig er det noen flåtegrupper som sliter mer med ustabilitet enn andre. Undersøkelser viser at også disse fartøyene har et relativt stabilt kjernemannskap, mens utskiftinga skjer blant de som inntar plassene med lavest status om bord. Dette «randsone-mannskapet» som er den mest ustabile mannskapsgruppa, rekrutteres blant de yngre årsklassene og blant fiskere som er tidlig i sin karriere. (Onsager 1988, Nilsen 1994). Randsone-mannskapet består dermed i stor grad av fiskere i den mest ustabile fasen av karrieren.

I forhold til dette prosjektets målsetting har det liten hensikt å beskrive idealtypiske fiskerkarrierer. Til det er den lokale variasjonen for stor. Det kan være store forskjeller i fiskernes tilpassinger mellom to steder som i geografisk avstand ligger nært hverandre. Det vil dessuten skje strukturendringer i de kommende åra som vil påvirke sysselsettinga og yrkesmønsteret i fiske. Nedenfor har jeg likevel gjort noen inn-

delinger i grupper ut fra det materialet jeg har hatt til rådighet.

Disse gruppene er:

1. Båteiere og mannskap i havfiskeflåten.
2. Kystfiskere med heile norskekysten som fiskefelt.
3. Sjarkfiskere.
4. Kombinasjon kystfiske-havfiske.
5. Fiskere i nedtrappingsfasen.

I Budsjettnevdas (2001) lønnsomhetsundersøkelse for 2000, er sysselsettinga i ulike fiskerier estimert. Total sysselsetting i den heilårsdrevne fiskeflåten er anslått til ca 10400 mann. Disse utfører ca 7740 årsverk. I tillegg til dette kommer sysselsettinga på heilårsdrevne fartøy under 8 m og i den ikke heilårsdrevne flåten.

- Av de 10400 fiskerne som er sysselsatt i den heilårsdrevne flåten er ca 6000 sysselsatt i havfiskeflåten, altså det som her er definert som gruppe 1. Dette er i hovedsak fiskefartøy på 28 m eller større.
- Vel 3000 fiskere er sysselsatt i det som er definert som gruppe 2, som i stor grad utgjøres av fiskefartøy mellom 13 og 27,9 m. Mellom 1400 og 1500 fiskere har sitt virke i den heilårsdrevne flåten under 13 m, som her er definert som gruppe 3.¹
- Fiskere i nedtrappingsfasen, gruppe 5, vil en i hovedsak finne blant de fiskerne som er over 60 år på blad B i fiskermanntallet. I følge fiskermanntallet var det i 2000 1677 fiskere over 60 år på blad B. Det er imidlertid ikke alle disse som kan sies å være i en nedtrappingsfase.

Hvor mange som kombinerer kystfiske og havfiske er det umulig å si, men det er grunn til å tru at et betydelig antall fiskere både i gruppe 1, 2, 3 og 5 driver ulike fiskerier i kombinasjon.

Sjøl om dette notatet ikke på noen måte gir det heile og fulle bildet av tilpassinger og yrkesmønstre blant norske fiskere, viser det etter mitt skjønn noe av det mangfoldet som har eksistert i fiske, samtidig som det illustrerer at erfarne fiskere er stabil arbeidskraft. Et annet trekk som også kommer fram, er at fiskere synes å være bevisst sine valg. Ingen blir fisker i dag fordi en må, men ut fra valg. Dette gir et bevisst forhold til

¹ Definisjonen på en sjark er ikke klar, men de fleste sjarker er fra noen og førti fot og nedover. I hovedsak vil de fleste sjarker fanges opp innenfor gruppen under 13 m. Det kan være noen fartøy mellom 13 og 15 m som kan betegnes som sjark, mens fartøy over 15 m kan betraktes som et større kystfartøy (Maurstad 1997).

yrket og kan på sikt bidra til å strukturere fiskeryrket ytterligere. Formelle kompetansekrav, sammen med krav fra markeder og myndigheter, gjør også at fiskerkompetansen endres, og at fiske blir mer og mer likt andre maritime næringer. Det vil trulig bidra til at mangfoldet i tilpassingene blir mindre i de kommende åra. Fiske har også vært prega av en sterk likhetsideologi. Etter hvert som kapitalinnsatsen i fiske øker, kan skillet mellom båteiere og mannskap bli større. Det kan føre til mer tradisjonelle forhold mellom arbeidsgiver og arbeidstaker, noe som allerede er tilfelle for deler av fiskeflåten. Samtidig er det vanskelig å tenke seg et fiske heilt uten et lottsystem. Ikke minst fordi spenning er et element som kommer fram i livshistoriene. Det gjør at forholdene i fiskeflåten aldri vil bli heilt som i landbasert industri.

1.3 Materiale og metode

Dette materialet er innsamla i perioden 1996-2000, i forbindelse med et prosjekt for Norges Fiskarlag om kompetanse i fiskeflåten, og et doktorgradsarbeid om rekruttering til fiskeflåten. Det blei i den forbindelse gjennomført 32 intervjuer med fiskere og ca 20 intervjuer med fiskerirettledere, regnskapsførere og andre som arbeidet med fiskeflåten i Norge. Denne utredninga er bygd på utdrag fra 20 av disse intervjuene. Notatet påvirkes av de svakhetene som ligger i materialet.

Hovedvekten av intervjumaterialet er fra Møre og Romsdal og Finnmark. Innenfor rammen av prosjektet har det ikke vært rom for å foreta noen supplerende kvalitativ datainnsamling rettet direkte mot dette prosjektets formål. Ideelt sett burde dette materialet vært supplert med inntil 20 nye intervju med større geografisk spredning. Det er en del skeivheter i materialet, og det dekker ikke alle flåtegrupper og tilpassinger. Dette kommer blant annet til syne ved at kystfiskerne i materialet enten er båteiere eller har tilknytning til fartøy gjennom familie. Det er ingen av de som er med her som bare er mannskap i kystfiske, uten eierinteresser i båt. Slike finnes imidlertid også. Det er også bare en kvinnelig fisker med i materialet. De fleste av sjarkfiskerne i materialet er fra Finnmark. Det gir et stort innslag av sjarkfiskere som fisker fra sitt heimsted heile året. På grunn av rikelig tilgang på fisk gjennom heile året er sjarkflåten i Finnmark mer stedbunden enn tilsvarende flåte fra Troms og sørover. For å nyansere dette har jeg derfor tatt med noen opplysninger fra en fiskerirettleder i en «sjarkkommune» på Nordmøre som viser hvordan den

lokale flåten i det området tilpasser seg. I forhold til sjarktilpassingene representerer den ekstremt mobile sjarkflåten på Nordmøre og den mer stedbundne flåten i Finnmark, hvert sitt ytterpunkt.

I tillegg til dette kvalitative materialet har Garantikassen for fiskere også bistått med å analysere hvordan ulike «kull» av fiskere utvikler seg over tid. Grunnlagsmaterialet for analysen er registreringer av innbetaling til pensjonstrygden for fiskere. Resultatet er presentert i kapittel 2.

2 Hvordan utvikler et «kull» med fiskere seg ut fra innbetaling til pensjonstrygden for fiskere

I forbindelse med denne undersøkelsen gjorde GFF noen analyser av innbetaling til pensjonsordninga, med sikte på å undersøke hvordan forskjellige årskull av fiskere har utviklet seg over tid. Dette er gjort for fem kull av fiskere fra 1965 til 1995. Et årskull er i denne sammenhengen definert ut fra første innbetaling, eventuelt fritak for innbetaling, til pensjonsordninga. Resultatene er presentert i tabell 1.1.

Tabell 1.1 viser at ut fra innbetalinger til fiskerpensjonen er avgangen fra fiskerkullene størst de to første åra, men reduksjonen blir mindre og mindre for hvert år som går. Omkring halvparten av 1965-, 1985- og 1995-kullet forsvant i løpet av de to første åra i fiske. Deretter blei det større stabilitet. Også de andre kullene er prega av nedgang i antall i løpet av de to første åra.

Tilsvarende analyse blei gjort for 1995-kullet i noen utvalgte kommuner. I hovedtrekk viser den analysen en liknende utvikling på kommunenivå. Fiskerkullet halveres i løpet av de første par åra. Flytting mellom kommuner slår ut i disse registreringene, slik at utviklinga etter de par første åra går både opp og ned, alt etter om fiskere fra det aktuelle kullet flytter til eller fra kommunen.²

² Hensikten med disse kjøringene var ikke å få nøyaktige anslag over antall, men å få en ide om hvordan ulike kull med fiskere utvikler seg. Det er altså bare de som har betalt i det aktuelle året, eller som er fritatt for innbetaling, som registreres og som analysen kan si noe om. Fra 1970 til 1994 var det ingen tvangsinnføring av premie. Tallene for 1975-, 1980- og 1990-kullet viser derfor ikke det totale antallet fiskere. For 1965 og 1995 bør det derimot være rimelig sikre tall. Til tross for de store manglene for 1975, 1985 og 1990 følger utviklinga også for disse kullene samme mønster som for 1965- og 1995-kullene. På kommunenivå er tallmaterialet fra 1970-1993 svært usikkert og ikke uten videre egnet for analyser av utvikling over tid. Flytting og kommunesammenlåinger er betydelige feilkilder.

Tabell: 1.1 Utvikling i 1965-, 1975-, 1985-, 1990-, og 1995-kullet ut fra innbetaling til pensjonsordninga

Kull/År	1965	Kull/År	1975	Kull/År	1985	Kull/År	1990	Kull/År	1995
1965	1634	1975	349	1985	776	1990	586	1995	908
1967	810	1977	240	1987	328	1992	300	1997	436
1970	593	1980	183	1990	220	1994	275	1999	319
1975	262	1985	132	1993	212	1996	171	2000	281
1980	271	1990	99	1995	191	1998	129		
1985	213	1993	102	1997	154	2000	111		
1990	211	1995	96	2000	69				
1995	191	2000	77						
2000	154								

Utviklinga i fiskerkullene synes likevel rimelig klar, et relativt stort antall nye fiskere kommer inn hvert år, samtidig som et ganske stort antall av de nye også forlater fiske igjen i løpet av de første par åra. Det er med andre ord en ganske stor ustabilitet i de første par åra, mens stabiliteten synes å bli betydelig bedre blant dem som fortsetter etter dette. Som beskrivelsene av fiskernes karrierer nedenfor vil vise, skjer frafallet i den mest ustabile perioden i fiskerkarrieren, nemlig i starten.

3 Livshistorier

De følgende livshistoriene er bygd på folks egne fortellinger om eget liv.³ Som følge av at ikke alle har fortalt like mye og at en del av fortellingene er redigert bort i denne versjonen, varierer

utdragene i lengde. Det kommer av er det fortellinger både fra folk som har gått over i pensjonistenes rekke, fra fiskere som vil bli pensjonister i løpet av de neste ti åra og fra noen som fortsatt har heile karrieren foran seg. Jeg har kunnet følge flere av informantene heilt fram til i dag.

Slike beretninger som her presenteres, er aldri heilt «sanne». For det første bygger de på folks egne framstillinger av seg sjøl. Det betyr at fortellerne ikke alltid bare beskriver livet slik det har vært og slik de har opplevd det, men at de også presenterer seg sjøl slik de gjerne ønsker å framstå. For det andre husker vi ikke alltid heilt korrekt. I noen tilfeller blandes fortid og nåtid, fantasi og virkelighet. For det tredje er de fortolket og gjenfortalt av en forsker. Beskrivelsene er derfor ikke objektive sannheter, men det vi kaller for sosiale konstruksjoner. I stedet for å bli forstått som objektive sannheter, må de derfor leses som eksempler og modeller som kan brukes til å systematisere og ordne verden. Hvis dette hadde vært en omfattende undersøkelse for å

³ Alle navn på personer, båter og steder i denne delen av notatet er oppdikta.

Tabell: 1.2 Utviklinga i 1995-årskullet i noen utvalgte kommuner

Herøy		Averøy		Moskenes		Vestvågøy		Øksnes		Måsøy	
År	Ant	År	Ant	År	Ant	År	Ant	År	Ant	År	Ant
1995	25	1995	8	1995	7	1995	50	1995	36	1995	5
1997	13	1997	3	1997	3	1997	25	1997	19	1997	3
1999	9	1999	4	1999	2	1999	21	1999	16	1999	3
2000	8	2000	2	2000	3	2000	22	2000	15	2000	3

beskrive yrkesmønstre i fiske, ville det som her er presentert vært første steg i forkant av en større kvantitativ undersøkelse. I denne sammenhengen er det først og fremst sjølve livsløpet til menneskene som er interessant. I redigeringa har jeg derfor skrellt vekk mest mulig av de mer subjektive elementene, og prøvd å legge vekt på de mer konkrete og faktiske delene, slik at gangen i den enkelte fiskerkarrieren blir synlig.

Det som kan trekkes ut av disse fortellingene er at fiskere er ei mangslungen gruppe av mennesker som har fulgt forskjellige løp gjennom livet. De ulike karrierene er både prega av individuelle valg, av tilfeldigheter og av strukturelle trekk i samfunnet rundt, som flåtestruktur, lokalt arbeidsmarked, utdanningsmuligheter og naturgitte svingninger. Noen av de som beretter gir uttrykk for at de alltid har visst hva de vil bli, andre har blitt fiskere mer gjennom tilfeldighet. Felles for alle er at de ikke har hatt noe direkte «programmert» livsløp. De fleste av dem har prøvd forskjellige ting og har høstet mange erfaringer. Samtidig er det også påfallende hvor mye som er likt i fortellingene. Disse livshistoriene er presentert ut fra det som kan oppfattes som deres hovedtilpassing etter at de er ferdig med de første ustabile åra. Innenfor hver tilpassing har jeg starta med de eldste.

3.1 Båteiere i havfiske

Båteiere i havfiske er ei mangslungen gruppe, som favner om alt fra de som har bygd seg opp fra en liten båt til en stor, til personer som aldri har drevet praktisk fiske. Tradisjonelt har de fleste båteierne i norsk fiske enten vært skipper eller vært med på fisket sjøl. De fleste fiskebåtrederier i Norge har også vært familierederier med en båt og mange eiere. Dette er en struktur som i dag er i radikal endring. Nedenfor presenteres ett eksempel på en båteier som har arbeidet seg opp fra å være mannskap til å bli eier i havfiskeflåten, og ett eksempel på to yngre fiskere som satser på havfiske som levebrød.

3.1.1 Autolinerederen «Knut»

Knut er i 60-åra. Han vokste opp med far, bestefar og onkler som dreiv fiske. Allerede mens han gikk på folkeskolen satt Knut på høst- og vinterkvelder og bandt garn, som han dreiv småfiske med. Faren kombinerte fiske med å være skipper på et oppkjøpsfartøy som kjøpte torsk i Lofoten i sesongene. Her begynte Knut

som motormann i 1950, etter at han var konfirmert. Etter ett år ombord, fikk Knut tilbud fra en skipper fra nabobygda om å være med på bankfiskeri. Knut var da bare 15 ½ år, likevel fikk han oppsiktsvekkende nok tilbud om å være med på full lott. Faren meinte han var for ung, men skipperen lovte å ta seg godt av gutten. Fra sommeren 1951 og til påske i 1954 dreiv Knut bankfiske i Norge og på Island, storsildfiske og lofotfiske.

Faren hadde i denne perioden drevet tråling, og da en av trålergastene om bord blei skadd våren 1954 fikk Knut tilbud om å bli med. Mannskapet var skeptisk til Knut som både var ung og liten av vekst. Skipperen, som kjente både Knut, faren og Knuts tidligere skipper, hadde derimot tru på gutten. Knut blei med til Island som flekker, men fikk også bruk for erfaringa fra garnbinding og garnbøting i barndommen. Det å kunne bøte var viktig kunnskap på trålerne. På de kanter Knut kom fra så ungdommene opp til trålergastene, men nå opplevde han at mange av dem faktisk knapt kunne bøte. Etter to turer til Grønland på tråling kjøpte Knut seg 40 storsildgarn til storsildsesongen 1955. Knut gikk i kompaniskap med rederen som eide den banklinebåten han først hadde vært med, og til sammen fikk de et fullt bruk. Båten blei rigga for storsilda med Knut som skipper. I tillegg var faren også med denne vinteren. I løpet av dette året fikk Knut også faren med på at de måtte ha egen båt. Med pant i hus og heim kosta de i november 1955 en båt på 56 fot. På denne båten dreiv de bankfiskeri, storsild- og lofotfiske.

Hausten 1956 tok Knut kystskippereksamen, og etter et par år ville han ha større båt. Det begynte å bli vanskelig å få tak i folk til to døgn uti egga, uten søvn og uten matstell. Kravene fra drifta gjorde at de måtte på djupere vatn og lengre til havs. Da måtte de ha bedre båt. I 1958 leide han båt til linefiske på Shetland. Høsten 1959 kjøpte de så en 70-foting som de dreiv i nærmere 10 år. Hoveddrifta var nå storsildfiske og linefiske på bankene, Shetland og Færøyane. Men med en gang de fikk bedre båt ville folk være med.

I 1968/69 bygde de så den første nybåten, på ca 80 fot, som de forlenga ved årsskiftet 1973/74. Da de kosta 80-fotingen var det lokale fiskermiljøet skeptisk, de antok at Knut ikke kom til å klare dette. I denne perioden la Knut om fra å egne på land til å egne ombord, dermed blei han ikke ramma av mangelen på egnere som etterhvert oppstod i hans heimeområde. Nå satsa de også på linedrift heile året. Knut dreiv lite i lag med lokale båter, i stedet dreiv han i lag med den sunnmør-

ske banklineflåten. Han bygde på det han kunne og prøvde også å legge seg i forkant av utviklinga i miljøet. Samtidig opplevde han en veldig stabilitet på mannskapssida, en ny og god båt gjorde at mange ville være med. Resultatet blei bedre og mer stabilt gjennom heile året.

I 1978 trakk faren seg ut. Sammen med sine to brødre, som hadde vært med som stuert og maskinist, investerte Knut 6-7 millioner i sin første stålbat på 106 fot. 19 mai 1979 tok de over nybåten og gikk vestover til Hebridene på langefiske. På nybåten slutta Knut med å legge stilt 5-6 timer om natta. I samråd med mannskapet la de om til døgndrift, noe som økte effektiviteten med 20-25%. I løpet av de to neste åra la 90% av lineflåten om til døgndrift.

Knut bygde om og satte inn fabrikk i 1983/84, før de satte inn autoline. Mannskapet ville ikke ha egnemaskin fordi de hadde bedre resultat med handegning enn hva autolinerne hadde. Fabrikkdirifta krevde imidlertid mer folk, og for å lette arbeidet satte de også inn autoline. Det samme mannskapet fortsatte etter omlegginga. Det viste seg at de klarte å forsvare investeringene. I 1990 kosta de den siste båten på vel 120 fot (42 m). Sia den tid har Knut hatt to båter i drift. Begge båten har fabrikk om bord. Mannskap rekrutteres stort sett gjennom miljøet. Knut har hovedsakelig familiefolk som mannskap, men mange har stått ombord fra de var uetablerte.

Fram til 1981 var Knut sammenhengende på sjøen. Han hadde kun to friturer i heile perioden. I tillegg administrerte han alt. Oppgjøret tok han mellom turene. Det eneste han satte bort var sjølve regnskapsføringa. Etter 1981 har han hatt avløerskipper, slik at han har hatt perioder i land. Omkring 1990 slutta han heilt å være på sjøen. Mest på grunn av kona si helse, men også fordi han sjøl fikk dårligere helse. Dessuten følte han at administrering av to båter var krevende og vanskelig å kombinere med å være skipper sjøl.

3.1.2 «Bjørn» og «Harald» – nye båteiere

Bjørn og Harald er i midten av tjuetåra. Bjørn begynte som fisker ombord på M/S «Autoliner» hausten 1990. Da hadde han gått ett år på handelsskole og ett år på sjøfartsfag. Han kunne ingenting om linedrift da han kom ombord, men kunne mye om fisk etter å ha arbeidet på fiskebruk og fisket litt sjøl gjennom oppveksten. Den viktigste grunnen for å dra på fiske var at han hadde mange kamerater som dreiv fiske. De tjente gode penger. Både far og bestefar hadde vært fiskere. «Det va berre

kjentfolk» og mange kamerater ombord. Av 16 mann kjente han alle. Han oppfatta det som uproblematisk å begynne å drive fiske. Det eneste var sjøverken de to, tre første dagene.

Harald vokste opp med båt i familien og var stort sett ombord heile tida mens båten var heime. Han kjente ikke så mye til sjølve drifta. Han var først med som halvlotting på en sommertur i Nordsjøen som 15-åring. Som redersønn blei det forventa mer av han enn av andre nybegynnere. Han begynte likevel ikke direkte om bord etter ungdomsskolen. I stedet gikk han treårig allmennfag og dreiv fiske i feriene. Først som 20-åring hadde han sitt første heile år på fiske. Deretter tok han kystskipperkurs på Aukra, så en tur på fiske før han begynte på fiskeskipperutdanning i Måløy (Dette tilsvarer VKII).

Bjørn og Harald har nå i flere år drevet båt i lag. Opprinnelig hadde de planer om et kystfiskefartøy på knapt 50 fot, men endte i stedet opp med et eldre autolinefartøy på over 100 fot. I 2001 blei det skifta ut med et enda nyere fartøy. For å realisere prosjektene hadde både familie, lokalt bankvesen og lokalt næringsliv bidratt til å reise den nødvendige egenkapitalen. Begge to er om bord som aktive fiskere. Harald er skipper, og Bjørn er med som mannskap.

3.2 Mannskap i havfiske

Havfiskeflåten sysselsetter omkring 6000 fiskere. Mange av havfiskerne er spesialiserte innenfor bestemte fiskerier. Her er to av disse «spesialistene». Den ene av dem har fått sin opplæring om bord, mens den andre har kombinert tradisjonell sosialisering med utdanning. I tillegg til disse, presenteres to kommende fiskere som er under utdanning. De fire representerer hver sin del av havfiskeflåten. En er autolinefisker, to stykker har erfaring fra ringnot og kolmuletråling, og en har vært om bord på en fabrikktråler.

3.2.1 Autolinefiskeren «Alf»

Alf er i midten av tjuetåra og kommer fra en fiskerfamilie, men de hadde ikke båt i familien. Som 17-åring, etter ett år på snekkerlinja på yrkesskolen, tok han kontakt med et autolinefartøy i kommunen og blei med en tur. Da turen var over, var han fast bestemt på at han aldri skulle mer på sjøen. Han var spesielt sliten i hendene. Faren losset for han, slik at han fikk kvilt seg etter første tur. Skipperen fikk deretter lokka han med en tur til. Miljøet om bord var godt. De som var ombord var

erfarne fiskere, og han blei sjøl opplært av to av de eldste og fikk mulighet til å vokse med oppgavene. Han skulle være halvlotting første turen, men den andre halvlottingen meldte avbud. Alf fikk dermed $\frac{3}{4}$ lott. Etter tur nr 2, på full lott, var det gjort. Sia har han vært ombord – 8 år på samme båt og i stor grad i samme jobb, nemlig i fisken. Rederiet har nå fått ny båt, og han var aldri i tvil om hvorvidt han skulle være med over på nybåten. Da han kom ombord var han yngstemann. To, tre mann var midt i tjuåra, og resten var eldre. Bare på de to tre siste åra har 5-6 mann pensjonert seg som linefiskere. Derfor er det mye yngre mannskap ombord nå.

Når turene føles lange, tenker han ofte på at det hadde vært artigere å være på land. Han har hatt en fritur i året, vanligvis 2 måneder om sommeren. Han savner imidlertid muligheten til å ha et normalt familieliv. Dersom han etablerer seg med familie vil han derfor trappe ned. Hvis han skal fortsette som fisker etter å ha stifta familie, kreves det en skiftordning. Dagens linefiske er greit når en er ung og kan arbeide mye og legge seg opp penger. Alf meiner likevel at dagens drift ikke er noe å satse på for han i for framtida.

Arbeidet om bord har endra seg. «Før va ein fisk ein fisk»- i dag er det mye mer arbeid med fisken, knytta til fangstbehandling, sortering, pakking osv. Desto eldre folk er, desto vanskeligere har de for å ta inn over seg de nye kravene. Spesielt kvalitetsarbeidet har ført til behov for mer folk og til hardere jobb. To til tre mann har spesialisert seg på å handtere fisken. Tidligere roterte mannskapet mellom oppgavene om bord.

Linefiske er arbeid i mange timer i døgnet, opp til 40 dager i strekk uten avbrudd. Alf tar variasjonene i fisket og i lønnsomhet, som en del av gamet. Dessuten er trivselen viktig for at han fortsatt er fisker og om bord på samme båt. Interesse og spenning er ei drivkraft i det å være fisker. Det å se om en får fisk, og hvilke priser en oppnår, er viktig. Det å vite hva en har og hva som skjer, virker litt kjedelig. Han meiner sjøl at dette kan-skje først og fremst er gjeldende mens en er ung, med åra blir det mer rutine. Utprøving av nye fiskerier og nye fiskefelt er spennende. Nye former for fiske er de fleste interessert i, mens en er mer konservativ i forhold til å endre faste rutiner ombord. Økonomien er ikke det viktigste i forhold til slike forsøk.

3.2.2 Styrmannen «Svein»

På spørsmål om hvorfor han blei fisker, svarte Svein, som er i midten av tjuåra: «Det var vel egentleg gitt frå början av. Vi he vore fiskarar heile familiå så langt så ei veit om i alle fall. Det he tildels vore drive fiskeri i kombinasjon med småbruk som mange andre plassar. Dei har hendla meir over på fiskeri då dei siste åra.»

I Sveins familie har de mannlige familiemedlemmene hatt fiskeri som sin hovedaktivitet. Han vokste opp på bestefaren sin 70 fot store trekutter. På fridager og i skoleferier, var han fra 8-9-årsalderen med på sjøen,. Båten gjorde i hovedsak dagsturer, og når han hadde fri fra skolen, var det ofte noen av mannskapet som også hadde fri. Fra 12-årsalderen var han da gjerne med i stedet for dem. Når båten kom inn på ettermiddagen og hadde mye fisk, var han ofte med på å sløye. Da kom de enten inn til kaia og henta han eller han drog ut til dem med småbåt. Svein brukte det meste av fritida si ombord på båten, både ferier og etter skoletid. Han var lite engasjert i organiserte fritidsaktiviteter. Til å begynne med var det nysgjerrighet på fiskerlivet som dreiv han. Han var sterkt plaga av sjøverken, men sleit seg likevel med. Svein fikk full lott i 14-15 årsalderen, og han fikk vokse med oppgavene. Det var positivt og uproblematisk å være nybegynner.

Etter ett år på allmennfag begynte han på ringnotfiske som 17-åring. Svein kjente flere av mannskapet, blant annet skipperen. Det var skipperen, som også var en bekjent av faren, som hadde spurt om han var interessert i å være med. Resten av mannskapet var etablerte fiskere. Han blei ombord i tre år, i tillegg til at han dreiv med familiens båt når han hadde fritur. Etter dette gikk han på styrmannsskole og fikk etter første året fikk tilbud om styrmannsjobb. Svein har nå tatt høyere maritim utdanning og kan med nok fartstid løse ut skipperpapirer. Han var et halvt år om bord på et «standbyfartøy» i 1996. Det ga ikke mersmak. Svein har nå erfaring fra kystfiske, ringnot og kolmulefiske. Han har også fått prøve seg som skipper.

Teknologien har gjort rollen som skipper enklere enn før. Svein merker godt at de eldre har en annen kunnskap. Han er imponert over hva de fikk til før. Også i dag er det er stor forskjell på gode og dårlige skipperer, noe som vises godt i notfisket. Det kan nesten måles i antall bomkast, ifølge Svein. Teknologien er ikke så god at hvem som helst kan få fisk. Det er også viktig å ikke

stille seg slik at en mister bruk eller skader folk. Både liv og store verdier står på spill. For mennesket er kolmulefisket mer komplisert enn ringnot, men Svein oppfatter sjølve fisket som enklere. Det er mye vanskeligere å få total bom i trålfiske enn i notfiske. Notfiske stiller strengere krav til skipper – det er mer jakt og kravene og intensiteten varierer med fiskeslagene. Makrellen er for eksempel rask og vanskelig, mens lodda er slapp og lettere å fange. Notfisket kan være hardt når det er mye kasting. Særlig for eldre fiskere opplever mye kasting som slitsomt.

Svein gir uttrykk for å ville fortsette med fiske. Det positive med fiskeryrket er avvekslinga og stadig nye situasjoner. Variasjon, spenning og arbeid er viktig i fiske. Svein foretrekker spenning framfor fast inntekt. Derfor oppfatter han ikke lønnsnivået som den viktigste drivkrafta for de som driver fiske, men han påpeker at lønnsomhet nok betyr noe for nyrekrutteringa. De fleste fiskere veit imidlertid at det går opp og ned.

3.2.3 Fiskerellevne «Kåre» og «Arne»

Arne og Kåre er omkring tjueto år. Kåre valgte å begynne på fiskerifaglig utdanning fordi han ville bli fisker og fordi det er: «Gode penger å tjene». Familien eier et ringnot- og kolmulefartøy. Faren er fabrikkssjef ombord. Kåre har sjøl drevet ringnotfiske ett år før han begynte på skole.

Arne valgte etter sigende å følge familietradisjonen. Faren er skipper på en fabrikktråler, der Arne har vært med som frysemann. Frysemann er ei typisk rekrutteringsstilling om bord på trålere. Arne har i hovedsak sin fiskererfaring fra trålfiske. Begge er sosialisert inn i fiske gjennom at de er født og oppvokst i fiskerfamilier. De fatter begge tidlig interesse for fiske. Etter hvert fant de ut at dette var det de ville satse på. I framtida er det først og fremst havfiske de anser for å være aktuelt. Begge drømmer om å bli skipper. Utdanninga opplever de som veldig nyttig, ikke minst fordi de lærer at det er flere måter å gjøre ting på. Fiskeri er alltid spennende, derfor kan de godt tenke seg å drive fiske, sjøl om de må stå ombord lenge.

3.3 Kystfiske fra Nordsjøen til Barentshavet

De følgende to eksemplene er henta fra den delen av kystflåten som er mest mobil. Denne delen av kystflåten består i stor grad av fartøy mellom 13 og 28 m, som driver med not, snurrevad, reketral og garn. De fisker på de fleste ressursene langs

norskekysten og er veldig fleksible både med hensyn til redskap og felt. De største fartøyene kan drive langt til havs om nødvendig, mens de minste driver hovedsakelig nært land. Mye av fisket foregår kystnært. Likevel er dette ei drift der mennesket på deler av denne flåten, er mye borte heimefra.

3.3.1 «Kristian», skipper og entreprenør

Kristian er i dag midt i femtiåra. Det første steget for guttene på Kristians heimsted var å skaffe seg en robåt, deretter kanskje en liten sjark. Når en omsider kom så langt at en kunne begynne som mennesket, var det viktig å vise interesse. Dersom en i tillegg hadde en drøm om å skaffe seg båt, var en aktivt med i det som skjedde på dekk. Faren til Kristian hadde en 50-foting som han dreiv garnfiske med, i tillegg også litt seinot om sommeren. Kristian og broren tok etterhvert over denne båten.

Sjøl om Kristian kom fra et line- og garnmiljø, blei han tidlig interessert i notfiske. Han oppfattet det som mer teknologisk avansert og mer jaktprega, enn fiske med konvensjonelle redskap. Han blei tiltrukket av at aktiv redskapshandtering, riktig bruk av instrumenter og et velfungerende lagarbeid var avgjørende for suksess. Alle må vite hva en skal gjøre når det skal kastes. Kristian har hatt flere båter, de siste omkring 90-fot.⁴ Det å holde seg innenfor 90-fotsgrensen har vært ei strategisk tilpasning for Kristian. Nå har han nettopp fått et nybygg på 90-fot, med rettigheter både i torske-, sei-, sild-, lodde- og makrellfiske. Han har også drevet reketral, men det har blitt mer og mer nedprioritert i forhold til notfisket. Torsken tas med snurrevad, mens sei, sild, lodde og makrell tas med not. Det er kun seifisket og litt torskefiske som drives i nærområdet, ellers tilbringes det meste av tida borte fra heimlassen.

Kristian er en kystens veidemann, som fisker sei og lodde på Finnmarka, torsk utafor Troms og Nordland, sild i Nordland og i Nordsjøen og makrell på Vestlandet og i Nordsjøen. Sammenlikna med det livet han lever, har folk som bare driver fiske heimefra, et godt liv, ifølge Kristian. I motsetning til Kristian er de er mye heime og har jevnt arbeid. Kristian opplever det som tungt å rekruttere lokale folk til den drifta han driver, og derfor har Kristian mennesket fra andre deler av

⁴ Jeg har i dette arbeidet definert båter mellom 70 og 90-fot som kystfiskefartøy. Teknisk sett kan disse fartøyene drive havfiske, men forvaltningsmessig defineres de i stor grad som en del av kystfiskeflåten.

landet om bord. Han forholder seg til et nasjonalt, og til dels nordisk, arbeidsmarked for fiskere. For å klare å holde på folk har de derfor gått inn på et avlørsystem. De er ti mann på båten – åtte er ombord og to mann er bestandig på land. Dette fører til at de har 14 dager på land og seks uker om bord. Mannskapet skifter hvor som helst i landet, alt etter hvor båten befinner seg. Halvparten av reisekostnadene er lagsutgift, mens båten dekker halvparten. Mannskapet står med bagen i handa når det er deres tur å skifte. Kristian trur ikke noen ville bytta i dag. Det faste mannskapet får samme lott uansett om de er på land eller ombord. Om sommeren har de tre uker på land. Da henter de inn noen vikarer i tillegg.

3.3.2 «Per», skipper og reder

Per, som er omkring 30 år, er tredje generasjon båteier. Bestefaren hadde en 60-fots kutter som faren etter hvert tok over. Deretter kosta de nybåt midt på 1970-tallet. Denne båten blei solgt etter kort tid, men like etterpå tok de over et nytt kystfartøy på omkring 75 fot fra et annet rederi. I dag har dette fartøyet sei-, sild- og torskerettigheter. Våren 2001 investerte Per, hans to brødre og deres far i et eldre kystnotfartøy som i tillegg til rettigheter i sild- og seifisket, også har rettigheter i makrellfisket. Begge båtene drives med samme mannskap. I tillegg til Per, er både far, onkel og to brødre ombord. Alle fem er formelt kvalifisert til å være skippere. Faren, som er midt i femtiåra, tar imidlertid mer og mer hand om det som kreves på land, mens sønnene får mer ansvar for det som skjer på havet.

Sjøl om Per vokste opp i en fiskerfamilie, viste han knapt hva fiske dreide seg om før han var omkring 15 år. Da kjøpte han og broren en 15 fots plastbåt, og etter hvert begynte interessen for fiske å vokse. Til tross for det begynte Per på allmennfag etter grunnskolen. Det syntes han ikke var spesielt interessant. Særlig ikke etter at han fikk sine første erfaringer som fisker sommeren etter. Han og broren delte da en lott om bord på familiens båt på seifiske i Finnmark. Da følte Per at han glei rett inn i miljøet, han blei fanga av spenninga med å være fisker og han tjente penger. Etter ferien begynte han på grunnkurs i sjøfartsfag høsten 1987. Etter grunnkurset tok han ett år på sjøen i stedet for VK1 og kunne deretter begynne på styrmannsskole i 1989/90.

Etter styrmannsskolen fikk Per seg plass på et kystnotfartøy i ett år, før han dro i militæret og avtjente verneplikt i marinen. Deretter var han en

periode i kystvakta etter førstegangstjenesten. Dette har gitt Per nok fartstid til at han kan føre fiskefartøy av ubegrenset størrelse, i tillegg til at han kan mønstre som styrmann på andre fartøy. Sia han slutta i kystvakta, har Per valgt å være om bord på familiens båt og har drevet med not, garn og snurrevad. Begge de yngre brødrene har fulgt i Per sitt kjølvatn med hensyn til utdanning, men de har også valgt å fortsette. Med nok fartstid kan begge etter hvert løse ut sjøkapteinpapirer. Per har også søkt og kommet inn på maritim høgskole for å kvalifisere seg for de høyeste sertifikatene, men har mangla motivasjon for å sette seg på skolebenken igjen.

Per kunne vært styrmann, men er ikke interessert. I framtida vil han drive fiske med familiens fartøy. Etter hvert som han får mer ansvar opplever han fiske også som mer og mer interessant.inntekta syns også Per har vært bra. Han har ikke vurdert å skifte yrke på grunn av inntekt. Det spennende er variasjonen i fiske. Han ser det som en fordel å være i et familie-rederi der flere deler arbeid og ansvar.

Driftsmønsteret i den flåtegruppa Per er i, gjør at de er mye borte. Enkelte år har de vært opptil 7 måneder heimefra. Per, som etter hvert har fått egen familie, innser at dette er en klar ulempe i forhold til det å ha familieliv. I det området Per hører heime, merker de en viss konkurranse om mannskap fra offshore- og fra brønnbåtneringa som har gode skiftordninger. Dette har ifølge Per konsekvenser for fiskebåtene. Folk krever mer ordnede forhold og muligheter for å planlegge fritid og familieliv.

3.3.3 «Kurt», med heimefiske som utgangspunkt

Trettiåringen Kurt er fjerde generasjons fisker, og han begynte som guttunge å fiske sammen med bestefaren. Faren hadde en 50-foting, som de dreiv snurrevad og notfiske på, og fra 13-14 års alderen fikk Kurt være med faren på sjøen når han hadde fri fra skolen. I Kurts familie har alle deltatt i drifta. Mora har tatt hand om all administrasjon, kun med unntak av sjølve regnskapsføringa.

Når faren kom til land med mye fisk, brukte han å ringe skolen og be om at Kurt fikk fri for å hjelpe til med sløyinga. Det at Kurt tjente penger på å arbeide med fisk gjorde at han blei bitt av bassilen. Han, broren og kompisene låg også med robåt ute på fjorden og fiska og solgte. Som unge hang han rundt i buene og hjalp til med å reparere bruk.

Rett etter 9. klasse begynte Kurt som fisker sammen med faren, Sjøsjuka var, og er, fortsatt ei plage, men han har aldri vurdert å slutte som fisker av den grunn. Han har hatt ett opphold for å ta kystskipperutdanning, og ellers har han drevet fiske. Han benytta anledningen til å ta kystskipperpapirer et år da de hadde fiska opp torskekvoten. Han var mannskap hos andre i 1 ½ år før han igjen begynte om bord hos faren. Der har han følt ansvaret og har ikke vurdert å prøve annen type fiske. Han og broren har nå tatt over båten. Kurt trivs godt som skipper og reder, men syns det blir i meste laget med papirarbeid.

Etter at han stifta familie, har han ut fra økonomiske motiver reflektert over om fiske er det riktige å drive med i framtida. Kurt innser at han har forpliktelser i heimen, og at han må ta hensyn til partnerens behov. Det at det er flere familier på stedet, der mennene driver fiske, gjør det lettere. De kan da hjelpe og støtte hverandre når det røyner på. Kurt er ganske klar på at han trur det ofte kan oppleves som vanskelig å sitte heime uten å vite hva som skjer. Usikkerheten blir større for de som er heime enn for de som sjøl er ute på sjøen. Kurt har likevel fortsatt, fordi fiske er det mest spennende han kan tenke seg. Han opplever det som så spennende og fascinerende at han ofte ligger våken om kvelden og lurar på hva som vil skje neste dag. Kurt har ingen planer om større båt og vil fortsette å drive kystfiske med heimstedet som hovedbase. Det gjør det mulig å både ha et familieliv og et liv utenom fisket. Han har prøvd andre former for fiske i kortere perioder, men det frister ikke. Båten er stor nok til at de også kan drive andre steder, men Kurt har valgt å prioritere de nære fiskefeltene.

«Om æ skulle ro på en større båt, ringnotfartøy eller – kor æ må være fra seks, åtte, ti måna i åre borte fra hjemmet – nei da bynne æ heller å ser mæ om ette en havhest å ha i lag me mæ i køya».

Han prioriterer å ha ei normal inntekt og mer fri, framfor å tjene mye og være mer borte.

«Vi har kameratbåta som e større, som drefter mye hårdare, som har kanskje hoinnertusen mer einn mæ, eiller oss, i lott før åre – men æ trur- æ må innrømme – æ vil ikke bytte me dæm, før æ har det tross alt bedre – syns æ sjøl».

som presenteres her, er at sjarkfisket er realiseringa av det gode liv. Jeg har også tatt med ett eksempel på en som ikke ser fiske som mulighetenes yrke.

3.4.1 «Rikart» fra uteseiler til heimfisker

Rikard er nå midt i femtiåra. Han begynte å egne line allerede i 7-8 årsalderen. Der han kommer fra, var det få som ikke kunne spleise som tiåring. Faren hadde ikke båt, men eldste broren var fisker. Allerede på sin første tur på sjøen var han sett på som en fullbefaren fisker. Men som han sjøl sa: «Ja, då – men da ha eg vorr mange år på laind – som egnar og landmann.»

Landmenn og unge egnere steppa inn når folk var sjuke, eller når noen ville ha fri. Det var helst om sommeren at de fikk være med. I 12-14 årsalderen blei ungene rekruttert til kvalfangst fordi de hadde godt syn. Rikard hadde sin første tur på sjøen på kvalfangst i Vestfjorden. Først som 18-19-åring blei ungdommene på stedet tatt om bord som fullbefarne folk i de hardeste fiskeriene. Læretida på land, kombinert med småturer, lærte dem både å stelle bruk og ga dem innføring i sjømannskap før de for alvor begynte. De hadde således en lang sosialiseringssperiode bak seg før de begynte som fiskere. Da Rikard i 1958 var med en banklinebåt på stubbing for første gang, fikk han erfare at erfaringa fra land kom til nytte.⁵ Fra 1958 og utover dreiv Rikard litt fiske, før han gikk til sjøs. Han kombinerte kvalfangst og sjøfart fram til 1978. Da kjøpte han en 44 fots båt og begynte å drive fiske på heiltid. Han tok kystskipperutdanning i militæret.

Han drog til Finnmark på fiske, og på grunn av et samlivsbrudd kom ungene flyttende etter. Han vurderte det som enklere å være fisker i Finnmark enn der hvor han opprinnelig kom fra. En av årsakene var at: » Det e eit heilt ainna hav her å fesse på einn så i Lofoten». Det er også kortere veg på havet i Finnmark enn lengre sør på kysten. Dessuten er det fisk i området heile året. Rikard har spist middag sammen med familien hver dag sia han flytta oppover. Som fisker med utgangspunkt i dette fiskeværet, har det vært fullt mulig å følge opp ungene. Det er sjelden mer enn en time til land uansett hvor han driver. Det gikk

3.4 Sjarkfiskerne

Innenfor denne gruppa finnes utallige variasjoner. Det er mange motiver som ligger til grunn for at folk begynner å drive sjarkfiske. Felles for dem

⁵ Stubbing: Linefiske der lina ikke settes i en lengde, men deles inn i stubber. Ved ankomst til feltet settes noen ferdigegnede stubber i sjøen. Deretter drages og settes det stubber vekselvis. Stubbene egnes på nytt etter hver dragning. Drifta foregikk til båten var full eller til agn og proviant var brukt opp.

noen år før han blei vant til forholdene på havet i området. De første åra var ganske tøffe, men etterhvert blei han kjent. Han investerte i «Decca», og det gjorde det lettere å følge med.⁶ Ellers hadde han med seg eldre, lokale fiskere og fikk også hjelp fra andre båter.

Åra tidlig på 1990-tallet var vanskelige også for Rikard. Han måtte koste ny maskin og investerte mye i egnebua for å få et skikkelig arbeidsmiljø på land. I de dårlige åra var de bare to mann. Av og til dreiv han også aleine. Det første året rota han en del, men det andre året la han opp til et «innblandingsfeske». Rikard utnytta sin spisskompetanse fra linefiske i Lofoten. Han kosta steinbitline og fiska etter steinbit med innblanding av torsk. Det var ingen lokale båter som dreiv på denne måten, men flere fra Lofoten. Han hadde mange kontroverser med kontrollverket i forhold til avregning av fangst og bifangst, men de blei enige til slutt.

Rikard driver linefiske etter torsk fra oktober til februar og hyselinefiske om sommeren. I tillegg driver han juksafiske. De veksler mellom å være to og tre mann, avhengig av sesong og kvoter. Båtene fra stedet går ut i lag og holder kontakten på feltet. Rikard driver med mellom 15 og 18 stamper i døgnet. Han har med ny haling som de setter og drar hver dag. Dette krever mer bruk. Han drar en stubbe, setter, drar neste og setter, deretter går de til land. Dette sliter mindre på folk, de får kortere tid ute på sjøen og kan ta helg. Dette er lofotmåten å drive på. Egnerne egner kontinuerlig gjennom heile uka.

Det er viktig å ha gode folk i bua, i følge Rikard. En god landmann gir er god fortjeneste. Det har økonomisk betydning om egnerne bruker 5 eller 7 kg agn på stampen. Det avhenger av landmannen. Dersom landmannen i tillegg egner 5-6 stamper line per dag, kan Rikard spare 800-1000 kr pr. dag i egnerutgifter. I linesesongen har han derfor en godt vant landmann som styrer arbeidet i bua. På sjøen kan han gjerne ha med seg mindre vante folk. Rikard henter folk fra line-miljøet i Lofoten, som etter hans skjønn er flinkere enn de lokale.

3.4.2 «Roy» fra kyst- og havfiske til heimefiske

Roy er midt i førtiåra og begynte å drive seinotfiske sammen med faren etter niende klasse. Før det hadde han vært med i sommerferiene. Han har alltid vært interessert i fiske og som unge dreiv han fiske med småbåt. «Man va jo oppfostra

med det å hjelpes tel hjemme, skyte garn og...». Roy kunne veldig mye før han begynte. Foreldrene ville likevel ikke at han skulle begynne å drive fiske. Han var interessert, men var veldig plaga med sjøsjuke. Derfor gikk han ett år på lærebruket i Vardø for å satse på arbeid på land. Da våren kom, hamna han på sjøen igjen, og han bestemte seg for at sjøverken ikke skulle knekke han. Faren bygde ny båt på 65 fot like etter at Roy var ferdig i militæret i 1980. Roy tok fiskeskipperutdanning og dreiv båten i perioder. I tillegg var han med andre på reketrål og loddefiske. I 1985 solgte de båten, og Roy kjøpte seg en 35 fots sjark fordi: «Man va jo aldri hjemme». Som nyetablert opplevde han det som ganske tungt.

Det har fungert godt å være sin egen herre. De første åra, fram til 1992, var han med en 90-foting tidlig på vinteren, før han begynte med sin egen båt i februar/mars. Etter hvert har det blitt heilårsdrift på sjarken. Det er fisk heile året, og i følge Roy, er det bare fantasien som begrenser mulighetene. Det er ikke behov for å gå bort heimefra. Han driver nesten bare med garn nå. Det er kort veg på havet, og han har sjelden mer enn åtte timers arbeidsdag. Korte sjøveger er viktig fordi været skifter fort i området. Forskjellen fra å arbeide på land er at en ikke kan ikke gå etter klokka, men må følge straumen.

Det første kvoteåret i 1990 var vanskelig. Det er eneste gangen han har hatt utsettelse på en termin i Statens Fiskarbank. Ellers har Roy levd godt som sjarkfisker. For å klare seg understreker han verdien av å ha brei og mangslungen erfaring. Det er masse småproblemer som må løses heile tida, og en må kunne improvisere.

I tillegg til torsk fisker han rognkjeks og sei. Vanligvis er de tre mann på 35-fotingen. Han har greieapparat, og de driver med 80 garn. Roy foretrekker garnfiske framfor linefiske. Tidligere dreiv mange med line, men nå er det bare noen få linefiskere igjen på stedet. Garndrifta er ei fin drift, sammenlikna med linefisket. Han har investert i mye nytt utstyr. Roy meiner han har ligget i forkant med investeringer. Han var en av de første med greieapparat i Finnmark, det var ei investering som har betalt seg både økonomisk og arbeidsmiljømessig, i følge Roy. De drar like mye bruk på 35-fotingen som de tidligere gjorde på 65-fotingen. Det nye navigasjonsutstyret letter også arbeidet mye, de veit heile tida hvor de er. Han er stadig på utkikk etter nye løsninger og har økonomi til å satse når han kommer over noe nytt. Nå når han har nedbetalt båt, kreves det ikke så mye for å få det til å gå rundt.

⁶ Decca er et navigasjonsinstrument.

Spenninga er viktig for Roy, og han ønsker ikke noe annet yrke. Han vil ikke å investere så mye at han må drive hardere. Det er etter hans skjønn bedre å beholde helsa og tjene litt mindre, enn å måtte begynne å gå bort og eventuelt drive hardere for å få nok fangst. Roy er heller ikke interessert i å begynne som mannskap på større båter igjen.

3.4.3 Fiskerekteparet «Linda» og «Pål»

Linda er i 20- åra. Hun er fisker, fiskerkone, bakkemannskap og småbarnsmor. Linda er gift med Pål som er fisker med egen båt. Sammen har de ei jente på 5 år. Linda arbeidet tidligere på fiskebruket, men har i de seinere åra vært landmann for Pål. I perioder har hun også vært med på sjøen, men det er mest praktisk at hun tar hand om den delen av drifta som foregår på land. Da kan hun også samtidig passe datteren og ta hand om hus og heim. I oppveksten hadde hun egna line som de fleste andre på stedet, men som jente hadde det ikke vært aktuelt å bli fisker. Det var først da hun blei sammen med Pål at det blei aktuelt. Nå er Linda sterkt delaktig i drifta til mannen. På det tidspunktet de blei intervjuet, var Linda gravid med nr to og noe usikker på om hun ville fortsette med å være fisker. I første omgang ville hun være heime med ungen, men etter hvert ville de se an hvordan det gikk framover. Det som er klart er at det er Linda som kommer til å tilpasse seg fiskeriet og Pål sine aktiviteter.

Pål kommer fra en fiskerfamilie og har hatt flere mindre båter. Han er også i slutten av tjueåra. I motsetning til kona har han alltid hatt klare formeiningar om hva han skulle bli. Om sommeren begynte Pål tidlig å være med faren på juksafiske. Ellers var Pål fast inventar i egne bue på stedet, og gjennom heile skoletida egna han line på kveldstid og i helgene.

Da han var ferdig på ungdomsskolen begynte han ombord på en reketrøler. De forliste i Barentshavet og satte nesten livet til. Pål fikk psykiske problemer etter dette, og det tok et par år før han begynte å fungere normalt igjen. Han begynte ganske raskt etter ulykken som mannskap hos «Hans». Hans er en av bygdas mest erfarne sjarkfiskere. Der om bord lærte Pål mye, og han kom etter hvert også over opplevelsen med forliset.

Som 17-åring kjøpte han seg en 19 fots båt som han dreiv line og juksa på i tre somrer. Deretter kosta han seg en 28-foting. Om vinteren var han mannskap hos Hans, mens han dreiv fiske med egen båt om sommeren. Deretter kosta han først

en 32-foting og til sist en 38-foting. Der kommer han til å stoppe.

Pål vil være sin egen herre og ha muligheten til sjøl å bestemme når han skal drive og når han vil ha fri. Han klarer å skaffe seg et godt utkomme gjennom drifta. Om vinteren er det en fordel å være to mann, men det er litt problemer med å få med seg skikkelig folk. Det er blitt mer og mer vanlig å være mannskap hos hverandre. Pål og Linda samarbeider om drifta, sjøl om premissene om langt på veg legges av Pål sine aktiviteter på havet. Vil de ha fri, så tar de fri. Frihet og fleksibilitet er viktig for begge. Datteren på 5 år er både med på sjøen og er ofte i bua og fisker gjennom luka. Pål sier at han likevel ikke får så mye tid til å ta seg av henne i hverdagen. Han er en del borte og sover ofte på båten. Når Linda er med på sjøen er de avhengig av at familien tar seg av ungen. De venter nå barn nummer to og innser at det vil by på praktiske problemer at begge er fiskere.

Pål har kun noen få måneders erfaring fra arbeid på land. Han har ellers bare drevet fiske og kan ikke tenke seg noe annet. Han vil fortsette med mindre båter, og han blir ikke frista av å få tilbud om å være med større båter. Svingningene må en leve med. «Æ e gla æ ikke vet timesbetalinga mi igjønna et år». Han er aldri arbeidsledig og bruker mye tid på å gå over bruket og sørge for at det er i orden.

Pål er optimistisk med hensyn til framtida i fiske. Han har tru på at han vil klare å overleve som fisker. Han har gode årsinntekter. I 1997 hadde han bruttofangst på rundt 800 000 kr. Familien har råd til å ta ferie. For dem er dette realiseringa av det gode liv.

3.4.4 De mobile sjarkfiskerne⁷

Vågen er et sted på Vestlandskysten med et stort innslag av sjarkfiske. Fram til midten av 1980-åra hadde stedet mange større kyst- og havfiskefartøy. Fra slutten av 1970-åra begynte mange av stedets fiskere, som hadde erfaring både fra de større kystfiskefartøyene og fra havfiske, å kaste seg sjarker. Utover til midten av 1980-åra dreiv de sjarkfiske mest på høsten, mens de dreiv lodde og andre fiskeri om vinteren og sei, makrell- eller nordsjøsildfiske om sommeren. Etter hvert begynte flere og flere av dem med heilårsdrift på sjarkene, og i dag drives 10- 15 godt utstyrte sjarker fra Vågen. I hovedsak driver de juksa, litt linefiske og litt garnfiske. De fleste er i dag i gruppe 1

⁷ Bygd på samtale med fiskerirettleder

i torskefisket. Fiskerne er i hovedsak i alderen 45-55 år med mange års variert fiskererfaring bak seg. I store deler av året driver mange av dem fiske sammen, i den forstand at de som regel alltid er flere på samme felt.

I januar går de mest aktive på Lofoten med juksa. Såfremt det er kvote igjen, går de videre på vårtorskefiske i Finnmark, før de går heim utpå våren. Om sommeren drives litt linefiske og garnfiske i heimeområdet, og ut på ettersommeren og hausten driver de etter sei med juksa. Om sommeren og tidlig på hausten går de største av sjarkene ut på de ytterste skallene ut mot eggakanten etter storseien. Det er en 7-8 timers kjøring til havs og ei drift som er svært væravhengig. Etter hvert som storseien trekker inn over flyttes fisket nærmere mot land, men fortsatt fiskes det fra 2 til 4 timer til havs. Driftsintensiteten varierer med inntektene, i gode år med god fangst tidlig på året, drives et roligere fiske utover hausten. Er vårsesongen dårlig, drives det hardere utover sommeren og hausten. Mens vårsesongen med lofotfiske og vårtorskefiske i Finnmark er lik for de fleste av disse fiskerne, er variasjonen noe større resten av året. I år med mye torsk sørover langs kysten, kutter de fleste lofotsesongen. Noen har drevet makrell med dorg eller not om sommeren, noen fisker litt krabbe og sild på hausten, og enkelte har faktisk også tatt seg noen uker med arbeid på fiskebruk ved behov.

Til sammenlikning med eksemplene fra Finnmark er dette ei sjarkfiskertilpassing som er vesentlig hardere, mer tidkrevende og mye mindre familievennlig enn drifta som kan foregå i Finnmark. I grove trekk finner en eksempler på slik sjarkdrift fra Troms og sørover, med litt ulike variasjoner.

3.4.5 Avhopperen «Willy»

Willy, som fortsatt bare er tenåring, har vært mye om bord på farens femtifoting. Familien har aldri pressa han til noe som har med fiske å gjøre. Han var med som mannskap for første gang som 14-åring, i en sommerferie. Han syntes det var interessant, og han dreiv deretter fiske i to somrer. Om sommeren dreiv de mest juksa og det blei ikke så veldig mye penger av det. Da han i en av skoleferiene fikk tilbud om jobb på redskapsfabrikken, slo han til. Han begynte på Grunnkurs Naturbruk rett etter 9. klasse og fortsatte deretter med VK1. Nå tar han et påbygningsår for å få studiekompetanse. Etter dette har han bestemt seg for å satse

på maritim utdanning gjennom forsvaret, etter råd fra faren som sjøl har militær utdanning. Spesielt det å få gratis utdanning og lønn, syns Willy virker tiltalende.

På spørsmål om han ikke har tenkt å bli fisker sier han:

«Nei, asså, faren min asså, han fraråde mæ jo te det. Ettesom han ser jo kossen det e. Det e jo ikke sånn som det va før».

I hans familie oppfatter de det som mye vanskeligere å livberge seg som fisker i dag, enn hva det var tidligere. I tillegg kommer usikkerhet, reguleringer og vansker. Mora, som var tilstede under samtalen, understreker den sosiale usikkerheten en fiskerfamilie må leve med. Willy vil derfor ha noe å falle tilbake på og satser på å ta solid utdanning først. Han er likevel ikke fremmed for å satse seinere, også han drømmer sjølsagt om å være skipper på egen skute.

Det er ikke mange av Willys venner som driver fiske. Av ungdom fra bygda som er på samme alder som Willy, er det kun en som driver fiske. Han har til gjengjeld gjort det heile livet, og heile familien er involvert i fisket. Willy, som også er fiskersønn, har i så måte hatt det mye friere. De fleste ungdommene som velger videregående utdanning, går på allmennfag og er ikke særlig interessert i fiske. Det skyldes ikke vansker med å få plass på de lokale båtene. De fleste båtene i bygda henter mannskap og egnere andre plasser fra. Det er faktisk vanskelig å skaffe lokale fiskere og egnere.

Det er to av Willys klassekamerater fra VK1, som går videre på VK2 for å bli fiskeskipper. Dersom han hadde hatt nok praksis i utgangspunktet, ville Willy kanskje også ha valgt å gå videre på VK2 (fiskeskipper). Å ta et år på sjøen for å få nok praksis, nå når han allerede er i gang med utdanning, er likevel ikke aktuelt. Han satser i stedet på skaffe seg studiekompetanse.

I framtida veit han ikke hvor han havner, men han tviler på det blir fiskeri. Dersom han skal drive fiske vil han være kystfisker. «Autoline og sånn – det har aldri frista mæ fordi at du e såpass lenge ute». Spenninga er det som frister, og som i såfall kan få han til å bli fisker.

3.5 Kombinasjon mellom havfiske og kystfiske

Som nevnt flere steder i dette notatet, er kombinasjon mellom ulike fiskerier vanlig. Her er to eksempler på kombinasjoner. Palmar er havfisker

som driver litt kystfiske i torskesesongen. Jakob er kystfisker som reiser på havfiske når lysta og behovet melder seg. Begge kombinasjonene må betegnes som vanlige i fiskerinorge.

3.5.1 «Palmar» – havfiske i kombinasjon med kystfiske

Palmar er midt i femtiåra. I likhet med mange andre fiskere vokste også han opp i en fiskerheim, faren var fisker. Familien hadde notbruk som de dreiv med om sommeren. Om vinteren var de på større båter. De tjente godt, og han sjøl begynte å vurdere om dette var vegen å gå. Han deltok i reparasjon av bruket og forskjellige andre ting på fritida. Da han var konfirmert, var han med første gang som mann på notbruket. Han hadde vært mye med tidligere, når han hadde fri fra skolen, og var godt kjent med drifta. Palmar var derfor fullbefaren notmann da han begynte. Han dreiv fiske sommeren og høsten, men faren syntes han var for ung til å være med på storsilda om vinteren – det var et hardt fiske med notbåter. Palmar gikk da et år på mekanisk linje på yrkesskolen. Deretter arbeidet han to år på et mekanisk verksted. Først etter militæret, som 20-åring, begynte han å drive fiske på fulltid.

Første året var han med på notbruket – deretter begynte han ombord på den båten som faren var med om vinteren. Der var han ombord i 1 ½ år. Vinteren 1966, 21 ½ år gammel, begynte han som notbas ombord i en snurper på 125 fot. I 1967 begynte han som bas ombord i den båten han har vært på sia. Han har nå vært bas og styrmann i over 30 år på samme båt, men uten eierinteresser. Han har bare deltatt i ringnotfiske og har ikke vært med på kolmulefisket. Om vinteren har han i stedet drevet kystfiske etter torsk med familiens kystfiskefartøy. Palmar har altså valgt å drive torskefiske i stedet for et periodevis svært lønnsomt kolmulefiske. Palmar har også en sjark som han driver litt juksa på. Familiens kystfiskebåt blei solgt i 1996, og kvoten blei lagt inn i et større linefartøy (40 m). Palmar og de andre rederne opplevde at det var ei type drift de kunne lite om, og derfor solgte de denne båten. Palmar har tenkt å fortsette som fisker så lenge han klarer.

3.5.2 «Jakob» – kystfiske i kombinasjon med havfiske

Heile oppveksten til Jakob, som i dag er midt i førtiåra, var prega av fiske. Han og kameratene dreiv forskjellige former for småfiske, og fangsten

prøvde de sjølsagt å selge. Fiskeryrket blei det mest naturlige for han, men det var ikke det eneste mulige valget. Jakob begynte som fisker som 16-åring, ombord på en liten brislingbåt. Til tross for oppveksten var han etter eget utsagn ikke noen vant mann da han begynte som fisker. Han lærte mye, men fisket foregikk hovedsakelig inne i fjordene og var ikke spesielt hardt. Jakob kjente de fleste av mannskapet fra før. De hadde lang erfaring og var i stand til å lære fra seg. Sjøl prøvde han å få med seg mest mulig, fra dekk til styrehus.

Etter brislingsesongen i 1970 var han ett år på en fabrikktråler. Han var med en tur som smører og deretter som fisker. Jakob har etter dette ei mangslungen fiskererfaring. Han har drevet ringnotfiske, linefiske, seifiske i Nordsjøen, skitfisketråling, brugdefangst og kvalfangst. I 1975 kjøpte han mest på innfall egen båt. Den har han drevet i kombinasjon med andre typer fiskeri. Fra 1975 til 1986 var det i hovedsak banklinefiske etter torsk i Nord-Norge.

Fra 1986 har han drevet på heilårsbasis med egen båt, og han har nå sin tredje sjark. Den varierte erfaringa kommer godt til nytte. Av og til når han blir lei av eget selskap, har han tatt seg en tur eller to med en autoliner. Det beskriver han som avslapping fordi han da ikke behøver å ha ansvar for noe. Det er litt ensomt å alltid være aleine. Derfor syns han det er godt å være i et større miljø av og til.

Instrumentene, garnhaleren og greieapparatet gjør arbeidet lettere og reduserer kostnadene. I tillegg blir drifta mye mer effektiv.⁸ Jakob er stort sett fornøyd med tilværelsen. Med unntak av en periode på slutten av 80-tallet, har det stort sett gått bra. Da tenkte han litt på muligheten for arbeid på land, men fant ut at han neppe ville klare å forholde seg til det landbaserte arbeidslivets rytme.

I det området Jakob kommer fra er sjarkdrift vanlig blant de som er litt oppe i åra og som er lei av å drive på større båter. De har mindre forpliktelser og behøver ikke å drive så hardt. Det gjelder ikke for Jakob som i snitt har 2200 timer gangtid på motoren i året. I tillegg kommer det som skal gjøres på land. Derfor er det ikke noe latmannsliv å skulle leve av sjarkfiske på fulltid. Han driver i stor grad på felta utenfor Møre og i eggakanten. Dersom han kunne levd av å drive inne i fjordene hadde han gjort det. Jakob begynte

⁸ Garnhaleren og greieapparat er som navnet sier utstyr for å hale og greie garn.

å drive langefiske med garn i 1991. Det var ny drift for såpass små båter i dette området. Tidligere dreiv han linefiske om sommeren og hausten, men begynte som førstemann blant sjarkfiskerne i området å drive heilårsdrift med garn. Jakob kommer til å fortsette som fisker så lenge helsen holder.

3.6 Nedtrappingsfasen

Nedtrappingsfasen etter et aktivt fiskerliv kan arte seg på mange måter. Noen kan finne roa og gleden etter et liv med hardt arbeid. For andre kan det handle om bitterhet og sorg over tapte muligheter. Her er tre eksempler på ulike nedtrappingsfaser. Alle de tre fiskerne er i sekstiåra.

3.6.1 «Petter» – med alt på stell

Petter vokste opp på ei øy på Finnmarkskysten. Han var elleve år da han blei evakuert i 1944. Under gjenoppbygginga begynte Petter som bygningsmann, og han fikk ingen skolegang etter krigen. I tillegg til bygningsarbeidet dreiv han og faren fiske på en 26-27 fots båt. De dreiv mest juksa og linefiske. De la dekk i båten og forbedra den. I 1958 kjøpte de ny båt – også en 26 fots sjark som de også dreiv med om vinteren. I 1968 kjøpte han en 35-foting. Petter dreiv mest fiske, kombinert med litt bygningsarbeid. Kombinasjonen med bygningsarbeid var vanlig i dette området. Han lærte seg det meste sjøl gjennom prøving og feiling. Han dreiv for seg sjøl eller i lag med faren fram til han var omkring 25 år, og først deretter begynte han å være med andre på sjøen.

I 1971 flytta han til kommunesenteret og begynte samtidig på fiskarfagskolen i Honningsvåg. Her tok han fiskeskipperutdanning, og i 1972 dro han til Newfoundland på line- og notfiske etter torske med en 110 fots snurper/linebåt. Fra Newfoundland gikk de til Vest-Afrika etter pelagiske fiskeslag. I 1972 bygde han seg hus og kjøpte en 44 fots båt, som han dreiv line, garn og juksa med fram til midten av 1990-åra. Han overtok også et gammelt verksted på kaia. Der bygde han seg eget verksted, egnebu og fryseri. I tillegg har han drevet mange former for fiske og vært både skipper, mannskap og maskinist. Da fartøykvotesystemet blei innført, salta han fisken sjøl for å få mer igjen for fangsten. På midten av 1990-tallet solgte han båt med kvote og skaffa seg en 35 fots velutstyrt sjark til 1-1,5 million. Sia den tid har han fiska på maksimalkvoten.

Petter har alt på stell og bruker vel så mye tid på å holde alt i orden, som på fiske.

3.6.2 «Leif» – det gode liv som pensjonert båteier

Leif begynte med lineegning for far sin som ganske liten. Det var skolegang annenhver uke, og i fritida var det ingen bønn. Da var det ned i bua. I starten fikk han henge på små korte linestubber på faren si line. Han var med på sjøen før han var konfirmert, men sin første ordinære tur hadde han sammen med far og onkel i 1952. Da var han 15 år. De dreiv med skreiline ute i reina (i kanten av grunnene utafor der de bodde). Lotten var 110 kr pr. mann. Da han begynte fast om bord, var han fullbefaren mann, med et stort problem; nemlig sjøverken. Den har aldri gitt seg. I 1956, 19 år gammel, begynte han på fiskarfagskolen på Aukra og tok fiskeskipperutdanning.

Leif ville helst ikke bli fisker. Drømmen var å bli snekker eller elektriker. Dessverre var det få andre muligheter enn fiske på heimplassen. Han var en periode i Nordsjøfart i 1959/60 og på ferge på Mjøsa. I 1962/63 begynte han å arbeide på papirfabrikk i Fredrikstad, men han var heimom og dreiv storsilda i 1963. I 1965 fikk faren overtalt han til å komme heim for å ta over båten. Leif kom heim, men planla umiddelbart ny båt. For å realisere det måtte han ha 100% lånefinansiering, og han måtte personlig legge fram prosjektet for bankstyrene i de to lokale sparebankene som delte lånet. I 1966 kosta han så båt for kr 110.000,-. Samme året gifta han seg og bygde hus.

Han satsa på seinot om sommeren og linefiske på høsten og vinteren. Seinota var ei ny drift for Leif. Han var redd for å rive og for å få utgifter i starten. Han lærte mye av naboen som var erfaren notskipper. Leif var en flink linefisker. Han hadde ei lang liste med folk som ville være med på lina. Kvinnfolk og pensjonerte fiskere var egnere. Leif tok hand om det meste sjøl. Oppgjøret syns han for eksempel at det var vanskelig å sette bort.

I 1970 tok Leif over båten aleine. I ettertid meiner han at han gjorde en tabbe ved ikke å satse på nybygg i perioden 1966-68. Han hadde fått en ny båt for en 6-800 000 i 1968. I 1972 kosta han maskin og nytt overbygg uten å røre båtkontoen. Først på 70-tallet var han ovenpå – økonomisk – han var ikke så redd for å rive sund eller for andre kostander. Utover på 70-tallet blei det mindre og mindre line og mer og mer not. I 1974 hadde de et kjempeår. I perioder stubba de på lina, det vil si at de egna om bord, men for det

meste dreiv de fra land, i kombinasjon med at de egne på undervegs. Utover i 1970-åra blei eggafisket med landegning vanskeligere. Siste året på lina var i 1977. Da var det vanskelig om egnere, og felte ute i egga blei i stadig økende grad overtatt av autolinere som kunne drive i dårligere vær. Samtidig blei det også mer og mer garndrift ute i eggakanten.

Han fiska godt heile tida, men utover i 1980-åra blei konkurransen om mannskapet hardere. På nota var det mye skoleungdom som deltok. Notfisket var gjerne det første møtet med fiske for mange. Seifisket endra seg også utover i 1970-åra. Flåten måtte gå på Finnmarka. Da blei det vanskeligere å få tak i gode folk. Pengene blei også viktigere i rekrutteringssammenheng. Båten begynte dessuten å bli både for liten og for gammel. Da silda kom tilbake var den for liten til å kunne delta på skikkelige vis. Han vurderte aldri å ta opp linedrifta igjen. Han var gjeldfri i 1984, men han hadde ingen til å ta over. Å bli gjeldfri hadde vært et mål heile livet. Dermed var det ikke aktuelt å satse på nybåt. Sitt beste år på notfiske i Finnmark hadde han i 1987. Båten blei solgt i 1994, og etter den tid har han drevet fiske etter ål og leppefisk. I tillegg egner han line for en yngre kystlinefisker. Han har også hatt seg noen turer som skipper på gamlebåten sammen med den nye eieren. Leif har med andre ord en aktiv pensjonisttilværelse.

3.6.3 «Rolf» – bitterhet og frustrasjon

Rolf er opprinnelig fra ei lita øy. Faren var fisker, med egen sjark. I tillegg hadde familien et lite småbruk. Drømmen blant guttene var å få egen båt. De som ville, hadde mulighet til å ta utdanning, men de ønska det ikke sjøl. Rolf begynte å drive fiske 13-14 år gammel. Han lærte tidlig å egne – egning var et bidrag til familieøkonomien. Som 16-åring begynte han i 1954 på fiske med fremmede folk. Han var ombord på det de kalte en «halingsbåt» – en linebåt. Han var eneste ungdom på denne båten. Han gjorde noen tabber, men kunne det meste fra før. Etter dette har han vært innom det meste av fiskeri, med unntak av kvalfangst.

Han har hatt både store og små båter fram igjennom tida. I 1956 kosta han og faren ny båt. Faren blei sjuk, og Rolf dreiv båten fram til 1960. Da begynte han å interessere seg for større båter og for havfiske. Småbruket avvikla han etter at foreldrene døde, og deretter flytta han til tettstedet. Mesteparten av tida etter 1960 har han hatt større båter sjøl og drevet forskjellig drift, men

mest etter reke. I kortere perioder har han også drevet fiske på andre båter fra kommunen. Rolf tok kystskippersertifikat i Honningsvåg i 1968.

Rolf dreiv rekefiske på bankene og på Spitsbergen i 14 år med to forskjellige båter. De var mye borte. «Vi må vel berre innse at familien blei en salderingspost». Rolf hadde opplevd at unger både blei født og døpt uten at han var tilstede. Den ene båten var på 90 fot, med fryseri. Den blei solgt til fordel for en på 65 fot som Rolf og sønnen skulle drive i lag. Driftsgrunnlaget var rekefiske, snurrevad og not. De kjøpte alt for dyrt, og de klarte ikke å forrente denne båten. Den var for liten, og mye tid gikk med til omrigging, noe som var både uøkonomisk og lite effektivt. Rolf fikk i tillegg hjerteproblemer, og båten måtte selges. Etter dette har Rolf enten leid båt eller vært leieskipper. Allerede dagen etter samtalen med meg, skulle han på sildefiske med leid båt.

Avslutningsvis sier han: «Æ må sei at æ e ikke den store optimisten, nei æ e ikke det».

4 Konklusjon – framtidas fiske

Arbeidsgruppen som vurderte rekruttering til fiskaryrket i 1995 (Anon 1995), konkluderte med at det er generelt stor gjennomtrekk i fiskeryrket. For landet sett under ett, var stabiliteten størst i havfiskeflåten i Møre og Romsdal og i kystfiskeflåten i Nordland. Disse konklusjonene var trukket på grunnlag av analyser av GFFs materiale knytta til ferieordninga for fiskere. Det finnes ikke tilsvarende materiale etter 1993 som kan nyttes til å gjøre liknende analyser. De undersøkelserne som er gjort i samband med utarbeidelsen av dette notatet viser at det er grunnlag for å nyansere konklusjonene som blei presentert i 1995. Gjennomtrekken og ustabiliteten i fiskeryrket synes først og fremst å være knytta til de første åra etter rekruttering.

Ut fra analysene av innbetaling til pensjonstrygden synes det som at flertallet av de som fortsetter som fiskere etter de første tre åra, langt på veg forblir i fiske. Intervjumaterialet underbygger dette. Fiskere skifter oftest fartøy og driftsform i sine første år, mens de etter hvert spesialiserer seg mer og mer mot ett eller flere fiskerier. Samtidig trekker mange også fram nytten de har hatt seinere i karrieren av å ha fått variert erfaring i starten.

Som dette notatet viser, er det fortsatt stor variasjon i yrkesmønsteret i fiske. En skal derfor være varsom med å trekke for bastante konklus-

joner om framtida, både på bakgrunn av det som har vært og det som er i dag. Fortsatt er yrkesmønsteret i fiske til dels prega av flåtestruktur og tilpassinger som var vanlige i det åpne kystarbeidsmarkedet som vi hadde i Norge til ut i 1980-åra. Gjennom heile 1990-åra har både fiske-riene og andre næringer blitt mer lukka som følge av innføring av en rekke mekanismer, som kvoteordninger, kvalitetssikringssystemer, formelle kompetansekrav, strengere tekniske krav til fartøy, bygninger, arbeidsmiljø osv. Dette har også redusert kombinasjons- og variasjonsmulighetene i fiske. Aktivitetskrav i fiske har også gjort det vanskeligere å veksle mellom fiske og andre yrker.

Flåtestrukturen vil sannsynligvis endres radikalt i løpet av de nærmeste åra. Reduserte barnekull og mindre folkevekst i fiskeridistriktene, gjør det rimelig å forvente at nedgangen i antallet fiskere vil fortsette. Dersom utviklinga i framtida medfører en ytterligere reduksjon av antallet fiskere, og en utvikling mot en fiskeflåte av stadig færre, men mer og mer avanserte fangstmaskiner, er det grunn til å tru at spesialiseringa i fiskeryrket kommer til å øke. De ulike lukings- og formaliseringsprosessene vil også etter hvert endre det tradisjonelle mønsteret og også bidra til mer og mer spesialisering og standardisering i fiske. Gitt ei slik utvikling vil yrkeskARRIERE til fiskere i framtida bli mindre og mindre prega av variasjon.

5 Referanser

Anon 1995: Rekruttering til fiskaryrket Rapport fra arbeidsgruppe nedsatt av Fiskeridepartementet. Oslo.

Budsjettnemda for fiskenæringen 2001: Lønnsomhetsundersøkelser for helårsdrevne fiskefartøy 8 meter største lengde og over. 2000. Bergen: Fiskeridirektoratet.

Fiskeridirektoratet 2001: Fiskeflåte og fiskarmanntall 2000.

Johnsen, Jahn Petter 1996: Rekruttering og kompetanse i fiskeflåten. Krav og behov for framtidas fisker. Vadsø – Trondheim: FINNUT, Norges Fiskarlag.

Maurstad, Anita. 1997: Sjarkfiske og ressursforvaltning Dr.Scient-avhandling, Norges Fiskerihøgskole, Tromsø.

Nilsen, Hilde Sanden 1994: Den norske fabrikk skipsnæringen. Hovedfagsoppgave i geografi. Institutt for geografi. Universitetet i Bergen.

Onsager, Knut 1988: Rekruttering og yrkesmønstre i ferskfisktråling. NF-rapport nr 11/88. Bodø: Nordlandsforskning.

Sagen, Ivar 1990: Rederiledelse og organisering innen fiskeflåten. Oslo – Trondheim: STILO/FTFI.

Sørensen, Torfinn 2002: Rekruttering til fiskerinæringa. Hovedoppgave, Geografisk institutt, NTNU.

Vassdal, Terje, Kjersti Kleven og Lara Konradsdottir 1997: Den norske havfiskeflåten. Oslo: Fafo.